STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 10624

ERTS-YISROEL

Sholem Asch

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

Temple Ner Tamid

ארץ-ישראל.

פון

שלום אש.

ווילנער פערלאג פון ב. א. קלעצקין.

דאָס רעכט אויף איבערדרוקען און איבער־
זעצען בעהאלט דער מחבר פֿאַר זיך.
(לויט דעם אַרטיקעל 33 פון דעם געזעץ
פון 20־טען מערץ 1911 יאָהר).

דרוקערייַ ב. א. קלעצקין, ווילנא
קליין־סטעפען־גאַס אייגענע הויז

אויפ'ן שיף.

ווי אַ שטיל געבעט, אַזוי שווימט אַריין אונזער שיף אין דעם ברייטען, אונהיימליכען „שוואַרצען ים“. ווי אַ שוואַרצע שרעקענדיגע מוטער, ציהט די נאַכט אַרוים פון די בעוואָלקענטע וואַסער-טויערן און נעהמט אַריין אונטער איהרע שוואַרצע פליגלען הימעל, ים און שיף.

אין אַ הייליג לאַנד שווימט אָב אונזער שיף. און נישט קיין מלחמה-פאָהן און נישט קיין שלום-פאָהן פלאַטערט פון איהר אַראָב.

אונזער שיף פיהרט אַריין אין דעם ברייטען שוואַרצען שטח פון נאַכט און ים די פאָהן פון בענקען.

און עס געפינען זיך צוויי מענשען אויף דער שיף, דער „יוד“ און „רוס“. פון די ווייטע סטעפּעס, פון די סיבירישע שנייען, שלעפּען די געוויסענס-ביסען דעם אַלטען מוזשיק צום הייליגען קבר. זיין לעבענס-זינד, וואָס ער האָט קיין מענשענס אויער נישט געקאָנט פערטרויען, וויל ער דערצעהלען פאַר די שטויב פון דעם, וואָס האָט אַלץ געקאָנט מוחל זיין. אין די לאָדענס פון אַ הייזעל ביים ברעג וואָלגע האָט גאָט אַריינגעקלאַפּט אין דער נאַכט פון זיין געבוריען ווערען, און די אַלטע גויה קלייבט שוין אַ גראָשען צו אַ גראָשען פון איי צו איי, פון טראָפּען מילך צו טראָפּען מילך, און געהט פון גובערניע צו גובערניע, פאָהרט איבער ימים ווייט, צו קלאַפּען דעם שטערן אויף דער שוועל פון יוסף דעם רמתים'ערס פעלזען, וואו ער האָט פרייטאָג צו ליכט צינדען דעם געפּייניגטען קערפּער פון מענשליכען גאָט, און ווייסע ליילעכער געהילט, בעגראָבען.

פון דער אָרימער ליטא איז דער אַלטער יוד אָנגעקומען. אָט זיצט ער דאָ אויף דעם צווישען-דעק מיט זיין קליינעם

אייניקעל. דער לעצטער בענקשאַפֿטס-בליק, וואָס ער האָט געוואָרפֿען צו די קינדער, איבערגעלאָזטע אויפֿ'ן ברעג, צום לעצטען מאָל פֿאַר זיין טויט, הענגט נאָך אויף זיינע אויגען. ער פֿאָהרט אַהי'ן אַ קבֿר זיך אויסקלייבען אויפֿ'ן הר-הזתים ביים לעבען, און אי'ן בית-המדרש וואַרטען, מיט דוד'ס תהלים אויף די לעפּצען, אויפֿ'ן בעשטימטען טאָג. אַ קליינעם יונגעל פֿיהרט ער מיט זיך — אַן אייניקעל. ער פֿיהרט מיט מיט'ן טויט דאָס לעבען. מיט'ן לעצטען טאָג פֿון אַלטען — דעם ערשטען טאָג פֿון נייעם יאָהר. „אַ נשמה — אָבגעשטאָרבען — זאָגט ער, אַ נשמה — אויפֿלעבען". און עס זיצט דער יונגעל מיט דעם אַלטען מאַן אויף דעם צווישען-דעק און קוקט מיט די קליינע אויגען דורך דעם קליינעם פֿענסטערל אין ים אַריין. אַ קליינער ים קוקט אין אַ גרויסען ים אַריין...

אַ כוואַליע קומט אָן, אַ כוואַליע גערט אַוועק, און די וועלען שווייגען אַלץ. אַלץ, וואָס דער יונגעל האָט געהאַט, האָט ער שוי'ן אין ים דורכ'ן פֿענסטערל אַריינגעוואָרפֿען. דעם אַלטענס כשר מעסער-גאָפּעל... און דער ים שווייגט נאָך אַלץ, און יעצט ציהט עס איהם שוין טיעף אַריין... וואו דער „גאָפּעל-מעסערל" איז פֿערזונקען.

צוויי מענשען געפֿינען זיך אויף דער שיף, דער „יוד" און דער „רוס".

פֿון איין לאַנד קומען זיי צו ציהען, אויף איין שיף געפֿאָהרען צו איין ברעג געציעלט. — איינער פֿערגינט ניט זיין חבֿרים גאָט אין הימעל; דער אַנדערער פֿערגינט איהם נישט זיין לעבען אויף דער ערד... און יעדער בעזונדער אין זיין ווינקעל שיף, אויף די ליפּען די זעלבּיגע לויב-ליעדער, וואָס פֿון איין האַרף זענען זיי געוואָרען געשפּיעלט, און זיי זאָגען דעם איינענעם קאַפּיטעל תהלים אויף צוויי שפּראַכען צו צוויי געטער... און מיט דעם קאַפּיטעל תהלים אויף די ליפּען שווימט די שיף טאָג אויס, נאַכט איין, זונען-אויפֿגאַנג, זונען-אונטערגאַנג, — ביז עס גילדעט זיך אין בליץ און שטראַהל דער קאָנסטאַנטינאָפּאָלער „גאָלדענער האָרן". און ווי אַ יונגער לייב פֿאַלט די זון-איבער איהר רויב, איבער'ן ים. און עס פֿאַלט דער שטראַהל און ברעכט זיך אין וואַסער, און בעלויכט ים און שיף, און רודער און זעגעל, און מענש און ברעט.

מיט'ן טאָג איז אונזער שיף אַריינגעשוואומען אין די דאַרדאַנעלען. נאָך בעהויכט מיט'ן נאַכט-טוי איז געלעגען דער גאַנצער ברעג, נאָר דאָך לויכט ער זיך אין די יונגע זומער-שטראַהלען, וואָס קומען ווי אויסגעבאָדען פון ים אַרויס. און עס וויגען זיך אין ליכט ים און ברעג, וואַסער און לאַנד. עס שטעהען די הייזער מיט טוי-טראָפּענס בעהויכט. איבער נאַכט זענען זיי, ווי בוים און גראָז, מיט טוי בעשפּראָצט געוואָרען, און זיי טריקענען זיך אויף דער ליבער זון. אין קאַרשען-בוימעל און מירטען-בוימעל — אין טוי אויסגעבאָדענע האָט מען זיי אויף דער זון טריקענען געשטעלט, און זיי קוקען אויף דער פרעמדע פאַרביישווימענדיגער שיף, ווי חדר-יונגלעך, וואָס ווערען — נאָך מיט דעם שלאָף אין די אויגען, די טראָפּענס וואַסער אין די פּאות'לעך — מיט בייגעל און סדור פון בעהעלפער געפיהרט. זיי בעגלייטען אונז מיט אַ בליק און פיהרען אונז פון הייזעל צו הייזעל, פון בוימעל צו בוימעל, און עס רוקען זיך די הייזלעך איינס צום אַנדערן, איבער'ן אַנדערן, אויפ'ן אַנדערן. און עס פאַלט איבער זיי די זון, ווי מיט צעבערס געגאָסען, איבער שטיין און מויער, קופּעל און דאַך. עס ברענען די קופּעלען, עס בלישטשען די שטראַהלען איבער דעם גאָלדען-בלאַך פון די טורעמס, און עס גיסען זיך די מעטשעט-שפּיצען צונויף אין זונענדיגען ליכט, און עס ווערט איין שרייענדער שטראַהלען-מאָרגען איבער דעם גאָלד-האָרן פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל.

און ווי אַ שטיל געבעט, שווימט אונזער שיף פון דעם שמאָלען באָספאָר אין די ברייטע ליכטיגע וואַסערן פון דעם מיטעללענדישען ים אַריין.

דאָ איז שוין נישט קיין ים, דאָ איז הימעל און פייכטער טוי, דורכגעוועבט אין איין שטילען ליכטיגען וואָלקען. שטיל ליגט הער הימעל איבער'ן ים, עס ציהען זיך טויאיגע וואָלקען איבער איהם, ציהען זיך לאַנג און קילערן זיך דאָך צולעצט אין וואַסער אַריין... ווי אַ ליכטיגער יונגעלשער גוף שוועבט די זון איבער'ן וואַסער, און שיינט קוים, קוים, ציטערדיג אָנצורירען זיין אויבערפלאַך, ווי די קאַלטע ציטערנדיגע ברוסטען פון מיין כלה. און עס וועקען זיך די שטילע וואַלען און הויבען זיך לייכט אין שווי-

מענדיג צום וואָלקען אויף — און זיי גלאַנצען אין דער זון, און יעדער טראָפּען וואַסער ווערט צו אַ פּערל און צו אַ בריליאַנט אין׳ם ליכט געשליפען... זיי וואַרפען זיך צוריק; מיעד פון ליכט, שלאָפט איין די שטילע וואַסער און פערפיהרט אין חלום און שלאָף אַ שיף אין איהר ווייטען וועלען־גלאַנץ. עס פערשלייערט זיך הימעל און ים אין ליכטיגע דורכזיכטיגע נעבעל־שלייערס. און פער׳חלומ׳ט שווימט די שיף פון וואַל צו וואַל, פון שלייער צו שלייער, ביז עס פאַלט, ווי אַ חתונה־רעגען, נאַכט־ליכט און שטערן־ליכט אין ים אַריין אויפ׳ן שיף אַרויף. און עס קריכט אַרויס פון זיין געהיימען בעהעלטעניש דער שאָטען פון דער שיף און שווימט איהר נאָך. די וועלען פערשווימען און פערפיהרען אין דער טונקעלער נאַכט דעם זעגעל־בוים. און עס פאַלט אַ שרעק איבער שיף און ים, איבער דעם אונהיימליכען שאָטען, וואָס שווימט נאָך טריט ביי טריט — ווי אַ שוואַרצע חיה פון דעם טיעפען ים, פון דער טיעפער נאַכט וואָלט אַרויסגעקומען.

און אַזוי בלאָנזשעט אונזער שיף אויף דעם מיטעל־לענדישען ים פון איין גריכישען אינזעל צו דעם צווייטען, וואָס שטעקען, בערעגענט פון נאַכט־ליכט און שטערן־ליכט, פערפאַלען און בעהאַלטען אין דער טיעפעניש פון מיטעל־לענדישען ים. און ס׳האָבען זיך אויפגעוועקט די געטער פון זייער שלאָף, זענען אַרויס פון זייערע לעגער און האָבען פערפיהרט זייערע נביאים מיט זייערע נביאה׳טעס אין די טיעפע אינזלען אַריין און אויסגעשפרייט זיך איבער זייערע ברעגען. עס רויכערן די ווייסע רויך־מזבחות פאַר זיי, און זיי טריקענען זייערע נאַקעטע ליבער אין ווייהראַך־געשמאַק, און עס פערשמעקט דער גאַנצער ים מיט בשמים, וואָס רויכערט זיך אויף די קליינע ווייסע מזבחות. עס טאַנצען די געטער מיט די נביאה׳טעס זייער ווילדען טאַנץ, און עס בענקען די געטער נאָך די מענשען, עס בענקען די מענשען נאָך די געטער — און קאָנען איינער דעם צווייטען נישט געפינען. זיי זינגען אויס זייער בענקען אין שטילע געזאַנגען, און עס ציטערן די געזאַנגען און שווימען איבער׳ן ים, און קומען אויך אָן צו שווימען צו אונז: „דער אַלטער פאַן איז טויט“, „דער אַלטער פאַן איז טויט“...

נאָר ווי אַ שטיל געבעט, שווימט אונזער שיף פאַרביי די גריכישע אינזלען און מיידט אויס דעם ווייהראַך און דעם בענקען־געזאַנג, און ווי אַ שוואַרצער פויגעל מאַכט זי זיך איהר וועג צווישען די לייכטע, פון בענקען דורכגעזאַפּטע און פון געזאַנג־בעהויכטע, וואַלען. איהר וועג פיהרט אונז צו אַ ווייטען ברעג אין אַ ווייטען לאַנד, געבענקט נאָך גאָט.

און צוויי מענשען פיהרט די שיף, דעם „יוד“ און דעם „רום“.

לבנון

דער ים אַרום און אַרום איז געלעגן אויסגעצויגן אין זיין טונקעלן סודות־פולן שלאָף, געלעגערט ווי אַ שוואַרצע שרעקליכע חיה, וואָס איז געקומען צו לויפען און האָט זיך אַראָפּגעלאָזט איבער דער ווייטער אונענדליכקייט, אַרייננעהמענדיג אונטער איהר ברוסט דעם גאַנצן לאַנגן ברייטען שטח און פערשטעלט איהם מיט איהרע שוואַרצע וואַסערדיגע קאָלטענעס, וואָס זי האָט אויף זיך. און עס האָט זיך געדוכט, אַז יעדע מינוט כאַפּט זיך די חיה אויף פון איהר געלעגער און טרייסעלט אַליין פון זיך אַראָב. נור דערווייל איז די חיה — דער ים געלעגען אין פערטיעפטען שלאָף. נאָר פון צייט צו צייט האָט זיך געוואָרפען אַ וואַסערדיגע ליכט פון איבער זיינע שימערנדיגע קאָלטענעס, אָדער אַ טיעפער שטערן אין הימעל האָט טיעף שפּיזעדיג אין זיין טונקעלן איבערדעק זיין טונקעל ליכט געציעלט... און עס האָט זיך דערהערט פון דערווייטענס דער שווערער ערנסטער גיסען פון כוואַליע אין כוואַליע, ווי דער שווערער אָטעמען פון אַ חיה. און דאָס האָט געשראָקען פון דערווייטענס מיט זיין גרויזאַמער סודות'דיגקייט.

נור רוהיג און זיכער, ווי געשטיצט אויף גאָטס חסד, האָט אונזער שיף געשפּאַנט איהר וועג צווישען געשטערנטען הימעל און טונקעלן וואַסער, ווי אַ שטילער סודות־פולער שליח, וואָס וואַנדעלט פון עק וועלט צו עק וועלט אַ פערבאָרגענע שליחות אויסצופיהרען. זי האָט אויסגעשטרעקט פאַר זיך איהר ווייטען האַלז, געזוכט זיך אַ וועג אין דער אונזיכערער אונענדליכקייט. וועניג מענשען זענען געשלאָפען די נאַכט אויפ'ן שיף. עס איז געווען די לעצטע נאַכט, ווי אונזער שיף איז אַרויסגעפאָהרען פון די גריכישע ברעגען צו וואַרפען איהר אַנקער אין סירישען פּאָרט. דאָ און דאָרט האָבען זיך איינצעלנע געשטאַלטען אַרומגעדרעהט, אָדער בעהאַלטען פערטיעפט אין בענקען — געוואַרט אויף דער מאָרגען־זון, וואָס וועט זיך אויסגיסען פון הינטער דעם לבנון.

און אַ גרויסע בענקעניש האָט אַרומגענומען די, וואָס זענען געווען אויפ׳ן שיף, צו זעהן די ברעגען פון היילינען לאַנד. זעה, אין ווינקעל זיצען די אַלטע יודען, וואָס פאָהרען קיין ארץ-ישראל, מיט׳ן הזתים-באַרג קעגענאיבער דעם הר-הבית אויסצומישען זיך, און ביים שיין פון קליינע ליכטלעך זאָגען זיי תהלים. און די אַלטע ווייבער שטעהען אַביסעל אָבגערוקט פון זיי, — זינדיגע יודינעס, נעבּיך, קאָנען אין דעם כּאָר קיין אָנטייל ניט נעהמען — און רייבען זיך די הענד אָן די נאַסע לאַסטען פון שיף, וואָס זענען בעהויכט מיט ים-פייכטקייט, און זאָגען וואָס זיי קענען: איינע אַ תּחינה, די צווייטע דערמאָנט זיך אַ פּאָר פּסוקים פון דאַווגען, די דריטע זאָגט גלאַט בּרכות אין דער וועלט אַריין... און איינע גאָר אַ קליינע און אַן אַלטיטשקע און אַ פּראָסטע האָט גאָר נישט צו זאָגען, קלאַפּט זי מיט די אַלטע אָהן-ציינערדיגע וויאַנסלעס „די הייליגע אבות“, „די הייליגע — אמהות“, און די „מאַמע רחל“ און די „מאַמע רחל“. זיי קוקען מיט גרויס ערנסט און כּבוד אויף די יודען, וואָס זאָגען תהלים. אין צווייטען ווינקעל האָט דער אַלטער פּאָפּ אויפגענומען אַרום זיך אַלע גוים און אַלע גויה׳ס, וואָס פאָהרען צום הייליגען קבר, און זיי זינגען אין כּאָר הייליגע קירכען-ליעדער. און די שטימען פון די קירכען-ליעדער קומען אַהער צו בלאָזען מיט׳ן ווינט און מישען זיך אויס אינאיינעם מיט די יודענס תהלים-זאָגען. די תּפלות שווימען אויסגעמישט איבערן טונקעלן אויבערפלאַך פון ים. אויפ׳ן אויבערדעק פון שיף שטעהען יונגע בחורים, געקומען צו פאָהרען פון פלאָנסק, אַ שטעדטיל אין פוילען. מיט הערצער פול האָפענונג, מיט ליעבע פול די ברוסט — פאָהרען זיי קיין ארץ-ישראל, די ערד אין די קאָלאָניעס צו בעאַרבייטען און זינגען לשון-קודש׳דיגע ליעדער. צו זיי האָבען זיך בעהאָפטען די מיידלעך, וואָס האָבען זיך אויפ׳ן שיף געפונען, און בעגלייטען זיי מיט זייערע ווייכע יודיש-מיידעלשע שטימען... ניט ווייט פון זיי דרעהט זיך אַרום דער געלעהרנטער (פאָהרט קיין ארץ-ישראל ניט צום ערשטען מאָל), קוקט אויף אונז אַלע, ווי אויף ליעבע קינדערלעך: „פרעהען זיך די קינדערלעך מיט ארץ-ישראל“, קומט אָבער אויך צום סוף אַהער, שטעלט זיך אין אַ ווינקעל (מען

זאָל איהם נישט בעמערקען) און הערט זיך אויך איין צו די ליעדער... פֿון דערווייטענס שיינט אַרויס די ליכֿט פֿון „געצעלט", וואָס דער פּאַשאַ פֿון דמשק האָט אויפֿגעשטעלט אויפֿ'ן אויבערדעק פֿון שיף פֿאַר זיין האַרעם, וואָס ער פֿיהרט מיט זיך... דער קאַפּיטאַן וואַכֿט אויף זיין פּאָסטען און קעהרעוועט די שיף, און דער הויכֿער שוואַרצער זעגעל־בוים וואַרפֿט זיין ריזען־שאָטען איבער דעם טונקעלן ים... און איך און אַלע פֿיהלען מיר זיך ווי פֿערוואָגעלטע קינדער, וואָס זענען געווען ערגיץ־וואו געפֿאַנגען אין דער־פֿרעמד... און קומען צוריק אַהיים נאָך אַ צייט מיט יאָהרען צו דער מאַמע אין שטוב אַריין... און איך קען נאָך מיין מאַמע נישט...

אַזוי האָבען מיר אַלע געוואַרט, יעדער שטאַט און גלויבען אין אַנ'אַנדער ווינקעל, אויף דער זון, וואָס וועט צום ערשטען מאָל בעלויכֿטען די ברעגעס פֿון אונזער היים־לאַנד.

פֿון דער־ווייטענס האָט מען שוין בעמערקט, ווי דער טאָג בלייכֿט זיך אין דעם נאַכֿט־ים פֿון הינטער אַ טונקעלן ריז, וואָס וואַרפֿט שרעקענדיג און מעכֿטיג זיין שאָטען אין דעם ים אַריין — און וואָס אַמאָל מעהר דער טאָג האָט זיך געבלייכֿט, איז דער באַרג־ריז בולט'ער געוואָרען און האָט אויסגעשניטען זיך פֿון שטח אַרויס מיט זיינע שאַרפֿע קאַנטען. שוין בעלייכֿט דער טאָג גראָהע שניי־בערג, וואָס הענגען אין דער לופֿטען... שוין באָדט זיך דער טאָג אין שניי און וואַרפֿט אַ זונען־גלאַנץ איבער שניי־הויך. און איך וויים ניט, פֿון וועמעס ברוסט עס האָט זיך פֿריהער אַרויסגעכאַפּט: „ד ע ר ל בֿ נ ו ן".

און אַלע, ווי גרויס, ווי קליין, ווי יוד, ווי גוי — האָבען זיך געגעבען אַ וואָרף צו די קאַנטען פֿון שיף. טייל האָבען די הענד אין דער הויך געהויבען... טייל די קעפּ אין שטילקייט געבויגען — דאָרט שטעהען די גוים און קרייציגען זיך — און אַלע שווייגען: דער באַרג לבֿנון.

די זון באָדט זיך אין זיינע שנייען, איידער זי געהט אויף איבער דער וועלט צו שיינען... באָדט זיך און רייניגט זיך אין איהם, און שניי פֿלאַקערט אין דער זון. און שניי־ליכֿט און הימעל־ליכֿט קומען זיך אין איין העלען פֿלאַם צוזאַמען און זיי

בעגיסען דעם גאַנצען שטח מיט ליכט אַרום... ווי שטיקער געפֿאַלענע וואָלקענס זעהט דער גאַנצער באַרג אויס, — זיין קאָפּ שטייגט אין הימעל אַריין, און עס יאָגען די וואָלקענס איינער נאָכ'ן אַנדערן איבער'ן הימעל ברייט אַרום און זיי קומען אָן צום באַרג=שפּיץ און גליטשען זיך איבער איהם אַראָב, און ליגען אויף איהם ווי געבראָכענע שטיקער הימעל; און די זון צעלאָזט מיט איהרע שטראַהלען וואָלקען און שניי צונויף, און זיי גיסען זיך אינאיינעם ווי אַ פֿלאַמענדיגער העלער שניי=טייך, שניי=וואַל און זון=וואַל, און פֿאַלען פֿון דער הויך און צעברעכען זיך אויף טויזענדער שיפֿען. און מיט זונען=לאַכען און שטראַהל=געשריי לאָזט זיך דער זונען=טאַנץ שטרוימענדיג איבער'ן באַרג אין ברייטען ליכטיגען ים אַריין.

און פֿריי און ליכטיג ליגט דער ים אויסגעצויגען צו דעם לויכטענדיגען באַרגס פֿיס. אַוועק איז די שוואַרצע נאַכט=חיה, וואָס האָט געהויערט איבער'ן ים די גאַנצע נאַכט, און בעפֿרייט איז געוואָרען דער וואַלען=גלאַנץ פֿון איהר שווערער וואַסערדיגער קאָלטענעס=ברוסט, און איבער דער ברייט און לענג פֿון מיין היים=ים לאַכט פֿרייע זון און לופֿט...

און מיר שטעהען אויף דער איבער=דעק פֿון שיף און קוקען צו דיר, באַרג לבנון...

זיי געגריסט, זון איבער מיין היים!

זיי געגריסט און זיי געבענשט, היים!

ווי שטאָלץ בין איך אויף דיר, איך, דיין פֿערוואָגעלט, אונרוהיג קינד, איף דיר, באַרג לבנון... איך בין געקומען צו דיר מיין יחוס זוכען... איך בין געקומען צו דיר מיין שטאַם געפֿינען — פֿון וואַנען קום איך? ווער בין איך?

דו, ווינקעל פֿון מיין היים, אויף דיר האָבען מיינע עלטערן שפּאַצירט אין זייער חתן=כלה=צייט... דו ביזט דער ווינקעל געווען פֿון מיינע עלטערן=פּאָר. דו האָסט געהערט די ליעבעס=ליעדער פֿון מיין מאַמע=כלה, געזונגען — ווען גליקליך איבער דער ברכה פֿון פֿרוכטבאַרקייט, וואָס אונטער איהר ברוסט, איז זי געווען. קום, באַרג, און זאָג עדות איבער מיר. אין דיינע שפּאַלטען ליגען דאָך נאָך די שבועות פֿון מיין עלטערן=פּאָר פֿון זיי=

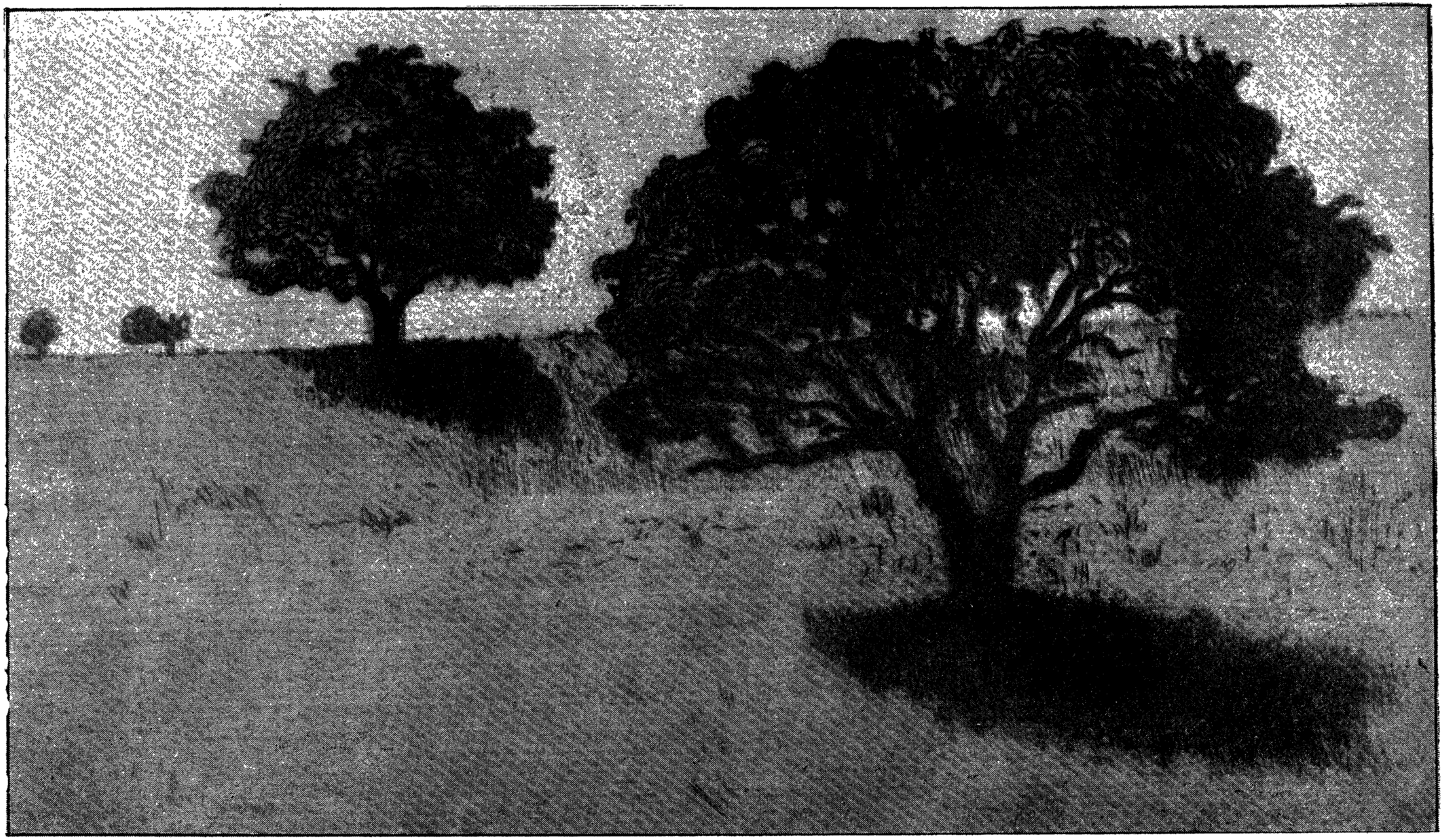

ארץ־ישראל־לאַנדשאַפט.

אָריגינאַל־צייכענונג פון הערמאַן שטרוק.

ער חתונה=צייט. דו האָסט דאָך דעם פֿריידען=געשריי פֿון זייער שאַפֿונגס=גליק געהערט.

און פֿאַרוואָס שווייגסט דו?

פֿאַראיינזאַמט קום איך צו דיר, — פֿערוואָגעלט פֿון אַ פֿרעמדען היים=לאַנד, וואָס איז מיר צו מאַמע געוואָרען און וואָס איך האָב מיין קאָפּ אונטער איהר ברוסט בעהאַלטען און איהר אַלץ פֿערטרויט... פֿון מיין פֿרעמדען היים=לאַנד קום איך צו דיר, נאָך עדות צו דיר...

און וואָס שווייגסט דו, באַרג? ווען זוכט דיין שטאָלצער בליק? דו דערקענסט מיך נישט, באַרג? איך בין דאָך דיר אַנ'אָפּשטאַם פֿון דיין חתן=כלה=פּאָר, וואָס האָבען אונטער דיינע צעדערן גערוהט... זייער עדות ביזט דו, זעה, איך בוק דעם קאָפּ פֿאַר דיר, איך וואַש מיין לייב, אַז ער זאָל מעגען דיין שטויב בעריהרען. פֿערצעהל, באַרג... זאָג עדות איבער מיר, באַרג, עדות זאָג.

הינטער מיר שטעהט אַנ'אַלטע יודענע, איינע פֿון די אַלטיטשקע, וואָס האָבען ביי=נאַכט די שיף מיט תהלים=זאָגען בעגלייט. לכּבוד ארץ=ישראל האָט זי זיך אָנגעטאָן די נייע שבת'דיגע קאָפּקע מיט די ווייסע שפּיצען און קלאָר=סאַמעט=בענדער. אַזוי שטעהט זי הינטער מיר, די ברילען איבער די אויערן מיט אַ גראָבען קרבן=מנחה=סדור אין האַנד.

— איהר זאָלט מיר לעבען, דאָס איז ער, דער באַרג פֿון חומש?

— דאָס איז ער, באָבעשי, דער באַרג פֿון חומש אַרויס, לבנון...

— אוי, פֿון חומש אַרויס, אוי באַרג לבנון, זאָלסט דיך לויפֿען און מיהען פֿאַר'ן כסא=הכּבוד פֿאַר דיין דיענסט וועגען יענטע בת לאה, און פֿאַר איהרע קינדערלעך, וואָס זי האָט איבערגעלאָזט אין דער=היים, און פֿאַר כל=ישראל, אמן סלה...

באַרג לבנון, לויף זיך מיהען פֿאַר'ן כסא=הכּבוד, דו ביזט אַ גרויסער, גרויסער חשוב...

און די אַלטע יודען, אויסגעפּוצט אין די שבת'דיגע קאַפּאָטעס לכּבוד דעם באַרג לבנון, האָבען אָנגעטאָן טלית און תפילין

און אין מאָרגען־לופֿט און אין ארץ־ישׂראל־לופֿט האָבען זיי זיך אַנידערגעשטעלט דאַוונען קעגענאיבער דעם באַרג לבֿנון.

— תּחת ההר הטוב הזה... אונטער דעם דאָזיגען גוטען באַרג... קנייטשט אַ יוד און ווייזט מיט'ן פֿינגער אויפֿ'ן באַרג לבֿנון, וואָס שטעהט קעגענאיבער איהם...

דער יונגער דור, די בחורים פֿון פּלאָנסק, איינגע יונגע־לייט ציוניסטען, בעלי־מלאכות, די מאַכען זיך די פּעקלעך גרייט, אַראָבצוגעהן אין ביירות, דער גרעסטער האַנדעלס־שטאָדט פֿון סיריען. פֿון דאָרט אַריבערצופֿאָהרען אין די קאָלאָניעס, וואָס זענען אין גליל.

— און איהר וועט נישט פֿריהער ירושלים זעהן, דעם כּותל־מערבֿי, דער מאַמע רחל'ס קבֿר? — וואונדערן זיך די אַלטע יודען...

— מיר געהען נישט נאָך ארץ־ישׂראל שטאַרבען, אַז מיר זאָלען קיין ירושלים אויף קבֿר־אָבֿות קריכען.... מיר קומען נאָך ארץ־ישׂראל לעבען, אין די קאָלאָניעס אַרבייטען, — קלינגט דער שטאָלצער ענטפֿער.

— אָווא, — וואונדערן זיך די אַלטע. אַ נייע ארץ־ישׂראל.

עס קומען אָן די קליינע ברעג־שיפֿלעך צו אונזער שיף. דער פּאָרט איז געעפֿענט.

— און אַז איהר וועט זיין אין ירושלים, גריסט מיר דאָרט דעם „בצלאל“, נישט דער אַלטער מצבֿה, דעם כּותל מערבֿי, — וואַרפֿט נאָך אַ יונגער בחור צו אַ פּאָר ווערטער, האַלטענדיג זיין טשעמאָדאַן אויף די פּלייצעס.

— וועמען אַזעלכֿעס?

— דעם בצלאל... דעם „בית עקד“ און די גני־ילדים... זיי, זיי, — הערט זיך פֿון דער־ווייטענס.

— וועמען דאָס אַזעלכֿעס? וועמען דאָס אַזעלכֿעס? פֿרעגט דער אַלטער.

— לאָז געמאַך, עס זענען פֿון די ציוניסטען — זאָגט אַ צווייטער יוד.

אין אַ ווינקעל ביים קעסעל האָט דער פּאָפּ די גוים צו־

זאַמענגענומען. זיי האָבען זיך אויך לכּבוד דעם לבנון זונטאָגדיג אָנגעטאָן, אויסגעשמירט די שטיוועל, רויטע רובאַשקעס איבער־געביטען אין די צעקנייטשטע יום־טובֿ'דיגע מאַרינאַרקעס, וואָס זיי האָבען געהאַט אין די פּעקלעך. דער קירכען־פּאָטער ווייזט אויפ'ן באַרג... און די גוים אין אונטערטעניגקייט בויגען די קעפּ פאַר'ן לבנון און קרייציגען זיך.

אַזוי האָט אונזער שיף בעגריסט דעם געבענקטען ברעג פון ארץ־ישראל.

פון יפו קיין ירושלים.

אַנ׳אַראַבער האָט מיך אָנגעכאַפּט ביים קאָלנער און פון שיף אַראָפּגעוואָרפן. איך האָב מיך געפונען אין אַ קליין שיפעל, וואָס האָט זיך געהויבן און געניִדערט אויף די רוישענדיגע געכמאַרעטע וואַלען. דער ים פון ארץ־ישראל־ברעג איז דער רוישענדסטער, שטורמדיגסטער פּאָרט פון גאַנצן מיטעל־לענדישן ים. שוין ביי־נאַכט, ווען אונזער שיף איז אַריינגעפאָהרען אין ארץ־ישראל־ים, פאַרביי דעם כרמל, וואָס איז אין נאַכט־וואָלקען פערהילט געווען — האָט זיך די שיף געהויבן אויף די הויכע וואַלען און גענידערט אין די טיעפע גראָבענס, וואָס אין ים. דער שטילער, אין זיין וועג זיך געהענדיגער מיטעל־לענדישער ים איז גאָרנישט געווען צו דערקענען. ברויזענדיג איז ער געוואָרען און שטורמדיג, ווי די אינדען וואָלטען זיך אין איהם צעקאָכט. אַזוי אַז די יודענע, וואָס איז דאָרט נעבען מיר אויף דעם אויבערדעק געזעסען, האָט זיך אָנגערופען: „עס איז נישט קיין וואונדער, מיין קינד, וואָס דער ים שטורמט אַזוי. דאָ רינען דאָך אַריין אַלע טרערען און תפלות פון יודישע קינדער“.

די יודענע, וואָס זיצט נעבען מיר אין שיפעל, זאָגט: „זעהט, זעהט, דאָס זענען נאָך די שטיינער, וואָס שלמה המלך האָט נאָך אַריינגעשטעלט אין ים. ער האָט זיך דאָ, זאָגט זי, אַ גלעזערנעם פּאַלאַץ געבויט פאַר פּרעה׳ס טאָכטער, זיין ווייב, וואָס ער האָט איהר אַלץ נאָכגעגעבען, וואָס זי האָט נור געוואָלט“... פון וואַנען זי ווייס דאָס, די יודענע — ווייס איך נישט, זי איז דאָך נאָך קיינמאָל ניט געווען אין ארץ־ישראל, נור זי ווייס שוין דאָס, זאָגט זי, פון גאַנץ, גאַנץ לאַנגע צייטען.

און איך גלויב איהר.

———

מיין פריינד האָט געוואָלט, אַז איך זאָל איבער׳ן טאָג אין

יפו בלייבען. מיר האָט זיך שטאַרק געוואָלט נאָך דעמזעלבען טאָג זעהן ירושלים, און נישט קוקענדיג אויף מיין פרייד'ם איינרעדען מיך, בין איך מיט'ן ערשטען „צוג" (ווי ווילד דאָס קלינגט!). וואָס געהט אָב פון יפו נאָך ירושלים, אויף יענער זייט יהודה=בערג אַבגערייזט.

וויסט און לער ציהען זיך די פעלדער פון אונזער היים=לאַנד. דו זעהסט ניט קיין הייזעל, קיין בוימעל, נור ווייס געקאַלכט, אַזוי ווי גאָט האָט זיי בעשאַפען פון ששת ימי בראשית אָן, ווי קיין מענשענס האַנד וואָלט זיי נישט געהאַט אָנגערירט, וואַרטענדיג נור אויף דעם, וואָס וועט קומען צו זיי פון ערגיץ=וואו גאַנץ ווייט, קומען צו זיי אַהיים. און טיילמאָל דוכט זיך, אַז די פעלדער זענען איינגעשלאָפען, מגולגל געוואָרען דורך אַ שטילען כשוף=שפּראָך אין אַ האַרטען שטיין און וואַרטען אויף אַ משיח, וואָס וועט קומען און זיי בעפרייען און וועקען פון דעם סודות=פולען שלאָף... נור דאָ און דאָרט שטעקט אַרויס אַנאיינזאַמע פאַלמע. איינזאָם און אַליין מיט איהרע טונקעלע צווייגען שטייגט זי אין הימעל אַריין, אַ יורש פון אַ יחוס'דיגער פאַמיליע, אַ זכר פון אַמאָליגע צייטען, און דערצעהלט, די איינזאַמע און אַריסטאָקראַטישע פאַלמע, פון וואַנען זי קומט אַרויס. אַז עס זענען אַמאָל דאָ פעטע, בעגרינטע פעלדער געווען; אַז עס זענען דאָ אַמאָל טונקעלע סודות=פולע וועלדער געווען; און אונטער איהר שאָטען האָט דער וואַנדערער גערוהט, און פון דעם קוואַל וואַסער, וואָס נעבען איהר, געטרונקען; אונטער איהרע צווייגען איז דאָס חתן=פאָר געזעסען און ליעבע זיך געשוואָרען... און דאָ און דאָרט ווייזט זיך אַ בערגיל, געטאָקט אין זיין הויך, און שטעהט אַליין. אפשר האָבען אויף זיין הויך פאַקלען געברענט אין אַ לבנה=נאַכט, אָנגעזאָגט די ווייטע איינוואוינער, אַז דער חודש איז אָנגעקומען... אפשר האָבען זיך אויף זיין הויך מיינע אור=עלטערן, אַז זיי זענען נאָך קינדער געווען, געשפּיעלט.... און איצט שטעהט דאָס פערוויסט און פערלאָזט אַרום.

— עס איז אַמאָל פעט געווען, — זאָגט דער יוד, וואָס זיצט דאָרט, אַזוי ווי פאַר זיך, נישט קוקענדיג אויף דער יודינע, — עס איז אַמאָל פעט געווען; ווען די קינדער פון ישראל האָבען דאָ

געוואוינט, האָבען זיך טייכען פון מילך און האָניג געגאָסען מיילען ווייט, און ארץ ישראל איז ברייט געווען פיער הונדערט מיילען אויף פיער הונדערט מיילען. נור אַז מען האָט די קינדער פון ישראל פערטריבען, איז ארץ ישראל אַיינגעשרומפען געוואָרען.

— אַזוי ווי אַ מאַמע, נעבּיך: אַז די קינדערלעך זענען דאָ, איז אין אַלע ווינקעלעך פרעהליך, אַז די קינדערלעך זענען ניטאָ, איז אין שטוב פוסט און וויסט, — גיט די יודענע צו פערשטעהן אויף איהר לשון.

נור באַלד געהט דער קאָנדוקטאָר פאַרביי און מאַכט אויפמערקזאַם, אַז די בוימער, וואָס ווייזען זיך דאָרט, גאַנץ ווייט, דאָרט איז די יודישע קאָלאָניע „ראשון-לציון“, — דער ערשטער נאָמען, וואָס האָט מיין האַרץ מיט שרעקען-פרייד געמאַכט ציטערן. מיר האָבען געקוקט דורכ'ן פענסטער — — — גאַנץ ווייט, גאַנץ ווייט, צווישען דער בּרייטער וויסטעניש, האָבען אייניגע בוימער געשטייגט אין הימעל.

און דו האָסט געהאַט דעם געפיהל, אַז דאָס זענען די איינציגע בוימער, די איינציגע ערשטע בוימער אין דער ים-וויסטעניש, און אָט די בוימער האָבען אונזערע אַיינגעפלאַנצט; אונזערע זענען געקומען פון דער ווייט, פון דער פרעמד, און האָבען אין זייער וויסטער היים די ערשטע בוימער געפלאַנצט.

און עס האָט זיך געוואָלט געהן צום יודישען פאָלק, צו יעדען יודען, וואו ער איז דאָרט פערוואָרפען, אין אַלע עקען פון דער וועלט, אין גאַס איהם אָבשטעלען, פון האַנדעל-וואַנדעל, פון רעש און טומעל איהם אַ מינוט אָבשטעלען און זאָגען: דו, דיין היים איז פערוויסט געוואָרען, געה אַהיים און אַרבייט אין דיין היים דיינע פיער איילען און דערנאָך געה צוריק צו דיין טומעל...

באַלד איז אונזער צוג שטעהן געבליבען אויף אַ סטאַנציע. עס איז געווען די ערשטע יודישע סטאַנציע: „רמלה“.

אויף דער סטאַנציע האָט מען בעגעגענט די שול-קינדער מיט זייערע לעהרערס פון דער יודישער קאָלאָניע „רחובות“.

דער ערשטער ארץ-ישראל-גרוס.

די קינדער זענען געווען פרעהליך און האָבען פון דער

סטאַנציע צוגערופֿען „שלום“, „שלום“! און איינער האָט צום צוויי־טען געזאָגט: קומה ונעלה עמהם ירושלימה...

מיין יודענע קוקט אַרויס פֿון פֿענסטער, דערזעהט די קינ־דער, פֿרעגט זי:

— יודישע קידער?

— יודישע קינדער פֿון די קאָלאָניעס.

— זיי רעדען דאָך עפּיס נישט קיין יודיש, — וואונדערט זיך די יודינע.

— זיי רעדען לשון קודש, — ענטפֿער איך דער יודינע.

— לשון־קודש, אוי, אוי, לשון־קודש, קינדערלעך, קינדערלעך, געזונד און לעבען אויף אייך, זיי רעדען דאָך לשון־קודש!

— שמואל, שמואל! — רופֿט זי צום מאַן, דו הערסט, זיי רעדען לשון־קודש. מיר זאָל זיין פֿאַר אייך, קינדערלעך, קינדערלעך, — זאָגט זי פֿאַר זיך.

— ע, ע, יונגעל, קריך נישט אויפֿ'ן ראָד, קריך נישט! רופֿט זי צו אַ יונגעל, וואָס האָט זיך אויפֿגעכאַפּט אויף אַ וואָגען: אַוועק, יונגעל! מען קאָן דיך נאָך, חלילה, איבערפֿאָהרען.

אין דעם קומט אָן צו לויפֿען אַ צווייטער יונגעל, מיט אַ אָבגעברענטען פּנים'ל, מיט לאַנגע שוואַרצע לאָקען, מיט שוואַרצע גלאַנצענדיגע אויגען, מיט דינע יונגע גלידער, נור אויסצוקושען אַלע זיינע ביינדלעך. פֿון דעם צווייטענס וועג־זאַק געכאַפּט אַ שטיק פּוטער־ברויט און מיט אַ פֿול אָנגעשטאָפּטען מויל רופֿט ער צו:

— למורה... למורה...

— וואָס, אויך אַ יודיש קינד? — פֿרעגט די יודינע.

— יאָ, אויך אַ יודיש קינד.

— ער גערט דאָך אָהן אַ הוט, ער עסט דאָך אָהן המוציא? — וואונדערט זיך די יודינע.

— ער רעדט לשון־קודש.

— וואָס טויג מיר זייער לשון־קודש, אַז זיי זענען קיין יודען נישט. — קרעכצט די יודינע. אַ יודישער יונגעל אָהן אַ היטעל, אָהן המוציא — און דאָ אויף דער הייליגער ערד, — קרעכצט די יודינע.

נור באַלד ריהרט זיך אונזער צוג אין וועג אַריין...

— שלום לירושלים, שלום לירושלים! — רופֿען אונז נאָך די קינדער.

— שלום לרחוק ולקרוב! — זאָגט דער יוד, וואָס זיצט דאָרט, דעם פסוק ווייטער...

נור באַלד פֿאָהרט אונזער צוג אַריין אין דעם שענסטען טאָל פֿון ארץ ישׂראל. טיעף הינטער די הרי יהודה האָט זיך אויסגעשפּרייט דער טאָל און האָט אויסגעבעט זיין גאַנצע ברייט מיט די פֿיינסטע גרעזער, מיט די שענסטע איילבּירטען־בּוימלעך. דאָ ווערט שוין די אויג דערקוויקט, זעהענדיג, ווי אַ טייך זאַנגען־פֿעלדער שלענגעלט זיך אַריין טיעף אין טאָל. דאָרט שטעהט אַ יונגער איילבּירטען־וואַלד, שטעהט אין מיטען פֿעלד און זעהט אויס, ווי אַ חבֿרה יונגע בּחורים מיט מיידלעך האָבען זיך אין פֿעלד פֿערזאַמעלט, האָבען זיך בּיי די הענד אָנגענומען און טאַנצען זייער בּייגעל־טאַנץ...

אַנ'אַראַבּישער דאָרף שטעהט אַליין אין פֿעלד. שטיל איז אין דעם אַראַבּישען דאָרף. די ווייסע געקאַלכטע דעכער גליהען אין דער זון, דער הויף איז אויסגעשטאָרבּען פֿון מענשען. די קינדער זענען געגאַנגען די שעפּסען פּאַשען אין פֿעלד; די ווייבּער זיצען אין די געצעלטען און וואַרטען אויף די מענער. און די זקנים אין די ווייסע העמדער, האָבען זיך אין טויער פֿון דאָרף פֿערקליבּען, אויסגעזעצט זיך אויפ'ן פֿעלד, אין דעם שאָטען פֿון אַנ'איילבּירטען־בּוים, בּיי אַ קליינעם טייך, וואָס רינט דאָרט צווישען די שטיינער, זעהן, ווי די ווייבּער דרעשען מיט די אָקסען דעם קאָרן פֿאַר זיי, און זיי רעדען גאַנץ לאַנגזאַם מיט אַ שטילער ווערדע וועגען די עניים פֿון דער ערד... איין אַלטער לייענט פֿאַר פּסוקים פֿון קאָראַן, און די איבּעריגע זיצען שטיל און שאָקלען מיט די קעפּ... די קינדער פּאַשען די שעפּסען אין פֿעלד. עס איז געקומען די מיטאָג־שעה, און מען דאַרף די שעפּסען אָנטרינקען. האָבען זיך די פּאַסטוכער אַרום דעם בּרונעם פֿערקליבּען, וואָס איז דאָרט אין מיטען פֿעלד, און וואַרטען, בּיז אַלע פּאַסטוכער וועלען זיך צונויפֿקומען און אַראָבּקייקלען דעם שטיין, וואָס איז איבּער'ן מויל פֿון בּרונען, און די שעפּסען אָנטרינקען, און צוריק דעם שטיין אַרויפֿקייקלען. קומט אָן יעקבֿ פֿון באַר־

שבע צו גײן נאָך חרן, צו לבן הארמי, און טרעפט די פּאַסטוכער אַרום ברונעם. פרעגט ער זײ:

— „ברידער, פון וואַנען זענט איהר"?

— „פון חרן. זענען מיר".

— „קענט איהר נישט דאָרט לבן, נחור'ס זוהן"?

— „מיר קענען איהם".

— „גײט עס איהם גוט?"

— „עס גײט איהם גוט; אָט קומט אָן רחל, זײן טאָכטער, מיט די שעפסען"...

און זעה, דאָרט גײט רחל מיט'ן קרוג אויפ'ן קאָפּ, פיהרט איהר סטאַדע צום ברונעם אָנטרינקען, וואָרום זי איז אַ שעפערין. און יעקב קײקעלט דעם שטײן פון ברונעם אַראָב...

דער צוג פאָהרט אַרויס פון דעם שענעם, פעלדיגען טאָל און פאָהרט אַרײן צווישען די שטײנערדיגע טויערן פון די פעלזען-בערג, פון די שטאָלצע הרי-יהודה.

דער צוג פאָהרט אַרויס פון דעם שענעם, פעלזיגען טאָלגראָבען, וועלכער ציהט זיך דורכ'ן האַרץ פון באַרג. פון פענסטער זעהט מען גאָרנישט, נור ריזיגע שטײנער, וואָס שטעהען, ווי אַנ'אונגעהײערע פעסטונג פאַר ירושלים. און עס דוכט זיך, אַז דאָ איז אַמאָל אַ ים געווען, און דער ים איז אין אַ באַרג פערשטײנערט געוואָרען. נור דאָ און דאָרט ברעכט זיך אויס אַ ברײטער גראָבען, און מען זעהט, ווי עס הויבען זיך די בערג אײנער איבער'ן צווײטענס קאָפּ און שטײגען שטאָלץ אין הימעל אַרײן. טײלמאָל ברעכט זיך אַרײן אין באַרג אַ טיעפע פינסטערע לאָך, וואָס נאַכט און שרעק קוקט אַרויס פון איהר. אין אײנער פון די לעכער — דערצעהלט מען — זאָל שמשון האָבען געטראָפען דעם לײב, ווען ער איז צו די פלישתים קײן תמנת געגאַנגען, און ער האָט איהם אין צווײען צעריסען. — דאָרט, אין די הרי יהודה, געפינט זיך אויך די שטאָדט ביתר, וועלכע ליגט אינגאַנצען ווי פערשטײנערט אין אַ וואַנט פון באַרג. איך ווײס נישט, אויב דאָס איז יענע ביתר, וואו בר-כוכבא האָט מלחמה געהאַלטען מיט די רוימער; איך ווײס נישט, אויב טאַקע אין די הרי יהודה האָט שמשון הגבור דעם לײב בעגעגענט, נאָר ווער עס

האָט געזעהן די הרי יהודה מיט זייער גרויזאַמער שטילקייט, מיט זייערע שטיינערדיגע שפּיצען, מיט זייער טיעף-שרעקענדיגער קאַלטקייט, גלויבט, אַז נור דאָס איז די היים, וואָס אין איהר האָבען זיך אויפגעהאַלטען אַזעלכע גבורים, ווי שמשון און בר-כוכבא. גבורה און לייבען-געבּרום רוהען אויף די שפּיצען פון די בערג...

איך האָב געזעהן די ירושלים-פעלדער אַרום מיר, און פרעמדע קינדער שפּיעלען זיך אויף זיי; איך האָב גאָרנישט געהאַט צו די פרעמדע קינדער, איך האָב נישט פיינט געקראָגען זייערע גוטע, שטילע לעהרער. נור איך האָב זיך דערמאָנט אָן אונזערע אָרימע יודישע קינדער, ווי זיי זענען איצט ערגיץ-וואו פערשפּרייט און צעזייהט איבּער דער גאַנצער ערד, אין ענגע חדרים, אין געשטיקטער לופט, און דעם רבּינ'ס קאַנטשיק פּאַטשט פאַר זיי. קינדער, — וואָס האָט מען צו זיי? — פאַרוואָס זענען זיי פערטריבּען פון די פעלדער, פון די גערטנער? די עלטערן האָבען געזינדיגט, ליידען די קינדער זייער זינד. גאָטס קללה ליגט אויף זיי אויסגעגאָסען. איבּער די אָרימע יודישע קינדער, פאַרוואָס ליידען זיי? פאַרוואָס נעהמט איהר זיי נישט אַהער און לאָזט זיי נישט זעהן דאָס לאַנד און לעבּען אין די ירושלים-פעלדער, אין די ירושלים-גערטנער?..

מיט די בערג אינאיינעם האָט די טונקעלקייט אָנגעהויבּען אַריינצוקוקען אין אונזערע פענסטער אַריין. עס איז געווען די צייט פון מנחה דאַוונען. די יודען האָבּען אָבּער געוואָלט וואַרטען מיט מנחה אויף ירושלים, — אַז מיט'ן ערשטען טריט אין ירושלים זאָלען זיי מנחה דאַוונען. נור זיי האָבּען מורא געהאַט, אַז זיי זאָלען ניט פערשפּעטיגען מיט מנחה, און האָבּען מיט שרעק געקוקט אויפ'ן הימעל... אָבּער עס ווייזט זיך נישט, חלילה, נאָך קיין איין שטערן, דער הימעל פון ירושלים לאָזט זיך נישט אַזוי גיך מיט דעם נאַכט-מאַנטעל איינהילען... דאָרט ווייט פלאַקערט די זון אין מערב-זייט, און אפשר איז דאָרט שוין די גולגולתא...

מיין האַרץ האָט מיט שרעק און פרייד אָנגעהויבּען צו קלאַפּען. שטיל, שטיל איז געוואָרען צווישען עולם. אַלע האָבּען געוואַרט אויף דער מינוט, וואָס זיי וועלען ירושלים דערזעהן. די שול-קינדער האָבּען זיך ווי די היהנער אַרום זייער לעהרער אַרומגעקליבּען, די ווייבּער האָבּען זיך די הויבּען אָנגעטאָן, די יודען — די שבּת'דיגע אַט-

לעסענע קאַפּאָטעס. און אַלעמען האָט די טונקעלקייט אַרומגע־נומען, און אַלע האָבען מיט שרעק און שטילקייט געוואַרט אויף עפּיס זעהר, זעהר הייליגעס און גרויסעס.

און דער צוג איז שטעהן געבליבען, און דער קאָנדוקטאָר האָט גאַנץ געוועהנליך אויסגערופען: „ירושלים״!

— יתגדל ויתקדש שמיה רבא! האָב איך הינטער מיר דער־הערט.

די יודען דאַוונען מנחה אויף ירושלים'ער ערד.

איך האָב אַ וואָגען געכאַפּט: „צו דער כותל מערבי״.

איך האָב נאָך געוואָלט טרעפען מעריב דאַוונען ביי דער כותל מערבי. איך האָב גאָרנישט געזעהן, מיין האַרץ האָט גע־קלאַפּט אין מיר. ירושלים האָט זיך געהילט אין אַ שוואַרצען, שוואַרצען וואָלקען, מיט איינמאָל איז די נאַכט אַראָבגעפאַלען און געלעגען איבער ירושלים. ירושלים איז שרעקליך, שרעקליך שטיל געווען: די מענשען האָבען זיך אין די הייזער בעהאַלטען; פון די פענסטער האָבען דאָ און דאָרט אייל־ליכט אַרויסגעשיינט, אָנגע־זאָגט, אַז דער פּועל איז פון פעלד אַהיים געקומען און זיצט ביי זיין מאָלצייט... עס איז שוין געווען מעריב־צייט. דער טונקע־לער, טרויעריגער „והוא רחום יכפר עון״ פון אונזער בית־המדרש'ל אין אַ טרויעריגער האַרבסט־נאַכט איז געהאַנגען איבער גאַנץ ירושלים.

ביי דער כותל מערבי איז שוין געווען נאָך מעריב.

פאַר מיר איז געשטאַנען אַ הויכע, הויכע וואַנט, וועלכע איז, ווי אַ שוואַרצע זייל, אויפגעגאַנגען אין הימעל אַריין. קיינער איז שוין ניט געווען ביי איהר. נור דאָ און דאָרט האָבען נאָך אין די שפּאַלטען פון די שטיינער געצאַנקט חלב'נע ליכטלעך, וואָס די יודען האָבען איבערגעלאָזט פון מעריב דאַוונען, און די פלעמ־לעך האָבען זיך גערויכערט, בעלויכטען די פּעטע, אין אייל גע־טונקטע שטיינער, און האָבען אויסגעזעהן, ווי נישט־געענדיגטע תפלות, וואָס מען האָט זיי איבערגעלאָזט אין די שטיינער... אין אַ ווינקעל איינער אַליין פאַר זיך איז געשטאַנען אַנ'איינזאַמער, איינזאַמער שוואַרצער שאָטען, פערוואָרפען מיט ביידע הענד אי־

בּער דער וואַנט, זי צו זיין האַריץ צודריקענדיג, זיין פּנים האָט ער צווישען אַשפּאַלט פון צוויי שטיינער בּעהאַלטען, און אַ שוואַכע שטים האָט געבּרומט אַ שטיל געבּעט:

— רבּונו של עולם, פּערהייליג דיין נאָמען איבּער דער גאַנצער, גאַנצער וועלט...

און אַ משוגע'נע מאַמע איז דאָרט נעבּען וואַנט געזעסען, אין ווייסען געהילט, און האָט מיט איהרע אויגען ערגיץ־וואו ווייט, ווייט אין דער וועלט אַריינגעקוקט...

ירושלים.

איך האָב מיך אויפֿגעכאַפּט אין אַ שיינעם ערבֿ-שבֿועות-פֿרייטאָג, אין ירושלים. די זון האָט בעגאָסען מיין שטיבעל מיט ליכט און האָט נישט איבערגעלאָזט קיין איין ווינקעל שאָטען. איך האָב געוואַרט, ביז איך וועל הערען בלאָזען די שופֿרות, וואָס זאָגען אָן, אַז די עולי-רגל מיט די בכּורים קומען אָן פֿון בית-לחם (וואו עס איז געווען דער לעצטער „מעמד") קיין ירושלים. די לוים, די כּהנים און די חשובֿי-ירושלים זענען דאָך שוין דעם צוג אַנטקעגען געגאַנגען, אין שטאָדט אַריין זיי צו ברענגען, און די בעלי-מלאכות פֿון ירושלים שטעהען דאָך שוין גרייט פֿאַר זייערע הייזלעך, אַריינצובעטען די אָנגעקומענע: „ברידער פֿון דעם און דעם אָרט, אייער קומען זאָל זיין אין שלום". און אָט פֿינקלען זיך דאָך שוין אין דער זון די בעגאָלדעטע הערנער פֿון דעם אָקס, וואָס געהט פֿאָראויס פֿאַר דעם צוג, און נאָך איהם גילדען זיך אין דער זון די גאָלדענע און זילבערנע קערב אויף די קעפּ פֿון די חשובֿי-ירושלים, וואָס אין זיי ברענגען זיי זייערע בכּורים. און נאָך זיי אַזאַ עולם פֿערטרונקען אין דעם וואָלקען-שטויב, וואָס געהט דאָרט אויף אויף דעם וועג פֿון בית-לחם. — מוז איך מיך דאָך אויפֿכאַפּען, אויך אַרויסגעהן, — ערשט איך דערהער דורך דער צווייטער טיר אַ גערודער, — איך הער מיך איין. עפּיס הערין אַ מעשה מיט וואַסער: „די „בארות" זענען פֿערשלאָסען", „די „בארות" זענען ליידיג", „עס איז נישטאָ קיין וואַסער"". מיין איך ווייטער, אַז „ירושלים במצור" — ירושלים איז בעלעגערט, דער שונא לאַגערט אַרום די מויערן, טיטוס הרשע מיט די רוימער שטעלען אונטער די מויער אַרונטער די „אייזערנע בעק". אויף די מויערן שטעהען די גבורי-יהודה און האַלטען מלחמה, ווי די לייבען, ווי די לעמפּערטען. און גרויסע פֿלאַמען-פֿייער זעהען זיך דורכ'ן

פֿענסטער — די שטאָדט ברענט. דאָס האָבען די „ראשי־בריוני" אונטערגעצונדען די שפּייכלערס מיט האָלץ און עסענוואַרג פֿון כלבא־שבוע'ס שפּייכלערס, וואָס האָבען געקאָנט קלעקען אויף איין און צוואַנציג יאָהר. די שטאָדט איז אין אַ גרויסען הונגער. מאַמעס עסען די אָרעמס פֿון זייערע קליינע, איידעלע קינדער. און די בנות־נדיבים, די געאיידעלטע ירושלים'ס טעכטער, וואַרפֿען זייער גאָלד און זילבער אין די גאַסען און קלייבען קערנער אונטער דעם קויט פֿון די פֿערד. און אַזוי איידעל זענען זייערע פֿיסלעך, אַז קוים־קוים ריהרען זיי אָן „אַנ'אויסגעזויגענע פֿייג" — מוזען זיי שטאַרבען. און דאָרט פֿיהרט מען די לויה פֿון אַ גרויסען תנא אַרויס איך יענער זייט טויער, און איך ווייס, אַז ער איז ניט געשטאָרבען, נור ער וויל זיך אַרויסכאַפּען פֿון דער שטאָדט, מיט'ן שונא שלום מאַכען און מחילה בעטען. מן הסתם וויל איך זיך דאָך אויפֿכאַפּען, צולויפֿען צום טויער און דעם תנא נישט אַרויסלאָזען (וואָרום איך געהער דאָך אויך עפּיס צו די „ראשי־בריוני"), — ערשט עס קומט אַריין מיין פֿריינד, וואָס ביי איהם האַלט איך זיך אויף, און דערצעהלט מיר, אַז דער רייכער בוכאַרער, וואָס ביי איהם וואוינען מיר, האָט מורא, אַז די וואַסער זאָל זיך נישט אויסלאָזען אין דער „בארה", איידער עס וועלען קומען די „ימי־הגשמים" — האָט ער די „בארה" פֿערשלאָסען און לאָזט קיין וואַסער נישט נעהמען, נור איין קווערטיל אויף יעדען נפש. מיר זענען דאָך אין ירושלים, — ירושלים האָט שטענדיג געהאַט צו טון מיט וואַסער. אפשר וועט זיך געפֿינען אַ שר, וואָס האָט „בארות" מיט וואַסער, לאָז ער זיי עפֿענען, לאָז מען זיך וועטען מיט איהם: אַז איידער די זון געהט אונטער, ווערען איהם די „בארות" ווידער פֿול. אַ תנא וועט צו גאָט בעטען — וועלען זיך באַלד וואָלקענס בעווייזען.

נאָר דערווייל קוק איך דורכ'ן פֿענסטער — בוכאַרער יודען אין זיידענע הויזען און מיט ווייסע פֿוטערנע היטלען אויף די קעפּ און אין זייערע פֿערשיידען־קאָלירטע מאַנטלען טראָגען פֿון „שער הכבשים" שעפּסען־פֿלייש און רינד־פֿלייש, אויף שבת אַהיים.

מיין פֿריינד דערצעהלט מיר וועגען דער בוכאַרער גאַס,

וואָס אויף איהר וואוינען מיר. אַ בוכאַרער יוד איז אַראָבגעקומען קיין ירושלים מיט פינף און צוואַנציג יאָהר צוריק און האָט אָבגעקויפט דעם בעסטען פּלאַץ אַרום דער מויער און האָט אויסגעבויט אַ „בוכאַרער גאַס“ — דאָס איז איצט דער געזינטסטער טייל שטאָדט אין ירושלים. ער פערדינגט די הייזער נור יודען, קיין גוים לאָזט ער נישט אַריין.

דאָס ערשטע מאָל „קראָמע כריסטיאַן“.

און געטריי האַלט ער זיין וואָרט — פאַר קיין טויזענד פראַנק וועט ער קיין גוי קיין וואוינונג נישט פערדינגען. זיי מוזען וואוינען אין דעם טייל שטאָדט, וואָס איז אין דער געטאָ, אין שמוץ און ענגשאַפט — אַ גוי'אישע געטאָ.

געקומען אין דער גאַס אַליין — האָבען מיר געפונען אַ פרעהליכען יודישען ערב־שבת, ווען דער גראָשען איז בנמצא און „ברוך המקום בזול“. ערשט נעכטען געקראָגען אויסגעצאָהלט דעם חלוקה־גראָשען, — איז די וויב צום „שוק“ אויפגעגאַנגען, וואָס איז דאָרט נעבען דער בוכאַרער גאַס, אין חלוקה־טייל־שטאָדט, און איינגעקויפט דאָס, וואָס די האַרץ האָט געגלוסט.

קאַטשקעס האָבען געשריען, פעדערן זענען געפלויגען, און יונגלעך מיט געגרייזעלטע פּיאות'לעך האָבען אויף אייזעלעך אַרומגעריטען. פון די פענסטער הערט מען דעם „קול התורה“ אויפגעהן, — וואָרום שותפות האָבען געמאַכט יששכר און זבולן, — זבולן וואַרט ביי די ברעגען פון די ימים — און יששכר זיצט אַ גאַנצען טאָג און לערנט — — —

דורכגעקומען דעם „שוק“, זענען מיר אָנגעקומען צום שער „ציון“ — פון איין זייט געהט אָב דער וועג קיין „בית לחם“, און דאָ איז אַרום די מויער פון ירושלים. מיר זענען דורך דעם טויער אַרויס און געקומען אין דער ברייטער גאַס. ביי דוד'ס טורם האָט אונז אַנ'אַראַבער געטראָפען און געבעטען, אַז מיר זאָלען זיך ביי איהם די שיך לאָזען פוצען.

די חלפנים ביי זייערע טישלעך זענען אין דער גאַס געזעסען, און די מוכרים זענען פאַר זייערע קליינע חנויות געזעסען און האָבען אויסגערופען זייערע סחורות.

„ווער וויל אַ זילבערנעם פּאַסעק זיין יונג־ווייבעל אַ מתנה

קויפען' — רופט אַנ'אַראַבער אויס. אין שמאָל זענען די געסלעך פון ירושלים, און מיט פלאַטעס בעשאָטענט פאַר דער זון — אין דער מויער זיצען די טרויער-ווייבער און בעטען נדבות.

און אין ירושלים זענען אַלע ווייבלעך מיט אָבגעגאָלטע קעפּ האָר, אין סאַמע בענדער, (קיין שייטעל וועסטו דאָ אין אויג נישט זעהן), אַלע יודען אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס, אין שיך און זאָקען, מיט פאות, אין אַ שטריימעל. יעדער יוד — אַ רב, יעדע יודינע — אַ רבי'צין.

און דער גוי שטערט ניט, מיר זענען דאָך אין ארץ-ישראל: אַ תחום-שבת — די מאַמע רחל'ס קבר, אַ ביסעל ווייטער — ליגען די אבות, אברהם, יצחק, יעקב, קריכסט אַרויף אויפ'ן מויער — זעהסט דו דעם ירדן. — אַ שאָד נור, וואָס דער בית-המקדש איז צעשטערט.

קריך איך איבער דער מויער און רינגעל אַרום ירושלים. צו אונזערע פיס, הינטער דער מויער ליגט דער טאָל הנום, וואו די קרעציגע האָבען זיך אויפגעהאַלטען — אויסער דער מחנה; פאַר אונז דער באַרג ציון, וואָס דוד האָט אַוועקגענומען פון מלך שלם, ציון — וואָס שטעהט אין סדור און מען זאָגט אין שמונה-עשרה; דו זעהסט איהם מיט דיינע אויגען, דו טאַפּסט איהם מיט דיינע הענד. זעה, אויף דעם סאַמע שפּיץ מויערט מען אויף אַ הייכע דייטשע קירך. זעה, ווי דער דייטשער, בירגערליכער קרייץ שטעכט די לופט פון ירושלים, אַזוי דייטשער'יש און אַזוי קירכיש, — ווי אַ בערלינער דייטשע קירך.

פאַר אונז דער באַרג הזתים, — אודאי געווען דאָ אויבען דער שענסטער שפּאַציר פון ירושלים, די פעטסטע גערטנער האָבען געמוזט אויף דעם באַרג זיך בעהאַלטען, און די בנות-ציון, זייערע לייבער אין טייערן אייל געשמירט, און די בני-ציון, אין טייערע זיידענע קליידער — האָבען זיך דאָ אויבען געמוזט צווישען די ביימער בעהאַלטען, אַראָבגעקוקען אויף דער נאַכט, אויף דער שטאָדט ירושלים, ווי זי לייכט זיך אין איהרע אייל-לאָמפּען און בעהאַלט זיך אין איהרע סעדער און איהרע פעלדער, און זייערע ליעדער האָבען געקלונגען צווישען גרינס און אייל-ליכט. זעה, היינט זענען נאָך איבערגעבליבען איינציגע פון די דעמאַל-

טיגע בוימעלעך. פון דעמאָלטיגע צייטען — שטעהען זיי, האַלב פערברענט אין דער זון. עס ווייסט זיך דער באַרג אין זונען=שטויב, און די בלעטלעך פון די צווייגעלעך שמאַכטען אין דער היץ. דער גאַנצער מזרח פון דעם באַרג — קעגענאיבער דעם הר=הבית — איז בעלעגט מיט ווייסע, ווייסע שטיינער. אין יעדען שטיקעל ערד דאָרט איז אַ רב בעגראָבען, אַ טייערער יוד, אַן אַלטער יודישער סוחר, אָבער אַ בעהאַלטענער רבי, אַל"ו'ניק — זיי האָבען זיך, די אויסגעדאַרטע, שטאַרבענדיגע קערפערס מיט די גרויסע יודישע נשמות, געשלעפט פון אַלע עקען וועלט איבער די ימים, איבער די יבשות, אַז זיי זאָלען דאָ אויף דעם הר=הזתים בעגראָבען ווערען, אויפ'ן הר=הזתים, מיט זייערע פנימ'ער צום הר=הבית, צום בית=המקדש צוגעווענדט, אַז משיח וועט קומען, זאָלען זיי זיך נישט דאַרפען קייקלען אונטער דער ערד פון חוץ=לארץ נאָך ארץ=ישראל, נור גלייך קעגענאיבער דעם בית=המקדש תחית=המתים אויפשטעהן.

אונטען צו די פיס פון באַרג זענען די „מערות" פון די נביאים אויסגעהאַקט אין דער וואַנט. דאָרט ליגען די נביאים — עזרא און נחמיה, און דער „יד=אבישלום" שטעהט דאָרט — און אַלע וואַרטען זיי, גרייט אויפצושטעהן צו תחית=המתים, אַז ס'זאָל זיך נור דער שופר של משיח דערהערען. און איבער זיי, אויף דעם סאַמע שפּיץ באַרג הזתים, פון וואַנען מען זעהט די גאַנצע ארץ=ישראל=ערד, ווי זי שפּרייט זיך אויס מיט איהרע בערג און טאָלען ביז צום ברעג פון ירדן — און אין דער שיין פון זון פינקלען זיך זיינע וואַלען — אויף דעם העכסטען שפּיץ פון ירושלים, אויבען, על הר ירושלים —

אַ רוסישער פּראַוואָסלאַוונער צלם! אַ סאַמע עכטער רוסישער,
פּראַוואָסלאַוונער, אַ מאָסקוויטישער!
פון די פ ע ר צ י ג מאָל פערציג!

און מיר קומען איבער דער מויער און רינגלען אַרום ירושלים.

מיין פריינד איז אַ סקולפּטאָר, אַ יונגער יודישער גייסט. אַ קאָפּ פול מיט חלומות, — דרעהט ער זיך אַרום איבער די חורבות פון ירושלים און חלומ'ט ירושלים צו פערוואַנדלען אין — — — „אַ זיגעס=אַלעע".

אָבער ניט ווי די, וואָס אין בערלין, וואָס דער דײַטשער סטראַזשניק וואַשט די העלדען אָפּ צו יעדען פּאַראַד. נײַן. קודם כּל וויל ער משה'ן אַוועקשטעלען אַ מאַוזאָליי אויפֿ'ן באַרג נבֿו, וואוהין גאָט האָט אַרויפֿגעפֿירט משה'ן צו ווײַזען דעם לאַנד, וואָס אַהין ברענגט ער זײַן פֿאָלק יודען, — אַליין קומט ער אַהין ניט אַרײַן. וויל ער משה'ן דאָרט אַוועקשטעלען מיט'ן פּנים צו ירושלים, און בײַ־נאַכט זאָל דאָרטען אַ גרויסע ליכט לײַכטען, און פֿון ירושלים אויס זאָל מען עס זעהן. אויף ציון'ס באַרג בעגעגענט ער זיך מיט דוד'ס סטאַטוע פֿון דעם פֿלאָרענטינער מיקעל אַנזשעלאָ. דערפֿאַר וויל ער ישעיה'ן אויפֿ'ן בית־המקדש־הויף אַ סטאַטוע אַוועקשטעלען, ווי ער טרײַבט די קרבּנות מיט די פֿאַלשע כּהנים פֿון גאָטס הויז אַרויס. און נאָך אַ סך, און נאָך אַ סך האָט ער דאָרט אַוועקצושטעלען: די מכּבּים, און די גבורי־יהודה, און היינט די אבֿות און די נבֿיאים, און די תּנאים, און די ראשונים און די אַחרונים — און וואו איז הלל, בר כּוכבֿא, די נשיאי־בבֿל, און דער רמבּ"ם, און בעש"ט און נאָך, און נאָך?

יודען וואָלטען דאָס געהאַט דענקמעלער צו שטעלען!

ער ווייס נור ניט, אויב יודען וואָלטען בעשטאַנען, — וואָס וועלען זיי מאַכען מיט דעם „לא תעשה לך פּסל"? מילא בײַ קאַליגולאַ'ס בילד — אַז מען האָט עס געוואָלט אין בית־המקדש אַרײַנשטעלען — איז ניט געווען קיין אַנדער עצה, האָט גאָט געמוזט אַ נס מאַכען — איז קאַליגולאַ געשטאָרבען. דאַכט זיך, דאָ — וואָלט מען גאָר ניט געדאַרפֿט צו קיין נס אָנקומען....

נור דערווייל שטעלט מען אין ירושלים דענקמעלער — איין קירך נאָך דער צווייטע, איין צלם נאָכ'ן צווייטען, און יעדעס פֿאָלק וויל איבעריאָגען דאָס צווייטע, און יעדע קירך וויל איבעריאָגען די צווייטע מיט דער הויך פֿון איהר צלם. וועמענס צלם עס איז העכער — דער רעגירט איבער ירושלים.

און פֿאַר־צײַטענס, דאָס הייסט, מיט אַ יאָהר דרײַסיג צוריק — האָט מען די אַלע יודישע היסטאָרישע ערטער, ווי דעם הר־ציון, הר־הזיתים, קבֿרי־מלכים און פֿיעל, פֿיעל אַנדערע גע־

קאָנט אָפּקויפֿען פֿאַר בחצי־חנם. נור דער ערשטער חובב־ציון, וואָס איז געפֿאָהרען קיין ארץ־ישראל לאַנד קויפֿען, האָט נישט געוואָלט קוקען אויף די אַלטע „מצבֿות“ — „ער איז אַראָבגעקומען לעבען, נישט שטאַרבען“, איז געווען זיין דעוויז. און ער איז געגאַנגען אין פּלשתים־ערד און האָט אַ יודישע קאָלאָניע געגרינדעט. פּאָבעדאָנאָסצעוו און ווילהעלם דער צווייטער זענען גרעסערע „ציוניסטען“ געווען פֿאַר דעם חובב־ציון; איינער האָט געקויפֿט דעם הר־זתים, דער צווייטער — דעם הר־ציון.

נאָך גוט, וואָס מאָנטעפֿיאָרע האָט מיט פֿיעל יאָהרען צוריק דעם כותל־מערבֿי און די מאַמע־רחל׳ס קבֿר אָבגעקויפֿט און די יודען געשענקט. אַז נישט, ווער ווייס, צי וואָלט מען היינט צו דער מאַמע־רחל געקאָנט צוגעהן? אַזוי ווי מען קאָן נישט צו דער מערת־המכפּלה צוקומען. צי וואָלט נישט אויף איהר קבֿר, וואו עס שטעהט היינט די קליינע, צנועה׳דיגע יודישע שולכיל מיט די לעמפּעלעך — וואָלט נישט היינט אַ קירך געשטאַנען, און אַ צלם וואָלט איהר לופֿט געשטאָכען? צי וואָלט נישט היינט אויף דעם אָרט פֿון דעם כותל־מערבֿי, וואָס זאַפּט אין זיך אַזוי פֿיעל יודישע טרערען איין, און איז דער בית ועד פֿון יודען פֿון דער גאַנצער וועלט, — וואָלטען נישט היינט טערקישע סאָלדאַטען געשטאַנען און וואָלטען קיין יודען נישט אַריינגעלאָזט, אַזוי ווי זיי שטעהען ביי דער טיר פֿון דער הייהל פֿון אונזער געעהרטען מיטבירגער און ברודער יוסף פֿון דער שטאָדט רמתים, וואָס ער האָט אַוועקגעשאָנקען אין איהר צו בעגראָבען דעם געקרייציגטען ישו, וואו מען האָט איהם אַריינגעלעגט אין אַ נייעם ליילעך, פֿרייטאָג פֿאַר־נאַכט, וואָרום עס איז קיין צייט נישט געווען, מען האָט מורא געהאַט, מען זאָל נישט מחלל־שבת זיין.

איך האָב זיך דערמאָנט, אַז איך האָב אַ בעזוך אָבצוריכטען — דעם קבֿר פֿון ישי הנוצרי, וואָס וועגען איהם רעדט מען אַזוי פֿיעל אין אונזערע מקומות. איך בין צום קבֿר צוגעגאַנגען. אַן׳ אַלטער אַייזערנער טויער פֿערשליסט די הייהל — וואָס הייסט איצט די „בעגרעבונגס־קירך“. און דעם אַריינגאַנג היטען טערקישע זעלנער. וואָרום הייליג און טייער איז דער אָרט פֿאַר אַלע קריסטען --

קיין חלוק ניט, צו וואַסער קירך זיי געהערען אָן, און כּדי עס זאָל צווישען זיי קיין מחלוקת ניט אַרויסקומען (ווי עס איז שוין אָפֿטמאָל דער פֿאַל געווען), האָט מען דעם פּלאַץ איבערגעגעבען צו היטען אַבדול=האַמידס זעלנער, אַז זיי זאָלען צווישען זיי שלום מאַכען.

מיר שטעהען אויפֿ'ן הויף און בעטראַכטען דעם אַייזערנעם טויער. צו אונז קומט אָן אַ רוסישע רחמנות=שוועסטער, דערקענט אין אונז איהרע לאַנדס=לייט — און פֿרעגט אונז זעהר פֿאַרזיכטיג, צי מיר זענען יודען.

אויף אונזער תּשובֿה: יאָ! האָט זיך די שוועסטער אַ ביסעל געוואונדערט; זאָגט זי צו אונז מיט גרויס ליעבשאַפֿט, קריסטליך דערבאַרמענדיג זיך אויף אונז.

— וואָלט איך אייך געראָטען, אַז איהר זאָלט נישט אַריינגעהן.

— פֿאַרוואָס?

— ניט=קריסטען שלאָגען די זעלנער.

מיין פֿריינד רופֿט זיך אָן:

— מיר האָבען שוין אַזוי פֿיעל קלעפּ בעקומען צוליעב אונזער געעהרטען מיטבירגער ישו'ן, וועלען מיר נאָך אַ פּאָר בעקומען.

— כּדי קריסטוס'עס גרוב צו זעהן, איז כּדאי אַ פּאָר קלעפּ צו קריגען — לעג איך צו.

די שוועסטער האָט זיך פֿערשעמט און איז ווייטער געגאַנגען.

מיינע ליעבע, זאָגט אַייך וואָס איהר ווילט, נור ווי אַזוי געטער צו דיענען, בעדאַרפֿט איהר זיך ביי אונז לערנען.

און מיר קענען זיך דאָך מיט איהם שוין אַ ביסעל לענגער, ווי איהר, נישט מעהר, על כּל פּנים, מיט צוועלף הונדערט יאָהר פֿריהער פֿאַר אַייך!

און וויל אונזער געעהרטער מיטבירגער האָט אַזאַ פֿאָרזיכטיגע שמירה פֿאַר זיין טיר, האָבען מיר דאָסמאָל דעם וויזיט אָבגעלעגט, און מיר זענען ווייטער געגאַנגען...

— מיין פֿריינד, איך וויל מיין לייב אין בוימיל וואַשען, מיין יום=טובֿ=קלייד אָנטון און צום בית=המקדש אויפֿגעהן, מיין קרבן צו ברענגען.

דורך שמאָלע, שמאָלע, ווינקלדיקע, פֿערלאָזטע געסלעך, מיט האַלבע אײַנגעפֿאַלענע און מיט מיסט פֿערשטויבטע הײַזער (מײַן פֿרײַנד זאָגט, אַז דאָ זענען אַמאָל די חנויות געווען — נאָך אין בית־המקדש׳ס צײַטען, וואָס מען האָט דאָרט פֿערקױפֿט טױבען און איל און ווײַסע זעמיל־מעהל — צו די קרבנות), פֿיהרט דער וועג צום הר־הבית אַרויף. און ברייט און גרויס איז דער פּלאַץ, וואָס רינגעלט אַרום דעם הר־הבית. נישט הויך איז דער באַרג פֿון׳ם בית־המקדש־אָרט, נור ברייט און קײַלעכיג, מען דערקענט עס באַלד — דאָס איז דער פּלאַץ פֿון הערשאַפֿט, ווער עס שטעהט דאָ, דער געוועלטיגט... און מיט ווייסען מירמעלשטיין איז בעדעקט דער פּלאַץ, וואו ס׳איז אַמאָל געווען דער בית־המקדש־הויף, און ווייסע מירמעלשטיינערנע טרעפּלעך, וואָס לויכטען אויף דער זון, פֿיהרען צום מעטשעט. און אויף דעם אָרט, וואו ישעיה הנביא האָט אַמאָל נביאות געזאָגט; וואו יודען פֿון גליל און יהודה זענען אין אַנ׳ערב־יום־טוב ווי עולי־רגל פֿערזאַמעלט געווען; אויף דעם אָרט, וואו די יודישע מחנות האָבען געברומט, ווי די וואַלען פֿון ים: וואו יודישע גבורים האָבען זייער בלוט פֿערגאָסען, כהנים זענען אין פֿייער געשפּרונגען, און מוטיג און שטאָלץ און גרויס און העלדיש האָט געקעמפֿט דער יודישער גבור פֿאַר זיין פֿרייהייט, פֿאָטערלאַנד און בית־המקדש, — אויף דעם פּלאַץ, אויף די ווייסע אין זון זיך באָדענדיגע טרעפּלעך, ליגען אויסגעצויגען די מוסולמענישע נזירים אין זייערע ווייסע כאַלאַטען און פֿוילען זיך און וואַרימען זיך אין דער זון. דאָ און דאָרט שאָקלען זיך איינ׳גע איבער׳ן קאָראַן, שטעקען אָבער אויס די האַנד נאָך אַ באַקשיש צו בעטען פֿון אַ פֿאַרבײַגעהענדיגען אייראָפּעער און זענען גרייט איהם אַרומצופֿיהרען און צו ווייזען זייער טעמפּעל.

און דער אָרט איז דאָך דער בית־המקדש־הויף, וואו יעדער מאָמענט לעבען אין דעם הויף האָט בעשטימט דעם גורל פֿון אייראָפּא אויף טויזענדער יאָהרען. דער ווינקעל, וואָס פֿון איהם איז אַרויסגעגאַנגען די קולטור, וואָס האָט מנצח געווען אַטען און רוים, — דער ווינקעל איז אַוועקגעגעבען געוואָרען ווילדע נזירים, אַז זיי זאָלען זיך אין דער זון וואַרימען...

און זעה, זיי זענען דאָך פֿריינדליכער פֿאַר יענע; זיי פֿיה=

רען מיך אַריין אין זייער מעטשעט, וואָס שטעהט אויף דעם אָרט פֿון אונזער בית=המקדש, און ווייזען מיר אַלע הייליגקייטען (טאַקע פֿאַר אַ באַקשיש, און אין דער בעגלייטונג פֿון אַ טערקישען אָפֿיצער). און וואָס האָב איך דאָרט נישט געזעהן! דעם שטיין, וואָס אויף איהם איז דער בית=המקדש געווען געבויט (אפֿשר איז עס פֿון די שטיינער, וואָס יעקב אָבינו האָט זיך צו=קאָפּענס אונטערגעלעגט אין בית=אל); דעם סבך, וואָס אין איהם האָט דער באַראַן זיך פֿערדרעהט, בעת אברהם אָבינו האָט יצחק'ן געבראַכט אויף דער עקידה, און אַ זייל פֿון בית=המקדש (אַנ'עהנליכען זייל האָב איך געזעהן אין דער פּעטרוס=קירך אין רוים). און דערנאָך האָט מען אונז אַראָבגעפֿיהרט אין די קעלערס אַריין, וואו ס'געפֿינען זיך די דריי טויזענד זיילען, וואָס אויף זיי איז דער גאַנצער בית=המקדש=פּלאַץ געשטיצט.

עס איז שוין שפּעט געוואָרען, הונגעריג זענען מיר אויך געווען — האָבען מיר זיך אַהיים געאיילט. צוריק=צו=וועגס האָבען מיר אויף אונזער וועג בעגעגענט אַ יודישע חתונה פֿון פּוילישע יודען, בעגלייט מיט פּויקען און מענער=געזאַנג (קיין אַנדערע כּלי=זמר ווערען נישט בענוצט, זכר לחורבן). צוויי קינדערלעך, יונגע קינדערלעך זענען געווען חתן=כּלה, — האָט מען זיי איבער די ירושלים'ער גאַסען געפֿיהרט צו דער חופּה, וואָס וועט זיין אויף דעם דאַך פֿונ'ם חסידים=שטיבעל, וואו די מחותּנים דאַווענען.

דער עולם איז געווען רייכליך און בּרייטליך, גאָרנישט גלות=אַרטיג. די מאַנספּערשוינען, וואָס זענען ס'רוב געווען פּוילישע, רייכע חסידים, האָבען געטראָגען אויף זייערע אַטלעסענע קאַפּאָטעס מיט פֿוטער בענייהטע פּוילישע קאַנטאָשען ביז צו די פֿיס אַראָב, די אַרבּעל איבער די הענד אַריבערגעוואָרפֿען, און די סויבּעלנע שטריימלעך אויף די קעפּ, — אַזוי זענען זיי געגאַנגען, ווי די פּוילישע „וואָיעוואָדצעס" אין די גוטע צייטען. וואָרום הויך און שטרענג זענען זיי געווען, פֿון גוטען יחוס, זעהט זיך אויס. די ווייבער האָבען געטראָגען זיידענע ווייסע קליידער און זיידענע געהאָפֿטענע שפּיצענטיכער; זיי זענען נאָך זייערע מענער נאָכגעגאַנגען, מיט פֿרייד און צניעות האָבען זיך זייערע יודישע געיחוס'טע פּנימלעך געוויזען פֿון זייערע ווייסע שבת=הויבען. געצירט איז די יו=

דישע טאָכטער, אַזוי ווי עס פּאַסט איהר לויט איהר שטאַם און געבורט. מיט שנירלעך פּערל אויפ'ן האַלז, און גרויסע בריליאַנטענע אוירינגלעך אין די אויערן — געהען זיי נאָך, די טעכטער פֿון שבת, הויך און קעניגליך, ווי זייערע מענער, און בעגלייטען די יודישע טאָכטער, זייער שוועסטער, די כלה — צו דער חופּה. נישט מיט רעש און אויפֿגעריסענקייט, נישט מיט הויכער פֿרייד אין טענץ ווערט זי געפֿיהרט צו דער חופּה אין ירושלים. אין שטילען, בעהאַלטענעם, ליעבען טרויער, אין דעם שטילען טרויער פֿון שבת צו שלש סעודות, אין ליעבען טרויער, ווי עס ווערט געזונגען דער „לכה-דודי" פֿון שבת אין די דריי-וואָכען — ווערט בעגלייט די יודישע טאָכטער צו דער חופּה אין ירושלים — פֿון יענעם טרויער, וואָס דערמאָנט דער פּרינצעסין, אַז איהר פּרינץ איז אין געפֿאַנגענשאַפֿט...

אַהיים קומענדיג האָבען מיר שוין געפֿונען אַנ'איינלאַדונג פֿון אונזער בוכאַרער בעל-הבית אויף שבת צו זיך — דערוויסענדיג זיך, אַז מיין פֿריינד האָט אַנ'אורח, וויל ער נישט דורכלאָזען די געלעגענהייט פֿון אברהם אבינו'ס מצוה הכנסת אורחים און בעט אונז (לכבוד מיר, מיין פֿריינד אויך) צו זיך אויף שבת. און לכבוד דעם אורח האָט ער אויפֿגעעפֿענט די בארה און איז געוואָרען אַ יתרן אין וואַסער: נעהם וואַסער, וויפֿיעל דו ווילסט!

שבת — הייסט צו שיר-השירים, וואָרום פֿון פֿרייטאָג נאָך מיטאָג, צו שיר-השירים, הויבט זיך אָן בּיי זיי דער שבת — זאָגט צו מיר מיין פֿריינד, אַזוי:

— שמיר דיין לייב אין בוימיל אויס, טו דיין יום-טוב-קלייד אָן און קום צו דיר-השירים.

איך האָב מיין לייב אין בוימיל נישט געשמירט, נור מיינע קליידער געביטען (וואָרום גרויס איז געווען די היץ) און בין מיט מיין פֿריינד צום בוכאַרער בעל-הבית אויף „שיר-השירים" געגאַנגען.

שבת אין ירושלים.

אין דער טיר האָט אונז שוין געהאַט אָפּגעוואַרט דער בעל־הבית. דער בוכאַרער האָט אונז אין שטוב אַריינגעבראַכט, פֿאָרגעשטעלט אונז פֿאַר זיינע בני־בית, וואָס זענען בעשטאַנען פֿון צוויי ווייבער, איינע אַן אַלטערע און אַ מיאוס׳ע, די אַנדערע אַ יונגערע און אַ שיינע, מיט זייערע קינדער. די ווייבער ווי די קינדער האָבען איהם די האַנד געקושט און געווענדעט זיך צו איהם: „מרא אבי“, „מרא בעלי“. אונז האָבען זיי מיט אַראָפּגעבויגטע קעפּ בעגריסט.

דער בעל־הבית האָט אונז צוערשט אין זיין הויז־„מוזיי“ אַריינגעפֿיהרט. דאָס איז געווען אַ בעזונדער חדר אין שטוב, וואָס אין איהם האָבען זיך געפֿונען פֿיעל אַלטע חפֿצים, זילבער־צייג און קופּער־צייג, פֿערשיידענע הענג־לייכטערס, מנורות, בשמים־ביקסען, אתרוגים־טעלער, אויך דערונטער איינינע כתבי־יד, איבערהויפּט פֿון מגלות, און זעהר פֿיעל בוכאַרישע קליידער, טיכער, איבערהעמדער, וואָס צווישען זיי האָבען זיך טאַקע געפֿונען אַ פּאָר עקזעמפּלאַרען פֿון זעלטענער שענקייט און טייערקייט אין שטאָף און אין מוסטער. בעזונדערס איז דער הויז־מוזיי פֿול געווען מיט „מגלות“ און פֿערשיידענע „חפֿצים“, וואָס דער בוכאַרער האָט צוגערעכענט, אַז זיי קומען אַרויס פֿון אסתר און מרדכי׳ס צייט. איבערהויפּט האָט ער אַלצדינג, וואָס האָט זיך געפֿונען ביי איהם אין מוזיי, צוגערעכענט, אַז עס שטאַמט פֿון דער מגלה־צייט. ער האָט אַ בעזונדער קולט געהאַט פֿאַר מרדכי׳ן און אסתר׳ן און שטאָלצירט דערמיט, וואָס זיי קומען אַרויס מיט איהם פֿון איין מדינה, פֿון פּרס און מדי, און יעדעס מאָל דערמאָנט דעם „מלך פּרס ירום הודו“. איך האָב געמיינט, אַז ער מיינט אחשורש׳ן, ערשט איך בין געוואָהר געוואָרען, אַז ער מיינט דעם פּערסישען שאַך.

אויף אַ זילבערנער טאַץ האָט איינער פֿון זיינע זיהן אַריינגעבראַכט געטראַנק, און דער פֿאָטער האָט אונז אָנגעוויזען פּלע־

צער אויף דעם פערסישען דיוואַן, וואָס איז געווען אין מיטען שטוב אויסגעשפרייט.

לאַנג צו זיצען האָט מען דאָך קיין צייט נישט געהאַט. עס איז אָנגעקומען די צייט פון „שיר-השירים“. דער בעל-הבית האָט אונז אין צווייטען צימער אַריינגעבעטען, וואו מען האָט שוין געטראָפען די בני-בית: די קינדער מיט די צוויי ווייבער זענען געזעסען אויף דעם דיוואַן אויף דר'ערד, — די מיידלעך האָבען געהאַלטען קליינע בעמבעלעך אין די הענד, געמאַכט פון פאַרמעט, און פאַר די יונגלעך זענען סדורים געווען אויסגעשפרייט, און אין די סדורים שיר-השירים אויפגעמישט. אויבען-אָן איז געווען אַנ'אָרט פאַר'ן בעל-הבית, און צו זיינע ביידע זייטען — פאַר די צוויי געסט. מיר האָבען זיך רעכטס און לינקס פון איהם געזעצט. — אַ יונגעל האָט אָנגעהויבען די שענסטע יודישע ליעד צו זינגען: „שחורה אני ונאוה בנות ירושלים“.

און די מיידלעך האָבען אָנגעהויבען אין די בעמבעלעך צום טאַקט מיטצוקלאַפען.

לאַנג, לאַנג האָט געדויערט די שענסטע יודישע ליעד.

אויף אַ זילבערנעם טאַץ האָט מען אונז ווידער קאַלטע געטראַנקען דערלאַנגט. עס האָט אָנגעהויבען טונקעל צו ווערען. מיר האָבען זיך די פיס געוואַשען, די הענד געוואַשען, און זענען צום בית-המקדש — ניין, צום קבר פון בית-המקדש, — צום כותל מערבי אויפגעגאַנגען, מקבל שבת זיין.

די נאַכט איז אונז אויפ'ן וועג אָנגעפאַלען, און ביי דעם כותל-מערבי האָט מען שוין געפונען יודען פון פערשיידענע לענדער און געגענדען, יודען אין פערשיידענע טראַכטען, אשכנזים, ספרדים, תימנ'ער, בוכאַרער. אין די שפאַרעס פון וואַנט האָבען גרויסע ליכט געברענט. און דער פלאַם איז נישט געווען יענער, וואָס מיר האָבען געטראָפען ביים מעריב-דאַווענען פון פראָסטען „והוא רחום יכפר עון“, ניין, דער שבת-מלכתא-חן איז אין דעם שבת-ליכט געווען. עס האָט בעגאָסען מיט ליכט די גרויע וואַנט, און זי האָט היינט אַנ'אַנדער חן געקראָגען, — שטאָלץ איז זי געוואָרען אין אונזערע אויגען, און האָט דערמאָנט אָן די גבורים, איהרע זיהן, וואָס האָבען אויף איהר אַזעלכע גבורות גע-

וויזען. ווער ווייס, אפֿשר זענען די גרויסע, גרויסע שטיינער פֿון וואַנט די לעבעדיגע עדות נישט בלויז אויף די גבֿורות פֿון די, וואָס האָבן אויף איהר קעגען די רוימער מלחמה געהאַלטען, נור אויך אויף די אַלע דורות יודען, וואָס זענען ווייט, ווייט געווען פֿערוואָרפֿען פֿון איהר, קיינמאָל זי נישט געזעהן אין די אויגען, נור גע׳חלומ׳ט וועגען איהר, און געזעהן זי אין חלום, אין זייערע הייליגסטע מינוטען.

ניין, ליעבער היינע: האָסט דו געגליכען דעם יודען אין וואָכען-טאָג צום הונט, און אין שבת-טאָג — צום פּרינץ, מוזט דו ווייטער גלייכען: צווישען דעם שבת-טאָג אין גלות און דעם שבת-טאָג אין ירושלים. כאָטש פֿרייטאָג-צו-נאַכטס, צו קבלת-שבת, דאַכט זיך, פֿיהלט יעדער יוד, צו יעדערער צייט, אין יעדען לאַנד, אַ זעכציגסט חלק פֿון דעם געוועזענעם בית-המקדש-יוד, דאָך אין ירושלים, צו קבלת-שבת, ביים כותל-מערבֿי, פֿיהלסט דו, ווי די שטריק פֿון פֿינסטערן גלות האָבן זיך דיר אויפֿגעבונדען, צעבראָכן זענען געוואָרען אַלע געטאָס, אַלע גלותים. אפֿילו די וואַנט, די מערבֿ-וואַנט, וואָס שטעהט אויך ווי אַ צייכען פֿון גלות, איז דיר צעבראָכען געוואָרען, און יודען זענען ווייטער אַריין, זענען אויף יענער זייט וואַנט, יודען שטעהען פֿאַר׳ן בית-המקדש, ירושלים איז אונזער, און ארץ-ישראל איז אונזערע, און דו ביזט דער פֿרייער יוד אין יודישען לאַנד. און ווילסט דו פֿיהלען, וואָס יודען האָבן געפֿיהלט ביי עולה-רגל זיין אין בית-המקדש-הויף, ביי אַ שמחת בית השואבֿה אין בית-המקדש-הויף, ווען דער כּהן-גדול איז אין קדשי-קדשים אַריינגעגאַנגען אום יום-כּפּור, — מוזט דו דריי זאַכען האָבן: מוזט דו אין ירושלים זיין, מוזט דו שטעהן צו קבלת-שבת פֿאַר׳ן כותל מערבֿי, און דער עיקר, און דער עיקר מוזט דו אַ יודישע נשמה האָבן.

און ווערסט דו מיך פֿרעגען: וואָס איז אַזוינס? וואָס האָסטו דאָס אַזעלכס געזעהן? וואָס האָסטו דו אַזעלכס געפֿיהלט? וועל איך דיר ענטפֿערן: איך ווייס אַליין נישט. — געזעהן האָב איך, מיט אַנדערע צוגלייך: יודען זענען געשטאַנען, דער שוואַרצער אַטלעס פֿון די פּוילישע יודישע קאַפּאָטעס האָט געפֿינקעלט, די פּנימ׳ער זענען בלייך געווען, די בערד זענען שוואַרץ געווען,

די ווייסע ליילעכער, וואס אין זיי זענען די תימנ'ער יודען געווען איינגעהילט, האבען קעגענאיבער דעם ליכט געווארפען א ווייסען שיין, וואס האט דיר דערמאנט די יודען אין די קיטלען צו „כל נדרי“ אום יום=כפור; און הינטער זיי זענען געשטאנען די ווייבער, און די דימענטענע אויערינגלעך האבען פון זייערע הויבען ארויסגעפינקעלט קעגענאיבער דעם שעמערירענדיגען ליכט, און די בריליאנטען=ליכט האט געווארפען א שבת=מלכתא=חן איבער זייערע פנימ'ער, און מענער ווי קינדער, ווייבלעך ווי מיידלעך, האבען אלע מיטגעזונגען דעם „לכה דודי“. און כאטש עס איז געווען דער שבת חזן — און דער נגון פון דעם „לכה דודי“ איז געווען דער בעקאנטער איכה=נגון, אבער דאך איז ער נישט טרויעריג געווען. ניין, טיעף פרעהליך איז ער געווען, נישט פון דער בעהאלטענער טרויעריגער פרעהליכקייט פון שבת צו שלש=סעודות ביים רבי'נס טיש, ווען דער רבי זאגט תורה אין דער טונקעלקייט, — ניין, מלכות'דיגס האט עס עפיס אין זיך געהאט, מלכות'דיגס — און די שטילע טרויעריגקייט, וואס איז אין מלכות'דיגס. עס איז נישט געווען די פרעהליכקייט, וואס קומט פון טרויעריגקייט, — ניין, דער מקור איז געווען די שמחה, די טרויעריגקייט איז געקומען פון דער שמחה. איבעריגענס, איך וועל עס דיר נישט ארויסזאגען מיט ווערטער, — ניין, — זיי אליין — און דו ביזט א יוד, וועסט דו עס פיהלען. עס איז דא עפיס אזעלכס, וואס ליגט צווישען די קאפאטעס, צווישען דעם עולם, עס שוועבט ארום איבער די קעפ, עס איז אין דיר, אין אלצדינג ארום, וואס דו קענסט עס נישט אנרופען מיט קיין נאמען — נור א סוד איז עס, וואס דו ווייסט עס, און איז עס ווער זוכה, ווייס ער עס אויך, און מיר ביידע פערשטעהען זיך מיט'ן וואונק...

און די ברכה, וואס די יודען האבען געמאכט איבער'ן שבת פאר דעם כותל=מערבי, האט זיך פערשפרייט איבער גאנץ ירושלים. ירושלים, וואס האט זיך געהילט אין דעם טונקעלן שלייער פון נאכט, האט געלויכטען אין די שבת=אייל=לעמפלעך, וואס האבען פון אלע פענסטער ארויסגעשיינט. און איבער דיר— די ירושלים=נאכט, דער ירושלים=הימעל, דער שבת=הימעל מיט זיינע גרויסע שטערען, איינער און איינער — זענען זיי טיעף אריינ=

געזעצט אין דעם הימעל. און עס דאַכט זיך דיר, אַז זיי הענגען דיר זעהר נאָהענט איבער דיין קאָפּ, — דאָ זענען די שטערען פֿיעל גרעסער און שאַרפֿער, ווי בּיי אונז: דאָ הענגען זיי איבער ירושלים, צו הערען דעם קבּלת־שבּת, די שבּת־בּרכה, וואָס איז געזאָגט געוואָרען בּיי דעם כּותל־מערבֿי, און געהייליגט צו ווערען דורך דעם.

פֿון אַלע וועגען, פֿון אַלע שטעגען קומען יודען צו געהן, אין שבּת'דיגען אָנגעטאָן, און איינער זאָגט צום צווייטען „שבּתא טבֿא“. פֿון אַלע פֿענסטער דרינגען אַרויס די שבּת־אייל־לעמפּלעך, הערט זיך דער „שלום עליכם“, און זומער־לעבּ איז עס, — און טרעפֿסט דו: אין אַ ווינקעל פֿאַר אַ הויז־טיר זיצט אַן'אַראַבּער און טוט זיך זיין מלאכה אום שבּת, פֿיהלסט דו טאַקע, אַז דו בּיזט עפּיס מעהר פֿון איהם, אַז ער האָט נישט זוכה געווען צום שבּת, טאַקע עפּיס אַ שפּחה'ס אַ זוהן...

מיט דעם „אשת־חיל“ האָבּען אונז די ווייבּער אין דער־היים בּעגריסט. די שטובּ איז געווען צוגערוימט, די בּעט אויפֿ־געבּעט, דער טיש אָנגעגרייט, און דער שבּת איז אין אַלע ווינ־קעלעך געווען. אָבּער נישט אונזער שבּת פֿון די קליינע פּוילישע שטעדטלעך, וואו דער בּעל־הבּית זיצט פֿון אויבּען־אָן, די ווייבּ און די קינדער אַרום: די בּנים אין נייע קאַפּאָטעס, און די טעכ־טער מיט אָבּגעצוואָגענע קעפּלעך; די פּאַרע פֿון דער יויך גערהט אויף איבּער'ן טיש, און דער פֿאָטער מיט די בּנים קנאַקען אַ מנוחה ושמחה, אַז דיר דאַכט זיך, אַז דו בּיזט אין אַ גן־עדן התחתון פֿערבּלאָנזשעט געוואָרען. דאָ בּיים בּוכאַרער טיש איז דער שבּת אַ פֿרעמדער, ווי פֿון אַן'אַנדער סדור'ל. די ווייבּער מיט די קינדער זיצען אויף דער ערד, דער פֿאָטער נור אַליין אויף אַ הויכּען בּענקיל. זיי קוקען איהם מיט מורא און כּבוד אין פּנים אַריין, און אויפֿ'ן טיש גיט מען אַרויף איין מאכל נאָכ'ן צווייטען: עפּיס „רויטס“ און געפֿעפֿערטס, און די אימה איז גרויס פֿאַר'ן „מרא בּעלי“, פֿאַר'ן „מרא אבֿי“, אַז זי פֿיהלט זיך, די פּאַטריאַרכאַלישע אימה, דורכ'ן גאַנצען טיש. קוים דערלעבּט אָבּצועסען, בּענקענדיג נאָך דער נאַכט, וואָס איז אין דרויסען. (און שפּעטליך האָט שוין געמוזט זיין, מען האָט שוין געהערט די שאַקאַלען וויינען אויף די קבֿרים הינטער

דער שטאָדט). בין איך אין גאַס אַרויס. אויף דער שוועל פֿון די טיר האָב איך געטראָפֿען אַ יודינע זיצען. אָן דעם טשעפּיק האָב איך זי דערקענט, אַז זי איז אַ פּוילישע יודינע. איך ווענד זיך צו איהר:

— גוט שבת, באָבעשי.

— גוט יאָהר. פֿון אונזערע מקומות?

— ווי איהר זעהט!

— און וואָס הערט מען? ווייטער שלעכט! הע!

— אַזוי ווי איהר ווייסט.

— און דו זיצט דיר דאָ, אין דער היים קינדער איבערגעלאָזט...

— וואָס, איז אַייך שלעכט אין ירושלים?

— שלעכט? ניין, וואָס קאָן זיין שלעכט? האָסט דו אַ בע־טריבט האַרץ, געהסט אויף די הייליגע קברים, צום כותל מערבי.— די מאַמע רחל'ס קבר אין דער נאָהנט, מילא זי וויס דאָך, — אָבער די קינדער אין דערהיים, דאָס האַרץ געהט אויס. —

שוויג, יודינע, שוויג, שבת איז היינט, — און שבת טאָר מען נישט טרויעריג זיין, און נאָך דערצו אין ירושלים.

צו דער מוטער רחל׳ס קבר.

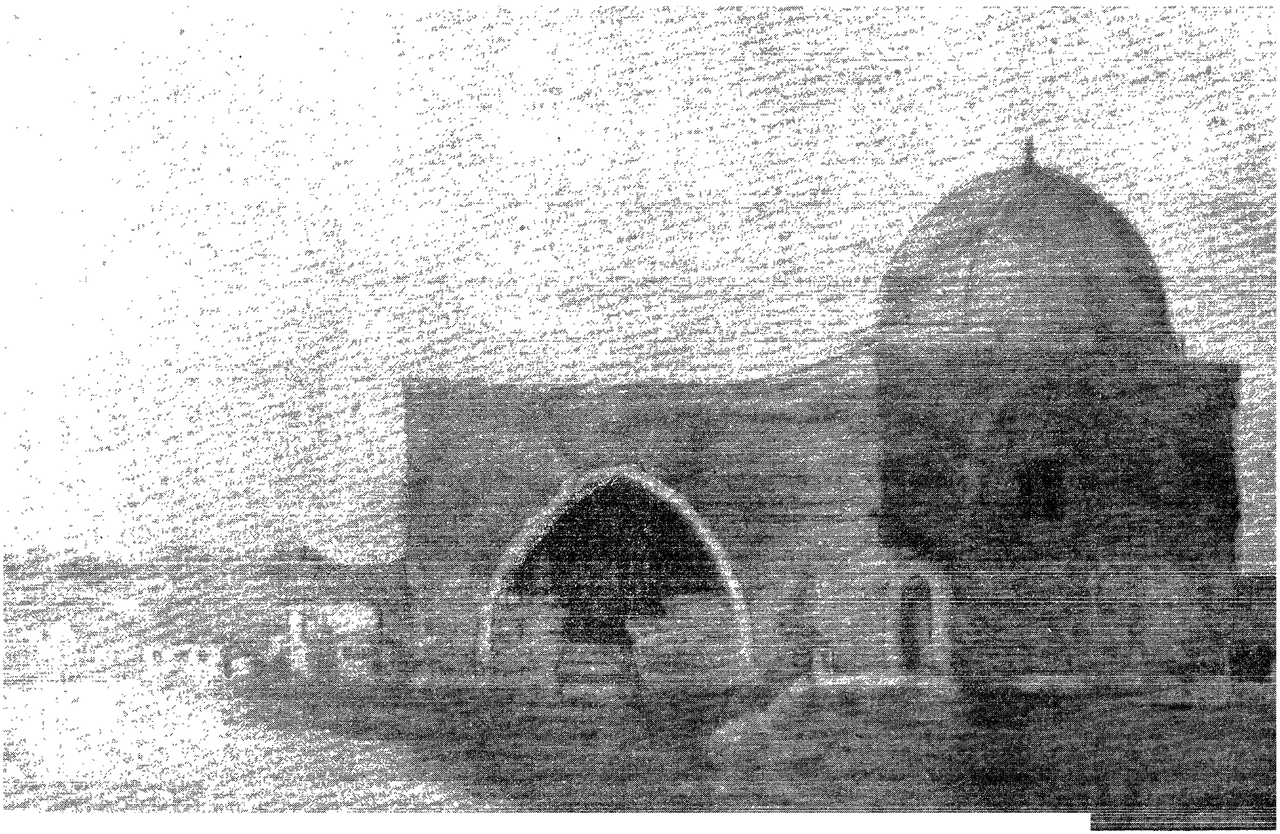

ר מוטער רחל'ס קבר.

שבת אויף דער נאַכט, ווען די שטערען האָבען אין הימעל געפֿינקעלט, און די אייל־ליכטלעך — אין פֿענסטער, האָט מען די אייזלען געזאָטעלט, און מיר זענען פֿון ירושלים אַרויסגעריטען, אויף דעם וועג קיין בית־לחם, בכדי מיט די ערשטע שטראַהלען פֿון מאָרגען צו דער מאַמע רחל'ס קבֿר צו קומען.

צום ערשטען מאָל רייט איך אויף דעם וועג, דאָך זענען מיר די פֿעלדער און טאָלען אַרום נישט פֿרעמד; נישט פֿרעמד די איילבירטען־בוימלעך, נישט פֿרעמד דער הימעל איבער מיין קאָפּ, נישט פֿרעמד דער וועג, וואָס לויפֿט פֿאַר מיר.

דאָס איז דאָך דער וועג קיין בית־לחם, וואָס אויף איהם האָט יעקבֿ, אונזער פֿאָטער יעקבֿ, אונזער מאַמע רחל בעגראָבען, בדרך —אויפֿ'ן וועג, בעוד כבֿרת ארץ—אַז עס איז נאָך געווען אַ תחום־שבת, לבֿוא אפֿרתה, — מיינט מען בית־לחם. און זעהסט דו נישט די יודינע אין די שבת'דיגע קליידער, מיט דער גרויסער שבת־הויב אויפֿ'ן קאָפּ? — דאָס איז דאָך די מאַמע רחל, וואָס איז פֿון איהר קבֿר אויפֿגעשטאַנען און קוקט נאָך די אַרויסגעטריבענע יודען, און הויבט די הענט אויף צום רבונו של עולם.

און זי איז אַ גרויסע חשובֿה ביים רבונו של עולם. און קיינער איז נישט אַזוי גערעכט קעגען רבונו של עולם, ווי אונזער מוטער רחל. און געדענקסט דו נישט דעם גרויסען וכוח, וואָס זי האָט געהאַט מיט'ן רבונו של עולם אין דער נאַכט פֿון חורבן בית־המקדש, ווען גאָט האָט ירמיה'ן געשיקט די אָבֿות אויפֿצוּוועקען?... זעהסט דאָרט דעם שוואַרצען פֿלעק צווישען די איילבירטען־בוימער, — דאָס איז דאָך ירמיהו הנבֿיא, וואָס געהט אויפֿ'ן וועג קיין בית־לחם... און די אָבֿות האָבען גאָרנישט געהאָלפֿען... אין דעם איז אָנגעקומען רחל, אונזער מוטער רחל, און געשטעלט זיך פֿאַר גאָט, און האָט געזאָגט: „רבונו של עולם, דו ווייסט, אַז דיין

קנעכֿט יעקבֿ האָט מיך זעהר ליעב געהאַט און האָט ביי מיין פֿאָטער פֿאַר מיר געדיענט זיבען יאָהר. און אַז די זיבען יאָהר זענען אויסגעגאַנגען, און עס איז געקומען די צייט פֿון דער חתונה, האָב איך געהערט, אַז מיין פֿאָטער וויל מיך צו איהם נישט געבען, נאָר מיין שוועסטער לאה. האָב איך דאָס מיין מאַן יעקבֿ געזאָגט און האָב מיט איהם אַ סימן געמאַכֿט, כּדי מיין פֿאָטער זאָל נישט קענען פֿערבייטען. דערנאָך האָב איך חרטה געהאַט און האָב זיך דערבאַרימט איבער מיין שוועסטער, לאה, זי זאָל נישט פֿערשעמט ווערען, און האָב זי אויסגעלערנט די סימנים, וואָס יעקבֿ האָט מיר איבערגעגעבֿערט, כּדי יעקבֿ זאָל נישט וויסען, אַז זי איז לאה. און איך האָב פֿאַר איהר גערעדט, כּדי יעקבֿ זאָל נישט דערקענען איהר קול, און איך האָב זיך אָן איהר נישט מתקנא געווען... און היינט זעה, רבונו של עולם, איך בין אַ מענש פֿון בלוט און פֿלייש, פֿון ערד און אַש און האָב נישט מקנא געווען, — דו ביזט אַן אל קנא אויף ישׂראל, וואָס האָבען געדיענט עבֿודה=זרה׳ס? וואָס האָט דיר געשאַדט דער בילד, וואָס האָט קיין ממשות נישט, אַז דו האָסט מחמת דעם פֿערטריבען מיינע קינדער, און די פֿיינד האָבען מיט זיי געטאָן דאָס, וואָס זיי האָבען געוואָלט?״ —

איובֿ, האַמלעט, פֿויסט, — וואָס איז אַייער געשריי קעגען די פּראָסטע פֿערוואונדעטע ווערטער פֿון אַ יודישער מוטער?

און די פֿעלדער דאָרט הילען זיך אין די נעפּלען און ווערען פֿערשוואונדען ביים הימעל=ראַנד, און דער הימעל הענגט איבער מיין קאָפּ— שטערן און שטערן — און דער איילבירט=בוימעל שטעהט אַליין אין מיטען פֿעלד און דאַווענט ביחידות.

איהר, אין טוי פֿערטוקטע פֿעלדער אין די טונקעלע נעכֿט, דערצעהלט מיר, — בוימעל, דו בוימעל, וואָס דו שטעהסט אַליין אין פֿעלד, איך וויל מיך אונטער דיר זעצען, און זאָלען דיינע רוי=שענדיגע בלעטער מיר דערצעהלען פֿון די צייטען, פֿון די זאַכֿען, וואָס האָבען זיך אַמאָל דאָ אויף דעם וועג אָבגעטאָן... אַמאָל, — ווען ארץ=ישׂראל איז אַ לאַנד געווען, ווען יודען זענען אַ פֿאָלק געווען.

און דער אַראַבער, דער אייזעל=טרייבער, יאָגט מיין אייזעל אונטער, און זינגט אַ ליעד דערצו.

שווייג, אַראַבישער קנעכט, שווייג, און לאָז דיין בענקע־דיגער מאָנאָטאָנער נגון מיין חלום־געזאַנג נישט שטערען... און זעהסט נישט דאָרט דעם שוואַרצען פלעק צווישען די איילבירטען־בוימלעך זיך בעהאַלטען? — אַ מענש איז דאָס. קוק זיין פּנים אָן, ווען ער דערהויבט עם קעגען די שטערען. זעה, ווי בלייך זיין שטערן קרײַנט זיך איבער זיין פּנים. זילבער־ווייס איז זיין באָרד און לייכט זיך אַנטקעגען דעם שטערן־ליכט. און זיין גאַנצער מלכות'דיגער פּנים לייכט אין שטערן־ליכט, — און ווייסטו נישט, ווער דאָס איז? זעה, וואָס האָט ער אין זיין רענציל? אַ קריגעל איל האָט ער דאָרט בעהאַלטען. אַ גאָלדענע שפּיז, אַ שופר האָט ער דאָרט בעהאַלטען.

— וואוהין גערסטו, אַלטער, מיט דיין קריגעל איל, מיט דיין גאָלדענער שפּיז, מיט דיין שופר?

— איך גיה אַ קעניג קרוינען, אַ קעניג קרוינען איבער ישׂראל.

— ווער איז דיין קעניג, אַלטער, וואָס דו גערסט איבער ישׂראל קרוינען, אין דער טונקעלער נאַכט, בעהאַלטען און אַליין?

— נישט העכער איז ער מיט זיין הויך פון דעם גאַנצען פאָלק, — אַ יונגעל איז ער, אַ קליינער יונגעל, פון דעם הויז ישי'ס; שוואַרץ געגרייזעלט זענען זיינע האָר, שוואַרץ בלישטשען זיינע אויגען, און ער פּאַשעט די שאָף. — און דאָרטען אין פעלד שטעהט גבעת־שאול, און אַ פאָלק מיט אַ קעניג רוהט אויף איהר אַנטלאָפען פון אַ מלחמה, האַלב טויט און פון גאָטס גייסט פערלאָזט.

גאָטס שכינה האָט דער נביא אַראָבגענומען פון באַרג און טראָגט עס אין דער פאָלע פון זיין קלייד קיין בית־לחם, — לאָזען עס רוהען אויף אַ קעפּיל פון אַ יונגעל, וואָס האָט שוואַרצע אויגען און שוואַרצע האָהר, און פּאַשעט שאָף.

הע, בית־לחם, בלאָז אין שופרות, זעץ זיך ביים שטאָדט־טויער אויס! אַ נביא קומט אין דיינע טויערן אַ קעניג פון דיינע יונגלעך צו זאַלבען איבער דעם הויז־געזינד ישׂראל!

הע, שווייג, שווייג, דו אַראַבישער קנעכט, מיט דיין לאַנג־ווייליגען, מאָנאָטאָנעם נגון, און מיש מיר ניט מיינע געדאַנקען אויס! מיר זענען דאָך אויפ'ן וועג קיין בית־לחם! יעדער שטיינ־

דעל װעט דיר עדות זאָגען, װער איך בין און פֿון װאַנען איך קום אַרויס.

אַ קעניגס אַ קינד ציהט פֿון זיין געפֿאַנגשאַפֿט צו זיין מוּ־טערס קבֿר, די פֿעלדער פֿון בית־לחם װעלען עס דיר עדות זאָגען, יעדער בוימעל, יעדער קװאַלעכֿיל. זעה, די יונגלעך פֿון בית־לחם זענען דיר צו געטער געװאָרען.

נאָר מיר זענען שוין ביים קבֿר רחל. נאָר אַ תחום־שבת פֿון בית־לחם.

קליין און צנועה׳דיג איז די שולעכֿיל, װאָס מאָנטעפֿיאָרע האָט אויפֿגעשטעלט אויף אונזער מוטערס קבֿר; מיט אַ רונדיגען קופּעל פֿון אויבען שטעהט זי אין שפּיץ פֿון אַ בית־הקבֿרות. די אַייזערנע טיר עפֿענט זיך, און מיר קומען אין שולעכֿיל אַריין. זעה, יעדעס קינד האָט זיינעם אַ פּרוכֿת׳יל געבראַכֿט, יעדע עדה, יעדע קהלה, יעדע חבֿרה אין ארץ־ישׂראל און אין די גלות־לענדער האָבען דער מאַמען אַ פּרוכֿת׳יל געשאָנקען... זענען די װענט פֿון דעם קליינעם שולעכֿיל בעהאָנגען מיט אַטלעסנע, סאַמעטענע פּרוכֿת׳ער, און פֿון די װענט לעזט דאָ אַראָב: ואני — און איך האָב נישט אַזוי געטאָן —

און ליכֿטיג איז אין דער מאַמעס שולעכֿיל. יעדע יודינע אין ארץ־ישׂראל, פֿאַר ליכֿט־בענשען, שענקט אַ ליכֿטעל אין איהר שוּ־לעכֿיל אַריין. הענגען די אייל־לעמפּלעך און ברענען זיך טאָג אַזוי נאַכֿט אין מיטען די פּרוכֿת׳ער, און ליכֿטיג שטראַהלט אַרויס דער קבֿר.

הויך און רונדיג איז דער שטיין, װאָס אונזער פֿאָטער יעקבֿ האָט אויפֿגעשטעלט אויף רחל׳ס קבֿר, און זעהט אויס װי אַנ׳אויס־געהאַקטע מיטה. און זעה די נשמות, װאָס שװעבען אַרום דעם שטיין. יעדעס קינד, װאָס איז דאָ געװען, האָט זיין נאָמען אויסגעקריצט אויפ׳ן שטיין, האָט זיין קװיטעל אין די שפּאַרעס און די לעכֿער אַריינגעשטעקט, און בעהאָנגען איז דער שטיין מיט די נשמות־נעמען. און שטיל און קיהל איז דאָרט אין שולעכֿיל געװען, מען האָט געהערט דעם צאַנקען פֿון די אייל־לעמפּלעך און דעם עטעמען פֿון די נשמות.

און יעדע נאַכֿט, פּונקט צװעלף אַ זייגער, שטעהט די מאַמע רחל אויף פֿון איהר קבֿר, אין איהרע תכֿריכֿים, אין איהר שבת־

דיגער הויב, און געהט אַרויס אויפ'ן וועג פון בית־לחם און זעהט די צרות, וואָס נבוזרדן טוט אָן די יודען, ווי ער טרייבט זיי אין גלות אַריין, און זי הויבט אויף די הענד צום הימעל. —

— ווי שפעט איז איצט? — — אפשר ——

— גוטען אָבענד, מיין קינד. פון וואַנען קומסט דו אַהער?

איך קוק מיך אום, און פאַר מיר שטעהט אַ יודינע — אַ מלכות. אַ קעניגינס אַ שטערן שיינט אַרויס פון דער טיעפער שפּיצען־הויב. אין די פאַלדען פון איהר שוואַרץ־זיידענעם קלייד ליגט דער סוד פון דער נאַכט, און איהרע הענד זענען אויפגעהויבען, מיך צו בענשען...

שרעקט אַייך נישט: עס איז נישט געווען די מאַמע רחל. עס איז געווען די לאָוויטשער רביצין, וואָס זיצט דאָרט אין דער מאַמע רחל'ס שולעכיל און איז דאָרט די שמש'טע, צינדט איהר די אייל־לעמפּלעך אָן יעדען פריה־מאָרגען און יעדען פאַר־נאַכט, הענגט איהר די פרוכת'לעך אוים יעדען פריה־מאָרגען און יעדען פאַר־נאַכט.

זי נעהמט אַ סדור און גיט מיר אין האַנד אַריין.

— נאַ, זאָג תהלים.

חורבן ירושלים.

ערשטער געזאַנג.

(די כשדים אַרום ירושלים׳ס מויערן.—ירמיהו׳ס געוויין לאָזט ניט ירושלים חרוב מאַכען.—די מלאכים ברעכען די מויערן איין.—דער בית המקדש ברענט.—די לויים מיט זייער געזאַנג.—די וועב-מיידלעך מיט זייער פּרוכת׳ן.—דער אוצר פון די איילען אין בית-המקדש.—די שטילע תּפילות.—די זון וויל נישט איבער דער וועלט שיינען).

צעטרעטען און אויסגעראָט ליגט יהודה צו נבוכדנצר׳ס פים. שוין איינגעזאַמעלט דעם גאַנצען כשדים-חיל אַרום ירושלים׳ס מויערן האָט דער פיינד. אַלע וועגען אָבגעשניטען, אַלע קוואַלען, וואָס פליסען קיין ירושלים, פערשטאָפּט. האַרט ביז צו די מויערן געהען די כשדים צו— שוין ווייזט זיך קעגען זיי קיין העלד ניט מעהר, קיין פייל, קיין שפּיז פון ירושלים׳ס זייט ווערט נישט געוואָרפען צו זיי—און ירושלים נעהמט ער דאָך ניט איין. עס האָבען צייט די כשדים-העלדען צו לאָקען זייערע בערד, זאַפען זיך די האָר אין די אייל-געשירען און קנייפען און קאַרבען זייערע לאָקען. עס פיטערען זיך רוהיג נעבען זיי זייערע געפוצטע פערד. די שקלאַפען פלעכטען די צעפּ אין די פערדס עקען. דער פיינד נעהמט ירושלים נישט איין.

יעדעס מאָל, ווען נבוכדנצר קומט צו ירושלים צו, פערהוילען ווערט זי פון זיינע אויגען. עס פערשווינדט דער וועג, און אַוועקגעוואָרפען ווערט ער פון ירושלים׳ס מויערן

אויף מיילען ווייט. עס פֿאַלען די שפּיזען אויף זיינע אייגענע חילות צו. צי ווי מיט אַשור שפּיעלט יהוה מיט איהם אַ שפּיעל? אָ, עס ציטערט דער פֿיינד.

און דאָך אויף דער צווייטער זייט מויער—אויסגעשטאָרבען ליגט ירושלים. ווי אַרויסגעוואָרפענע שמאַטעס, וואַלגערען זיך איבער די ווייסע גאַסען אַרום די שענסטע ווייס־לויכטענדע לייבער פֿון ירושלים׳ס טעכטער. קיין פֿיינדס שווערד האָט זיי נאָך נישט אָנגעריהרט, דאָס זענען זיי אַזוי דורך דעם הונגער פֿון זייערע פּאַלאַצען געוואָרפען געוואָרען. עס ברענט די זון איבער זייערע נאַקעטע קערפּערס, און זיי פֿיהלען די ליכט נישט מעהר. אויסגעטריקענט, געלעכצט נאָכ׳ן טרונק, איז זייער בלוט פֿערשלאָפֿען אין זיי. די ליפּען, ווי פֿערברענטע רויזען פֿון זומערהיצען—איינגעשרומפּען.

עס בעוועגט טיילמאָס די פֿער׳חלש׳טע פֿרוי מיט איהר האַנד און זוכט נעבען זיך איהר איינציג קינד, וואָס ווי אין חלום שוועבט זיין געשטאַלט פֿאַר איהר. טייל קינדער מתים האָבען זיי ליגען נעבען זיך; טייל קינדער, קריכענדיג אויף אַלע פֿיער, נויגען זייערע פֿערלעכצטע מיילעכלעך, זוכען פֿערשמאַכט, ווי אין קראַנקהייט, נאָך דער מוטערס נאַהרונג. געפֿינט די אויסגעדאַרטע ברוסט, וואָס ווי אַ פֿערטריקענטע פֿרוכט, נאָגט דאָס קינד פֿון איהר הוילע לופֿט אין זיך אַריין. שוואַך ווערט די מיילעכיל פֿון קינד, רוהיג געהט אוים די קליינע הערציל אין דער מוטערס אָרעם. ווי דורך אַ שלייער פֿיהלט די פֿער׳חלש׳טע מוטער די שטילע גסיסה פֿון איהר קינד, און זי צאַפּעלט אויף צום לעצטען מאָל און טראָגט איהר

פערטריקענטע צונג אין דעם שטאַרבענדען קינדס מײַלעכיל אַרײַן.

פון הונגער קראַנקע, טרעטען זײערע מענער, פערחלומ׳ט צווישען די ווײס־לויכטענדע לײבער אַרום. זײ הערען דעם פערשלאָפענעם ברומען פון די בלאָה־פערברענטע ליפען פון זײער ווײב און קינד, און פיהלען נישט מעהר. משוגע זענען טײל פון זײ און רײסען די טויטע קינדער פון זײערע ווײבער אַוועק, שפאַלטען מיט זײערע נעגעל די ברוסט־קוואַלען אויף און טרינקען זיך מיט בלוט אָן, און בעשמירט דעם פנים און די הענד מיט בלוט, געהען זײ צווישען די לעבעדיגע אַרום.

שווײַגענדיג רוקט די נאַכט צו, ווי אַ שוואַרצע חופה איבער אַ טויטער כלה. עס הילען זיך די גאַסען אײַן שאָטענס אײַן. און אויף אַלע פיער הויבען קראַנקע אָן פון זײערע לעבער אַרויסצוקריכען. צי זענען עס יונגע, צי זענען עס אַלטע? אַלע זעהען זײ אויס גלײַך. נויגען זײערע מײַלער צו דר׳ערד צו, לעקען מיט זײערע צונגען, ווילען פון דער ערד אַוועקרײַבען דעם טוי, וואָס די נאַכט הויכט אָן אויף איהר. אָבער מיט שטויב דעקען זיך זײערע מײַלער צו. טרוקען זענען די נעכט און לעגען זיך שווער, ווי אַ גוף פון אַ בר־מנן, איבער דער ערד. אָנגעפילט מיט טויט איז די לופט, די נשמה ווערט געבונדען אין דעם גוף אין אַזאַ נאַכט, און פער׳חלש׳ט, מיט בענקענדיגע בליקען קוקט ישראל, ווי נאָך אַ ישועה אויס, נאָך דעם פײַנד.

אָבער דער פײַנד קאָן ירושלים נישט נעהמען. נאָך שטעהט אויפ׳ן הר הבית בײַם מזבח דער כהן אין זײַן ווײַסען געוואַנד און ברענגט דעם קרבן צו גאָט אין דער

צייט. פערשוואַכט ווערט ער פון דעם גערוך פון פליייש, וואָס ברענט זיך אויפ׳ן מזבח פאַר איהם. דער וויין געהט אין זיינע פערטריקענטע געדערים אַריין. און שיכּור און קראַנק פון דעם גערוך פון וויין און פליייש, וואָס זיינע הוילע געדערים ווערען אָנגעבלאָזען מיט איהם, שלעפּט ער זיין קראַנקען גוף פון מזבח אַוועק. אויף אַלע פיער קריכט ער פון דער עזרה אַרויס, נויגט זיין קאָפּ צו דער וואַנט צו און ער הויכט זיין נשמה אויס, מיט דעם פער־חלש׳טען שמייכעלע אויף זיינע ליפּען, אַז ער האָט מיט זיין נבלה די עזרה נישט טמא געמאַכט.

נור נישט איבער דעם קרבן, וואָס דער כּהן ברענגט צו גאָט, קאָן ירושלים נישט פאַלען. פערזינדיגט האָט זיך ישראל, און גאָט איז אַוועק פון איהם. פון מצרים האָט ער איהם אַרויסגענומען, אין דעם לאַנד, וואָס צו זיינע עלטערן צוגעזאָגט, האָט ער איהם אַריינגעבראַכט. משה׳ן האָט ער געשיקט צו זיי, אַ תורה זיי געגעבען, געמיינט, זיי וועלען זיין די לעהרער פון דער וועלט, זיינע געזעצען די פעלקער לעהרנען, דערצעהלען, ווער יהוה איז. דורך דורות, דורות האָט ער זיי נביאים געשיקט און אָנגעזאָגט: „זייט די וועלט, זייט די ליכט. נישט קיין אָקס, נישט קיין קאַלב וויל איך פון אייך, נישט קיין געשריי, נישט קיין געבעט. דעם שוואַכען העלפט, דעם אָרימאַן און פאַר די יתומים מיט די אלמנות נעהמט אייך אָן". הינטער יעדען בוים זיך געצען געשטעלט און פון אונווערדיגע פעלקער זיך מדות געלערנט. אָ, עס האָט אויפגעברענט דער צאָרן אין יהוה׳ן אויף זיין אויסערוועהלטען פאָלק.

געציטערט האָבען די יסודות פון דער ערד, געדו־נערט דער הימעל, און דער ים איז ווי אַ מויער געבלי־

בען שטעהן. די שטערען און די זון האָבען זיך אין זיי לעבער בעהאַלטען, ניט געוואָלט געהן זייער שליחות אויספיהרען און שיינען איבער דער וועלט, ווען יהוה האָט געשוואָרען ירושלים אונטערצובּרענגען, דעם בּית־המקדש צו פערבּרענען. מיט אַייזערנע ריטער האָבּען זיי די מלאכים פון זייערע בּעהעלטענישען אַרויסגעשמיצט און מיט געוואַלד, זיי געניט איבּער דער וועלט לויכטען צו געהן. אָבּגעצויגען האָט דאַן גאָט פון דער ערד, וואו מענשען האָבּען איהם געשאַפען אַ היים, אין די הימלען איז ער אַוועק, צוריק געלאָזען האָט ער זי אַליין, פערשלאָסען די הימלען איבּער איהר, דעם שער הרחמים צוגעמאַכט און בּעשוואוירען האָט ער, פאַר איהם ניט צו בּרענגען קיין געבּעט און קיין געוויין. מלאכים מיט פייערדיגע ריטער האָט ער בּיים שער הרחמים אַוועקגעשטעלט—אָבּצוטרייבּען די תפילות, וואָס דרינגען פון דער וועלט אַרויף צו זיי. אַזוי צוריקגעצויגען האָט זיך גאָט, איבּערגעלאָזט די וועלט צו איהר מזל אַליין. אָ, פינסטערע כּחות, געהט פון אַייערע בּעהאַלטענע לעכער אַרויס און פיהרט אויס אַייערע מעשים! עס פרעסט שוין דער שטאַרקער דעם שוואַכען, און קיין גערעכטיגקייט איז נישטאָ מעהר. עס רייסען די בּליהטען איינע פון דער צווייטער דעם זונען־שטראַהל אַרויס. די וואָרצלען אין דר׳ערד קריגען זיך צווישען זיך און גנבֿ׳ען איינער דעם אַנדערן דעם חיות אָבּ. אָ, דער ווערימעל, אויף גאָטס חסד בּיז אַהער געשיצט, צו שפּייז דעם שטאַרקען איז ער געוואָרען, און גאַנצע מינים בּעשעפּענישען געהען שוין אונטער דער זון. אָ, עס נייגט איהר שוואַך קעפּיל די אָרימע גרעזיל צו דער זון צו און פרעגט אויף גאָט. די קליינע פעלד־פויגעלע, איבּערגעלאָזט אין

נעך אַליין, קלאַפּט מיט אירע יונגע פליגלען, פּישטשעט מיט איהר שנאָבעל, און איהרע אויגעלעך קוקען מיט אַנגסט דעם טויט אַקעגען—זוכענדיג גאָט. נור פערשלאָ־סען האָט גאָט זיינע הימלען איבער דער וועלט און אי־בערגעלאָזט זי צו איהר מזל אַליין.

נור ווי אַ שפּיז שטעכט דעם פערשלאָסענעם הימעל אַנ׳איינזאַמער געוויין און קרעכצען, ווי אַ שרייען פון אַ קינד, קלאַפּען אויפ׳ן שער הרחמים אָן און דרינגען דאָך פאָר צו גאָט—עס איז ירמיהו הנביא׳ס געבעט, וואָס שפּאַרט אַזוי אין די הימלען אָן. איינגעהילט אין זיין ווייסען גע־וואַנד, דרעהט זיך דער מאַן פון פּיי׳ן צווישען די לעבעדיגע מתים אַרום. אין גרוב האָבען זיי איהם געהאַט אַראָבגע־וואָרפען, געוואָרפען שטיינער אויף איהם, ווען ער האָט זיי אָן זייער שלעכטם דערמאָנט. יעצט, ווי אַ שאָטען, דרעהט ער זיך צווישען זיי אַרום, און ווי דער רוף פון אַ קינד וועקט די גוסס׳דיגע מוטער פון טויט צוריק—אַזוי לאָזען ירמיהו׳ס קרעכצען ירושלים נישט שטאַרבען. איינ־געזאַפּט אין יעדען זיין טראָפּען בלוט די לייד פון זיין פאָלק, דריקט ער צו זיין פערדאַרטער ברוסט די קאַל־טע קערפּערס פון די טויטע קינדער צו. און ווי אַ פער־וואונדעטע חיה שרייט ער אויף מיט פערבלוטיגטע אויגען און רופט צום הימעל צו: „גאָט, זעה די שאַנד, זעה!״ אין די ווינקעלעך בעהאַלט ער זיך, זיצט דאָרט אָב טאָג און נאַכט, ווי אַ משוגע׳נער קוקט ער אַרום זיך שטום און רעדט צו זיך אַליין. גאָט קוקט דאָך אין זיין האַרץ אַריין און ער ווייס ירמיהו׳ס לייד. איינזאַם שלייכט זיך זיין גע־בעט אין דער בלייענער לופט אַריין, שלאָגט זיך אַדורך דעם וועג אין פערוואָלקענטען הימעל. עס טרעטען צוריק

פאַר ירמיהו׳ם געשריי די שטרענגע מלאָכים מיט וייערע ריטער אין די הענד פון שער־הרחמים אָב, פערציטערט ווערען זיי, און ווי אַ שטורם־ווינט יאָגט זיי ירמיהו׳ם גע־בעט פון פערשלאָסענעם טויער אָב. און עס ברעכט זיך אין דעם פערשלאָסענעם הימעל אַריין און טרעט פאַר גאָט פאָר—און לאָזט ירושלים נישט שטאַרבען.

אָבער עס בענקט דער חולה נאָכ׳ן טויט, און פון גסיסה־בעט גענאַרט מען דאָס וויינענדיגע קינד אָב, עס זאָל לאָזען די מוטער שטאַרבען רוהיג. אַזוי האָט גאָט ירמיהו׳ן פון ירושלים אַרויסגענאַרט. געזאָגט האָט ער איהם: „נאָך ענתות געה און קויף דיר דאָרט אַ פעלד ביי דיין פעטער אָב. און זעך דיך רוהיג אויף דעם לאַנד—נאָך וועט דער פיינד ירושלים נישט נעהמען—און רוהיג קאָנט איהר בלייבען דאָ נאָך אויפ׳ן אָרט".

און ווי ירמיהו האָט נור געטרייסט די טויערן פון ירושלים פערלאָזט, זענען פיער מלאכים פון הימעל אַראָבגענידערט און האָבען זיך אויף די מויערן פון ירושלים געשטעלט, אָנגענומען ביי די ווענט און צעבראָ־כען זיי. נישט נבוכדנצר, נישט נבוזרדן האָבען די הייליגע שטאָדט איינגענומען, נור ווי משה דורך גאָטס קוש געשטאָרבען—האָט יהוה אַליין זיין שטאָדט צעבראָכען. אין אַנ׳איינגענומענער שטאָדט איז געקומען דער פיינד. אויף טויטע ווייבער האָט ער געטראָטען. די קינדער צו־זאַמענגענומען און פאַר די פער׳חלש׳טע אויגען פון זייערע געבונדענע פאָטערס געשאָכטען. גערונען האָט דעם פאָטערס בלוט מיט די קינדערס אינאיינעם אויסגעמישט און צוזאַמען צונויפגעקאָכט האָט זיך די בלוט.

געקומען זענען די פיער מלאכים, פיער פאַקעלן אין

האַנד געהאַלטען, בײ די פיער ווינקלען פון בית־המקדש זיך אַוועקגעשטעלט און גאָטס הויז אונטערגעצונדען.

געשטאַנען זענען די כהנים בײ זייער עבודה און האָבען דעם קרבן אויפ'ן מזבח געבראַכט, און די לויים מיט זייערע האַרפען האָבען פאַר גאָט אַ ליעד געזונגען. דערזעהן האָבען זיי דעם פייער פון דער־ווייטען, ווי ער האָט אַרומגעכאַפּט די פיער ווענט פון מקדש, זייער אָרט האָבען זיי נישט פערלאָזט און ווייטער זייער עבודה געטאָן. שוין כאַפּט דער פייער די עורה אָן, די פּימפּסען־האָלץ צווישען די מעשענע זיילען קנאַקט, און עס רוי־טעלט זיך די פלאַם אין זיבען־פאַרביגען קאָליר,—רוהיג שטעהען זיי ווייטער בײ זייער דיענסט, און העכער שאַלט די ליעד פון די לויים. עס בריהט דער מאַרמאָר אונ־טער זייערע פיס, די גאָלד טוקט זיך אין פלאַם, און זיי פיהלען נישט קיין לייד; דער פייער כאַפּט דעם פרוכת אָן, צינדט זייער ווייסען געוואַנד אונטער, שוין ברענען די פידלען אין זייערע הענד, עס קנאַקען די סטרונעס, און עס ברומען די האַרפען זייער לעצטען געזאַנג, און העכער שאַלט די ליעד פון די לויים. עס כאַפּט דער פייער דעם געזאַנג און ברענט עס אונטער אין זיין פלאַם, און עס טריפען דערפון טראָפּענס בלוט אין פייער אַריין. הויך וואַרפען די כהנים די שליסלען פון בית־המקדש צום הי־מעל אַרויף, עס כאַפּען זיי מלאכים פון פייער אונטער און טראָגען זיי צום הימעל צוריק. און זיי געהען, די כהנים, צו זייער עבודה צוריק און, ווי זייער קרבן, ווע־רען זיי פערברענט פאַר גאָט. עס קומען צו געהן די וועב־מיידלעך, די טעכטער פון די כהנים און לויים. געהאַט האָבען זיי אין אַ ווינקעל פון בית־המקדש זייערע וועב־

שטולען שטעהן, וואָס געשטריקט האָבען זיי מיט גאָל=
דענע פעדים אויף פורפור=שטאָף די פרוכת'ער פאַר'ן
בית=המקדש. געהאַלטען האָבען זיי אין דער האַנד זייער
שטיקעריי. געהילט האָבען זיי זייערע יונגע לייבער מיט
די האַלב=געוועבטע פרוכת'ער פון פורפור=שטאָף און
גאָלדענע פעדים, און ווי די לויים מיט זייער ליעד, ווע=
רען זיי מיט זייערע שטיקערייען אין דעם בית=המקדש=
פייער פערברענט. עס שיסט דער פייער זיין פריידען=
געשריי, — צי איבער דעם פרישען מיידעל=לייב, צי איבער
דעם גאָלד און פורפור=געוועב, ברומט ער זיין פריידען=
געזאַנג? עס פאַלען די ריזען, די יסודות פון דער וועלט,
די קופערנע זיילען פון בית=המקדש, ווי געטליכע הרוגים
לעגען זיי זיך אין פייער. עס רויטעלט זיך זייער גלאַנץ
ווי מיט בלוט בעגאָסען. און עס איז, ווי נישט ערדישער
שטאָף וואָלט אין פייער פערצעהרט געוואָרען, נור שטי=
קער הימעל=וואָלקען טוקען זיך אין לעצטען רויטליכען
זונען=ליכט. קלאָר איז מיט אַמאָל געוואָרען די ליכט, און
פון דער לאַזור=שיין, וואָס מיט איהר בעשיינט די זון דעם הימעל
אין מיטאָג=שעה, איז דער פייער בעהעלט געוואָרען, ווי
אַריינגעגאָסען וואָלטען זיך קוואַלען לבנה=ליכט אין דעם
ים זונען=שיין — אַזוי לויכט זיך ליכט אַדורך ליכט. און
אַ גערוך האָט זיך איבער דער וועלט פערשפרייט, ווי דער
ריח פון גן=עדן וואָלט אויף דר'ערד אַראָבגענידערט. דאָס
האָט דער פייער דערגרייכט צו די אוצרות איילען, וואָס
זענען אין אַ ווינקעל פון בית=המקדש בעהאַלטען געווען
פון דוד המלכ'ים=צייטען. יעדער כהן=גדול האָט געהאַט
זיין אייל—געשטעלט איז געוואָרען דער ריח נאָך דעם
כהנ'ים גוסט, לויט זיין יחוס און לויט זיין איידעלקייט.

איבערגעגעבען איז געוואָרען דער סוד פון די איילען—רייבען די געווירצען, די געבליהטען און די קרייטעכצער—פון דור צו דור, צו שטעלען דעם גערוך לויט דעם משפחה־ריח. וואָרום יעדע איידעלע משפחה אין ירושלים האָט איהרע אייגענע איילען געהאַט, און נאָך דעם ריח פון דעם לייב האָט מען דעם יחוס דערקענט. פיעל איילען זענען דאָרט געווען, וואָס ווען מען האָט זייער ריח דערשפירט, האָט מען צו זינדיגען אויפגעהערט און אַנ׳איידעלקייט איז אַריין אין האַרץ, און בעסער איז געוואָרען דער מענש. נור איין אייל איז דאָרט געווען, פון יענעם קריגעל, וואָס שמואל הנביא האָט דערפון דוד המלך געזאַלבט. יעדען יודישען קעניג האָט מען מיט אַ טראָפּען פון דעם קריגעל געזאַלבט, און קוים האָט ער דערפיהלט זיין גערוך, האָט די שכינה גערוהט אויף איהם, און ער האָט געוואוסט, ווער עס איז גערעכט, און ווער אונגערעכט. דעם קריגעל האָט אַ מלאָך פון בית־המקדש צוגענומען און פאַר׳ן מלך המשיח אויפבעוואָהרט.

אויפגעגאַנגען זענען די אַלע איילען אין פלאַם פון בית־המקדש, און צעטראָגען זייער ריח האָט דער ווינט איבער דער גאַנצער געגענד אַרום. און וואו עס איז נור געווען אַ שוואַכער אויף צוויי טויזענד מייל, אַז ער האָט דעם גערוך דערפיהלט, איז ער באַלד געזונט געוואָרען. און וואו עס איז נור געוועזען איינער, וואָס האָט בדעה צו זינדיגען געהאַט, אַז ער האָט נור דעם ריח דערפיהלט, איז אין איהם אַנ׳איידעלקייט אַריין—גוט געוואָרען און תשובה געטאָן.

פון דעם פייער האָבען זיך יונגע ווייסע מלאכים געטראָגען, מחנות, ווי די טויבען זענען זיי פון דעם פייער געשטיגען און זענען אין די וואָלקען אַריין און פער=

לוירען געוואָרען אין דער טיעפקייט פון הימעל. עס זע־
נען דאָס געווען די סודות פון קדשי־קדשים, וואָס האָבען
זיך מיט גאָט אויפגעהאַלטען. יעדע שטילע תּפלה, יע־
דער שטילער נדר, בעהאַלטענער קינדער־געוויין און שטו־
מע לייד, וואָס קיין מענש זעהט זיי נישט, נור גאָט אַליין
וויים דערפון,—האָט ער זיך זיי ווי אַ טייערע פּעריל־שנור צו־
נויפגעקליבען און אין זיין קדשי־קדשים אויפבעוואָהרט. אַלע
די כּשר׳ע נשמות זענען מיט איהם, ווי טויבען־געשטאַלטען, אין
הימעל געפלויגען, ווען גאָט האָט זיין ערדישע הויז פערלאָזט.

לאַנג האָט זיך געצויגען די נאַכט פון חורבן בית־
המקדש. די זון האָט נישט געוואָלט אַרויסגעהן שיינען
איבער דער וועלט, ווען עס איז געקומען איהר צייט. אָ,
געשלאָגען האָבען זי די מלאָכים מיט פייערדיגע ריטער.
בעהאַלטען האָט זי זיך אין איהרע בעהעלטענישען אריין:
„צו וואָס זאָל איך איבער דער וועלט שיינען געהן, ווען
דער בית־המקדש איז שוין מעהר נישטאָ אויף איהר?"
זענען זיי צו דער נאַכט געקומען און האָבען געזאָגט:
„בלייב דו איבער דער וועלט". האָט זי געענטפערט: „מיין
צייט איז פאַרביי". אַזוי האָט די נאַכט נישט געוואָלט
מעהר איבער דער וועלט בלייבען, און אויך נישט דער
טאָג. זענען זיי צום רבונו של עולם געקומען און האָבען
געזאָגט, אַז די זון וויל נישט שיינען, אַז די שטערען ווי־
לען נישט לויכטען, ווייל דער בית־המקדש איז חרוב
געוואָרען. האָט גאָט געשוואוירען, אַז ער וועט צוריק
אויפגעבויט ווערען. אין דער מינוט איז משיח געבוירען
געוואָרען—איז די זון אויף דער וועלט אַרויס בעלויכטען
דעם משיח, וואָס וועט די וועלט אויפ׳ס ניי אויפריכטען
און דעם בית־המקדש בענייען.

צווייטער גנג.

(ירמיהו געהט געטרייסט קיין ירושלים צוריק. — ער דערקענט דעם בלוטיגען וועג, לויפט נאָך די גולי-בבל נאָך, טרעפט זיי ביי רחל'ס קבר. — חשובי ירושלים, בחורים ובתלות. — די וועגען מיט די אוצרות פון בית-המקדש, די פרחי-כהונה. ירמיהו'ס רייד צו נבוזרד'ן, נבוזרדנ'ס ענטפער. — ירמיהו טרעפט די מוטער ציון פאַר די צעבראָכענע מויערן פון ירושלים זיצען).

מיט אַ געטרייסטען האַרץ איז ירמיהו קיין ירושלים צוריק געגאַנגען. ווי גאָט האָט איהם געהאַט בעפוילען, האָט ער אין ענתות די פעלד געקויפט און געזאָגט האָט ער זיך: „עס איז אַ סימן, יודען וועלען אויף זייער אָרט זיצען בלייבען. אויפעכען וועט זיין גרויסע דערבאַרמונג זיין צאָרן—און זיין גוטיגקייט, ווי אַ ים, וועט אויסטרינקען די נאַרישע מענשען-זינד”. אַזוי געשטיצט אויף גאָטס חסד, געהט דער נביא געטרייסט צו זיין פאָלק צוריק. אַוועקוואַרפען וויל ער זיין שטעכענדיגע שטראָף-בייטש און טרייסטען זיי, ווי אַ מוטער. געקומען איז ער אויף דעם בית-לחם-וועג—און דערזעהען האָט ער פון ירושלים אַ גרויסען רויך אויפגעהן. ביי-נאַכט איז עס געווען, און די פלאַם פון ירושלים האָט זיך פון דערווייטענס גע-לויכטען. געטרייסט האָט זיך דער נביא: אָ, פערשוואונ-דען זענען די כשדים, זיי זענען, ווי אַשור אַמאָל, הינטער ירושלים'ס מויערן ווי אַ נעפיל צערונען. און דאָס דאַנקט

ירושלים גאָט אָב, און דער רויך פון איהרע קרבנות געהט אין הימעל אויף. פרעהליך איז דער נביא געוואָרען, אויפגעלויכטען זיין פערוואָלקענטער שטערן און זיינע אויגען, ווי די ליכטער, אויף ירושלים אויפגעהויבען. מיט די הענד אין דער הויך געשטרעקט, האָט ער פאַר גאָט אַ לויבליעד זינגען געוואָלט. זיין האַרץ צעגאַנגען פאַר געטליכקייט—בעגינט דער נביא פאַר גאָט צו טאַנצען און צו וויינען פאַר פרייד. ערשט ער קוקט אויף דעם וועג,—רויט געררויטעלט איז דער ווייסער זאַמד און ווי אַ פאָדים ציהט ער זיך איבער דעם וועג. פון ירושלים קומען די בלוט-פלעקען אָן צו לויפען און קיין בבל ציהען זיי זיך. געוואָרפען האָט ער זיך אויף דר׳ערד און דערזעהן ביים שטערן-ליכט יונגע קינדער-פים, געטרעטען אין דעם בלוט. ער האָט זיי אָן דעם ווייבען גאַנג דערקענט, אויסגעגאָסען, ווי אין אַ פורעם, האָט זיך די קינדישע פיסעל אין דעם בלוטיגען שטויב. אָ, דערקענט האָט ער דעם איידעלען טריט פון זיין פאָלק. געקושט האָט ער יעדען טריט, צום האַרצען צוגעדריקט, אויסגעשריגען מיט אַ געשריי, ווי אַ געווילד, וואָס דער יעגער האָט מיט זיין שפיז אין האַרץ געטראָפען,—אַזוי פערוואונדעט מיט דער שפיז אין דער ברוסט איז דער נביא אויף דעם וועג געלאָפען, אויף די בערג זיך געלאָזט און קיין ירושלים געקוקט. אָ, דערקענט האָט ער ביים גראָהען מאָרגען-שיין — ירושלים ברענט, ווי אַ גרויסער קרבן, און דער רויך געהט אין הימעל אויף. אָבער נישט אויף שטיינער און מויערן האָט איצט דער נביא געקלאָגט זיין ליעד—נישט אויף דעם, וואָס דער בית-המקדש איז חרוב געוואָרען, נור איבער יודענס לייד האָט ער זיין האַנד קעגען הימעל אויפגעהויבען און אויס-

געשריגען: „אָ, דו האָסט מיך אויסגעלאכט, אַרויסגענאַרט האָסטו מיך פון דער היים, און הינטער מיין רוקען די קינדער געשעכטען!" און געזוכט האָט ער מיט זיינע אויגען, וואו אַהין עס פיהרט דער וועג פון די אַרויסגעטריבענע. אויסגעשיקט האט ער זיין געהאָרך צו פערנעהמען, פון וואָסער זייט דער ווינט טראגט די קרעכצען צו, געניוגט נאָך לינקס, געזוכט נאָך רעכטס, און נאָך דעם בלוטיגען טריט איז ער, ווי אַ חיה, וואָס האָט איהר נעסט געפונען וויסט, נאָך דעם געפאַנגענעם קינדער-טריט נאָכגעלאָפען.

געטריבען האָט זיי נבוזרדן קיין בבל אַריין פאַר דער מוטער רחל'ס קבר פאַרביי, — געוועזען איז עס אויף דעם וועג קיין בית-לחם, וואו בעגראָבען האָט זי יעקב איינזאַם אויף דעם פעלד אַליין. אָבגעשטעלט האָבען זיי זיך בייםקבר און אַרום דעם פעלד זיך אַנידערגעלעגט. און אָנגעכאַפּט האָבען זיי זיך אָן די ווענט פון קבר און נישט געוואָלט ווייטער געהן. אָבער געשלאָגען האָט זיי דער פיינד, מיט די רימען און מיט די פּאַסקעס, פון דעם קבר אַוועק. אָבגעריסען האָט ער די קינדער מיט געוואַלד פון דער מוטערס שירק, געשלעפּט האָט ער די קינדער פריהער, און די מוטערס זענען נאָך זיי נאָכגעלאָפען. אַזוי האָט זיי דער פיינד אין גלות געפיהרט. געראָנען זענען די טרערען אין גרוב אַריין און די מוטער נישט געלאָזט ליגען רוהיג. אויפגעהויבען האָט זי זיך אין איהר ווייסען געוואַנד, — אָנגעטאָן די שבת-קרוין אויף איהר קאָפּ, איז זי פון איהר קבר אַרויס און נאָך די קינדער נאָכגעגאַנגען און אויסגעשטרעקט צו זיי איהרע הענד און גערופען זיי. אָבער קיינער האָט איהר שטים נישט געהערט, קיינער

איהר געשטאַלט ניט געזעהן—טויט איז זי און קאָן נישט געבען פון זיך קיין קול, נור רעדט צו זיך אַליין. אַזוי האָט זי אַרומגעבלאָנקעט אַ גאַנצע נאַכט איבער די פעל־דער אַליין, און ווען דער טאָג האָט געגראָהט, איז זי צו־ריק אין איהר רוה אַריין. אַזוי שלייכט זי זיך יעדע נאַכט פון איהר קבר אַרויס, קומט אין יודישען גלות אַריין. און ווער עס וואַנדעלט ביי־נאַכט דורך יודישע שטעדט, זעהט, ווי אַ ווייסע געשטאַלט געהט אין געסיל אויף אַליין, קוקט דורך פערמאַכטע לאָדענס אין יודישע שטיבער אַריין. דאָס איז די מוטער רחל, וואָס קאָן אין קבר נישט ליגען רוהיג איבער איהרע קינדערס געוויין, אַזוי ביז'ן היינטיגען טאָג אַריין.

פערלאָזט האָבען די יודען דער מוטער רחל'ס קבר און זענען אין גלות געגאַנגען. דער טאָג האָט אָנגעהויבען צו גראָהען, און דערזעהן האָט דער נביא ביי דעם גראָ־הען שיין די אַרויסגעטריבענע פון דער־ווייטענס. דער־קענט האָט ער זיי אָן דער מחנה שוואַרצע רויב־פויגלען, וואָס זענען נאָך זיי נאָכגעפלויגען. די זון האָבען זיי פער־שטעלט מיט זייערע שוואַרצע פליגלען און דערשראָקען די לופט מיט זייער קווייטשענדיגען געשריי. געזייהט איז געוועזן דער גאַנצער וועג מיט מענשליכע גלידער, און אָב־געשטעלט האָבען זיך די שוואַרצע פויגלען אויף די קער־פערס פון די טויטע, געפיקט פון זיי און מיט אַ באַנגען „קראַה", „קראַה" אַדורכגעלעכערט די לופט. אַנטלאָפען זענען די פויגעלעך פון פעלד פאַר זייער געשריי. און די טויבען זענען אין זייערע טויבען־שלעק אַריין, בעהאַלטען זיך אין די ווינקעלעך, די קעפ אונטער די פליגלען גע־טשטעק, די אויגען פערגלייסט און אין גאָט געגלויבט.

אַוועקגעיאָגט האָט ירמיהו די שוואַרצע פויגלען פון די טויטע קערפערס, זייַנע קליידער אויסגעטאָן און די מתים פערהילט מיט זיי פאַר די פויגעלס שיין. אָבגעטראָגען האָט ער די טויטע פון דעם וועג אין אַ זייט, אַז זיי זאָלען אונטער די קעמעל-טריט נישט צעטרעטען ווערען. לאַנג פערברענגען ביי די טויטע האָט ער דאָך נישט געקאָנט — גערופען האָבען איהם די קרעכצען פון די לעבעדיגע, וואָס זענען געקומען מיט דעם ווינט פון דערווייטענס אָנגעלאָפען. איבערגעלאָזט האָט ער די טויטע מיט אַ פערוועהטאָגטען האַרץ און צו די לעבעדיגע געאַיילט. אָדם-נאַקעט, די קליידער אויסגעטאָן, לויפט ירמיהו אין דער שיין פון דער זון. פון זיינע פיס רינט בלוט און פאַרבט דעם וועג הינטער זיך. די אויגען אויפגעריסען, מיט די דאַרע הענד קעגען הימעל אויסגעשטרעקט און מיט אַ ווילדען געשריי לויפט ער די אַרויסגעטריבענע נאָך. אָנגעטראָפען האָט ער די שוואַכע קינדער און די ווייבער, וואָס נישט געקאָנט האָבען זיי נאָך דעם שטאַרקען מענער-טריט נאָכאַיילען. נאַקעט זענען זיי געווען און זייערע לייבער פאַר דער זונס שטראַהלען און פאַר די זעלנערס אויגען צום רויב איבערגעגעבען. נאָכגעגאַנגען זענען בבלי'ם זעלנער נאָך זיי, מיט קופערנע היט אויף די קעפ, מיט רויטע בענדער אַרומגעפוצט — רויהע, דאָרשטיגע אויגען פון די קופערנע געזיכטער אַרויסגעקוקט, מיט אויפגעדעקטע ברוסטען און געפלאָכטענע האָר און בערד — האָבען זיי מיט זייערע ריטער די שוואַכע קינדער נאָכגעשמיצט. געפאַלען זענען די קינדער אין דער זונס שטראַהלען, ווי די קליינע געשאָסענע טויבען פאַלען פון דער הויך, און זענען אויפ'ן וועג געבליבען ליגען, דער שוואַרצער מחנה פויגלען צום רויב.

מיט געוואַלד האָבּען זיי די מוטערס פון די קינדער צע=
שיידט, וואָס האָבּען זיך בּעהאַפטען אין זיי מיט זייערע
בּליקען. אויפגעהויבּען האָט דער נביא די קינדער פון וועג,
אויף זיינע הענד געטראָגען. גוסס׳ע זענען זיי אין זיינע
אָרעמס געווען, און מיט דעם געשריי איז ער ווייטער אין
דער מחנה געלאָפען. אָנגעקומען איז ער צו די אַלטע
לייט. געשמידט זענען געווען די חשובי-ירושלים, זייערע
הענד און זייערע פיס אין אייזערנע שטאַנגען אַריינגע=
בּראַכט,—דאָך האָט זיך דורך די פערקנעכטעטע קייטען
אַרויסגעריסען דער פרייער מענערבּליק פון די חשובי-
ירושלים, וואָס האָבּען מיט שטילען ערנסט און כּבוד
זייער לייד איבּערגעטראָגען. צווישען זיי איז געגאַנגען
צדקיהו, דער לעצטער פון דוד׳ס הויז, דער יודישער קע=
ניג. העכער פון אַלע איז ער געווען, און דערקענט האָט
מען איהם—אויף זיין געקרייזעלטען גרויען קאָפ האָט גע=
רוהט דוד׳ס קרוין. אויסגעשטאָכען זיינע אויגען האָט איהם
דער פיינד, דאָך געזעהן האָט ער אין זיין פינסטערער
נאַכט איין בּילד—זיינע קינדערס טויט. געשאָכטען פאַר
זיינע אויגען האָט דער פיינד די קינדער זיינע און אויס=
געשטאָכען זיי—אַז ער זאָל קיין אַנדערע ליכט נישט זעהן
מעהר, נור זיינע קינדערס טויט. אָבּער פון זיינע אויסגע=
לאָשענע אויגען איז אַ שטאָלצער בּליק געפאַלען. און ווי
ער וואָלט געטראָגען אויף זיין קאָפ די קרוין, איז ער אי=
זיינע קייטען, אַ קעניג צווישען געפאַנגענע, געגאַנגען. בּע=
האַפטען האָט זיך ירמיהו אין זיי, אַריינגעבּראַכט זיינע
הענד אין זייערע קייטען און געבּעטען זיך בּיים פיינד:
„שמיעד מיך, ווי זיי!" דאָך דער פיינד האָט געהאַט דעם
שטר־ענגען בּעפעהל פון זיין מורא׳דיגען אָנפיהרער נבוזרדן,

ירמיהו׳ן נישט צו ריהרען. געוואוסט האָבען זיי, אַז ער איז אַ געטליכער מאַן, און נישט מיט זייער קראַפט האָבען זיי ירושלים גענומען, נור איבער ישראל׳ס זינד, וואָס נביאות האָט ירמיהו געזאָגט איבער זיי. דערזעהן די אַלטע לייט, אַז זיי האָבען ירמיהו׳ן, איז אַ שטילע האָפנונג אַדורכגעגאַנגען צווישען זיי: „גאָט האָט געזעהן אונזערע לייד און ירמיהו׳ן געשיקט צו אונז״. און דערוואַרט האָבען זיי צו הערען פון איהם גאָטס טרייסט. דאָך פערשטומט זענען ירמיהו׳ס ליפּען געווען, נישט קיין טרייסט און נישט קיין וואָרט האָט ער זיי פון גאָט געבראַכט. נישט דערמאָנען האָט ער זיי געוואָלט אָן ציון׳ס פרעהליכע טעג, נישט געדענקען זייערע זינד, נישט שיטען זאַלץ אויף די וואונדען, נור געשוויגען האָט ער און מיט די טרערען זיין צער געטרונקען. אַראָבגעלאָזט האָבען די אַלטע די קעפּ צו דר׳ערד, ערגיץ־וואו מיט די אויגען געקוקט, און אָן ירושלים געדענקט. אָ, נישט לענגער אויסהאַלטען האָט דער נביא געקאָנט זייער בליק, אַנטלאָפען איז ער פון זיי און צו די יונגלעך מיט די מיידלעך אָנגעקומען צו געהן.

געגאַנגען זענען זיי פּאָרלעכווייז, די שענסטע קינדער פון ירושלים. ווי די יונגע פּאַלמען־בוימלעך אין זייערע פּאָטערס גערטנער, אַזוי געגליכען זענען זיי געווען. אַזוי ווייס און איידעל איז געווען זייער געשטאַלט, און ווי העלפאַנד־ביין, האָט זיך זייער נאַקעט לייב אין דער זון געברענט. אויסגעקליבען האָט דער פיינד די שענסטע יונגלעך מיט די מיידלעך, נאָך רייןביידע פון זינד—בעהעפטען האָט ער זיי געוואָלט, קינדער זאָלען זיי איהם געווינען, צו שקלאַפען זאָלען זיי איהם זיין. נאַקעט זענען זיי געווען, לייב אָן לייב אין די קייטען צוזאַמענגעבראַכט.

געבויגען האָבען די יונגליך זייערע אויגען צו דר׳ערד, נישט פערשעמען געוואָלט מיט זייערע בליקען די מיידלעך, וואָס נאַקעט זענען זיי געגאַנגען נעבען זיי. קינדער זענען זיי נאָך געווען און שוין געוואוסט דעם ציעל, צו וואָס זיי זענען בעשטימט, און געשוואוירען האָבען זיי אין זייערע הערצער, קיין קינדער נישט צו האָבען אין דער פרעמד. געגלויבט האָבען די מיידלעך אין די ברידער-בחורים, אַז זיי וועלען קיין שקלאַפען נישט וועלען געבוירען פאַר׳ן פיינד. געפאַלען זענען זיי איינער דעם צווייטען אויפ׳ן האַלז, ווען דער פיינד האָט זיי אין געצעלט געבראַכט צו בעהעפטען זיי, און זייערע נשמות אויסגעגאָסען אין זייער געוויין. טויט האָט זיי דער פיינד געפונען אויף זייערע חתונות-געלעגער. די טויטע מיידעל אין דעם בחור׳ס אָרעמס, אַזוי געשטאָרבען זענען זיי. דער נביא האט אויף זיי געקוקט און אויף זיי האָט ער געקלאָגט זיין גרויסע קלאָג-ליעד: „איך בין דער מאַן, וואָס כ׳האָב געזעהן די נויט אין איהר ערגסטער פיין".

אַנטלאָפען איז ער פון זיי מיט זיין קלאָג-ליעד און צו די בחורים אָנגעקומען. איינגעשפאַנט זענען זיי געווען נאַקעט אין נבוזרדנ׳ס וועגען און קיין בבל ירושלים׳ס פראַכט און רייכטום געפיהרט. בעהאָנגען זענען די וועגען געווען מיט דוד׳ס גאָלדענע פאַנצערס, און אויסגעשפרייט איבער זיי האָט דער פיינד די אוצרות פון בית-המקדש. געבלישטשעט האָבען די גאָלד אויף די וועגען און די טייערע שטיינער, ווי אַ ים אין זון אויסגעגאָסען. ישראל׳ס פאָהנען, די צייכען פון זיינע שטאַמען, אויפגעשטעלט האָט ער אויף די וועגען און אויסגעשפרייט אין די קאָלירען. און יהודה׳ס פאָהן האָט געפלאַטערט פון

אויבען אויף, מיט דעם לייב, וואָס איז אויף איהם. שטאָלץ איז דער פיינד געווען אויף דער פּאָהן פון דעם איידעלסטען פון ישראל און הויך אויסגעשפּרייט האָט ער זי אין דער זון. גאָלד און זילבער טראָגען זיי דעם פיינד, אַן׳אַנדער אוצר איז בעהאַלטען צווישען זיי. אין אַ בינטעל אויפ׳ן פּלייצע טראָגט דאָרט ווער אין דער מחנה די תורה אַיינגעבונדען. ציטערט, געטער, ציטערט, פעלקער! אייער טויט ווערט געטראָגען דאָרט, די שווערד פאַר דער אַלטער וועלט. אַיינגעבונדען אין דעם בינטעל טראָגען זיי גאָטס וואָרט, די ליכט פאַר דער וועלט— אַרויסשיקען וועט עס פון בינטעל זיינע שטראַהלען, בע־לויכטען וועט עס לאַנד און לאַנד. דערשראָקען און פער־געסען וועלען געטער און פעלקער אויף די אינזלען איינ־זאַם שטאַרבען. אַזוי טראָגען זיי דעם בינטעל פון פאָלק צו פאָלק, פון לאַנד צו לאַנד איבער דעם גאַנצען גלות אַרום. דאָס איז דער סוד, וואָס האַלט זיי אויף ביז׳ן היינטיגען טאָג אַריין.

אַיינגעשפּאַנט אין רימענס, האָבען די בחורים פון ירושלים די וועגען געשלעפּט. די שטאַרקסטע צווישען זיי האָט ער אויסגעקליבען, און זייערע לייבער פון דעם גע־שפּאַן האָבען זיך ווי בראָנז אין דער זון געגאָסען. געזעהן האָט דער נביא די קופּערנע בית־המקדש־זיילען מיט די קרוינען אויף די קעפּ, מיט די בלומען אויסגעהאַקט, צור׳ס מייסטער־שטיק, דורך שלמה׳ס חכמה אויסגעטראַכט. געשלעפּט האָבען זיי די בחורים פון ירושלים. צעהן בחורים ביי יעדער זייט פון זייל האָבען אונטער דער שווערער לאַסט פון קופּער אָבגעקרעכצט. געלויכטען האָט זיך אין דער זון יעדע בלום, יעדע פרוכט, וואָס

איז אין זייל מייסטערהאַפט געווען אויסגעהאַקט. אַזוי האָבען זיי אויף זייערע אַקסלען דעם בית־המקדש נאָך בבל געפיהרט. געריסען האָט זיך דער נביא צו זיי, גע־שריגען מיט אַ שרעקליכען קול, אַז ער האָט דערזעהן דעם בית־המקדש צעשטערט, און זיינע שטיקער גע־שלעפּט פון שונא.

אָבער באַלד פערשוויגען איז ער געוואָרען. דער־זעהן האָט ער די פרחי־כהונה, די יונגע כהנים׳ס קינדער, צאַרט און פון איידעלן שטאַם, געהן פאָראויס פאַר זיי. קינדער זענען זיי נאָך געווען, פון בית־המקדש־הויף אַרויס־גענומען, וואו זיי האָבען זיך ביי די עלטערע די עבודה געלערנט. אין זייערע כהנים־העמדלעך אָנגעטאָן, האָבען זיי די קריג מיט די מנורות פון דעם הייליגען בית־המקדש־דיענסט אויף זייער אַקסלען אויסגעטראָגען. די קינדער, אַזוי טייער און ליעב, ווי די כלים פון בית־המקדש, האָבען איבער דעם וועג געוויינט, נאַס געמאַכט מיט טרערען די זאַמד און געזאָגט אַזוי: „די כלים, וואָס אין זיי האָבען מיר געזאָלט פאַר גאָט דעם היילי־גען דיענסט טון, טראָגען מיר צום פיינד". אַז דער נביא האָט זיי דערזעהן, האָט ער זיינע הענד צום הימעל פער־שפּרייט און מיט אַ גרויס געשריי אויסגעשריגען: „די קינ־דער, ווי די שעפּעלעך,—וואָס האָסט דו צו זיי? זיי זענען נאָך ריין פון זינד". און איז אין די וועגען אַריין, מיט די בחורים זיך איינגעשפּאַנט. אויסגעשטרעקט זיין קראַנקען גוף, אַז ער זאָל, ווי זייערער, פון דעם פיינדס רימען געשמיסען ווערען אַריינגעבראַכט זיין אָדער־געצויגענעם האַלז אין דעם געשפּאַן אַריין, און מיט זיין אַלטען קער־פּער דעם וואָגען איבער דעם שטיינערנעם וועג געשלעפּט.

די זעלנער האָבען איהם פון דאָרט אַװעקגענומען און צו נבוזרדן געבראַכט.

געגאַנגען איז נבוזרדן פאָראױס פאַר דעם גאַנג. ברױן איז זײן שטאַרק געזיכט געװען, אָבגעברענט פון דער זון, זײן ברוסט אױפגעדעקט ביז אין װײטען לײב אַרײן, געקאַרבט זײן באָרד אין פלעכטען געבונדען, און זײנע האָר שװאַרץ, װי שװערע בראָנז אין לאָקען געגאָסען, געקאַרבט און געבונדען האָבען זײ זיך איבער זײן נאַקעטען קאַרק אַראָבגעגאָסען. װי די ליכטער אין דער שװאַרצער נאַכט, האָבען זײנע אױגען מיט צאָרן פון אונטער זײן שװערען מעשענעם געטורמטען הוט אַרױסגעקוקט. שטאַרק האָבען זײנע געקנאָבעלטע פיס אין דעם הײסען זאַמד געטרעטען און, מיט דער שפיז פאָראױס געשיקט, האָט ער זײ אין דעם װעג געװיזען. קינדער און אַלטע פיהרט דער פײנד, װײבלעך און מײדלעך, נור קײן מאַן איז צװישען די געפאַנגענע נישטאָ. עס איז ניט קײן מנהג אין ישראל געװען, אַז מענער זאָלען אין געפאַנגענשאַפט געהן, אױפ'ן פעלד בלײבען זײ ביז צום לעצטען טראָפען בלוט. אַזױ געפיהרט האָט נבוזרדן ישראל אין גלות אַרײן. לאַנג ציהט זיך דער װעג, עס איז ערשט דער ערשטער טריט— ביז'ן הײנטיגען טאָג אַרײן. געטרעטען איז פאַר איהם דער נביא, אין די אױגען איהם אַרײנגעקוקט און געזאָגט אַזױ:

„נישט אַזױ גרױס נבוזרדן, נישט אַזױ שטאַרק נבוכדנצר. נישט אײער האַנד האָט ישראל'ים מאַכט צעבראָכען. געבונדען מיט גאָט אין אַ פעסטען באַנד, געהט ישראל, דער אײנציגער זוהן, אַ האַר אין קנעכטשאַפט אַרום. די װעלט האָב איך צוליעב איהם בעשאַפען, זאָגט גאָט, איהר לעבט נור אין זײן זכות. דו ביזט דער שטע־

קען, דו ביזט די רוט, וואָס מיט איהר שטראָפט גאָט זיין זוהן. ווען ישראל וואָלט נור צו זיין פאָטער גערופען, ווי דעם ווילדען הונט, ווי דעם אָקס, ווי דעם רינד, וואָלט ער דיר אַ רינג אין דיינע נאָז־לעכער געשטעקט און מיט דעם שטאַנג דיך צוריקגעפיהרט אויף דעם וועג קיין בבל צוריק—ווי צו אשור'ן ער האָט אַמאָל געטאָן! נישט בבל'ס קינדער איז דער הייליגער זאָמען פון ישראל, וואָס דו פערגיסט אַזוי לייכט זיין בלוט. אָ, ציטער פאַר יעדען טראָפּען, פאַר יעדען קרעכץ, וואָס ישראל טוט. דו וועסט מיר רעכענונג אָבגעבען, זאָגט גאָט,—דו ביזט דער הונט אין מיין הייליגער סטאַדע, דער שעפּער איז נור אַוועק אויף איין אויגענבליק. דו וועסט מיר מיט דיינע אייגענע בלוט בעצאָהלען פאַר יעדען שעפּעלע, וואָס דו האָסט פערצוקט".

צוריקגעטרעטען איז נבוזרדן, בלייך געוואָרען זיין געזיכט—זיין האַרץ ווי וואסער צעגאָסען. אַזוי האָט ער זיך דערשראָקען פאַר דעם נביא'ס וואָרט (דאָס איז געווען זיין זכות). געוואָרפען האָט ער זיך צו ירמיהו'ס פיס און געענטפערט אַזוי:

„אויסצופיהרען זיין שטראָף איבער ישראל האָט מיך גאָט געשיקט, וואָס אָנגעזאָגט דורך דיר האָט ער צו זיי. אַליין ביזט דו איבער ירושלים'ס גאַסען אַרומגעגאַנגען און דיין אָבל־ליעד געקלאָגט. די שטאַנג אויף דיין רוקען געטראָגען האָסט דו, זיי געוויזען דעם סוף, וואָס וואַרט זיי, ווייל זיי האָבען אָן גאָט פערגעסען. אויסגעלאַכט האָבען זיי דיך, אין פינסטערער גרוב געוואָרפען, פון דעם שוואַרצען לאָך האָסט דו נאָך אַרויסגערופען צו זיי און דיין קלאָג־ליעד אויף זייער חתונה געוויינט—שטיינער האָבען זיי

אויף דיר געוואָרפען, דיין מויל, וואָס דורך איהר רעדט גאָט, האָבען זיי מיט ערד פערשטאָפּט. איצט קומסט דו דיך אָננעהמען פאַר זיי?—צי האָבען מיר דען נישט גאָטס שליחות אויסגעפיהרט, וואָס ער האָט געזאָגט דורך דיר?״

פערשוויגען איז באַלד ירמיהו געוואָרען פון נבוזרדנ׳ס רייד. געשלונגען האָט ער אין זיך זיין צער און אָן גאָט זיך דערמאָנט — יהוה איז געוואָרען פערשעמט איבער ישראל׳ס זינד. פרעמדע נעהמען זיך זיין נקמה אָן און פיהרען א״ים איבער ישראל זיין שטראָף—זיין זוהן האָט ער איבערגעגעבען צו גוים אין די הענד, דעם בית־המקדש פערברענט, ירושלים—אַ פערשעמטע מוטער, צו שאַנד און שפּאָט צווישען די פעלקער פון דער וועלט. אָנגעצונדען האָט זיך אין איהם די נקמה פאַר גאָט, נישט געהערט האָט ער מעהר ווייער קרעכצען—אָבגענויגט האָט ער זיין בליק פון זיי. יהוה איז צו שפּאָט, אברהם, יצחק און יעקב—פּאָטערס פון אַ קנעכטען־פאָלק, און גוים די האַרען איבער דער וועלט, און אַלץ איבער ישראל׳ס זינד. בערעכטיגט האָט ער אויף זיי דעם דין.

אַוועק איז פון זיי דער נביא און קיין ירושלים צוריק. טיעף בעגראָבען אין זיין האַרץ איז זיין לייד, און פערשטיינערט איז דער צער אויף זיינע ליפּען געוואָרען. געזעהן האָט ער דאָס לאַנד, יעדען באַרג, ווי ער שטעהט פעראיינזאַמט אליין, קוקט די אַרויסגעטריבענע נאָך און וויינט און קלאָגט: „ווער וועט מיך זייהען, ווער וועט איבער מיינע פירות אַ ברכה מאַכען?״—קלאָגט יעדער בלאַט, יעדער בוים. עס פערנעהמט נישט דער נביא דעם געוויין פון דער ערד. פערשטיינערט איז שוין געוואָרען זיין צער, און קיין וואָרט האָט ער נישט פאַר איהר צו זאָגען. אָנגעקומען איז

ער מיט דער נאַכט צו די טויערן פון ירושלים. צעבראָכען זענען זיי געווען. ירושלים איז הפקר: ווער עס וויל, קאָן דערין אַריין. פאַר דעם צעבראָכענעם טויער האָט ער אַ פרוי געטראָפען. אַרויסגעקומען איז זי פון דעם פערנעפּילטען פאַר־נאַכט און געגאַנגען אויף איהר וועג אַליין. אין שוואַרץ איז זי געווען געהילט. איהר שטאָלצער בליק האָט פון אונטער איהר טונקעלן שלייער אַרויסגעקוקט. געאיידעלט איז איהר געזיכט געווען, ווי פון די יודישע קעניגס־טעכטער, און ווי ביי אַ נביא, האָבען איהרע אויגען געשיינט. צעלאָזט זענען איהרע שוואַרצע האָר איבער איהר טונקעל געוואַנד גע־האַנגען. דער חסד־חן פון אונזערע מאַמעס ביי ליכט־צינדען איז אויף איהר געווען אויסגעגאָסען, און די שבת־קרוין, אין טרויער איינגעהילט, האָט אויף איהר קאָפּ גערוהט. אַזוי איז זי טרויעריג און שטאָלץ אַליין אויף איהר וועג געגאַנ־גען. קיין טרער האָט זיך אין איהרע אויגען נישט בעוויזען, קיין קרעכץ, קיין געוויין, נור ווי אַ יודישע קעניגין, אין טרוי־ער געצירט, האָט זי זיך אויף אַ שטיין ביים וועג געזעצט. דעם קאָפּ אויף איהרע הענד געשטיצט—האָט זי מיט בענ־קענדיגע בליקען נאָך דעם וועג קיין בבל אויסגעקוקט.

דערשראָקען איז דער נביא פאַר איהר געוואָרען, ער האָט געשטעלט זיך פאַר איהר און געפרעגט אַזוי:

— ווער ביזט דו, וואָס דו טרויערסט אַזוי שטיל? צו די מענשען ביזטו גלייך און מענשליך איז דיין לייד,—דאָך ווי געטליך דו ביזט, און ווי גאָט טראָגסט דו צער.

שען האָבען זיך איהרע ליפּען געעפענט, ווי די מויל פון אַ בלום אין אַ שענער לבנה־נאַכט. און מיט ריח פון בית־המקדש איז די לופט געוואָרען אָנגעפילט, ווען זי האָט איהר וואָרט געפיהרט אַזוי:

— איך בין די מוטער פון דעם קינד. און ווען אויך געטליך איך בין, דאָך מענשליך פיהל איך די לייד, יעדען קרעכץ, יעדען געוויין. קיינער פיהלט נישט דעם צער פון קינד, ווי די מוטער ציון אַליין.

פערשעמט איז דער נביא געוואָרען פאַר דער מוטער ציון איבער זיינע פריהערדיגע רייד. אַוועקגעזעצט האָט ער זיך נעבען איהר אויף דעם שטיין, און אַזוי ווי זי, מיט בענקענדיגע בליקען אויך אויף דעם וועג קיין בבל נאָכגעקוקט.

דריטער געזאַנג.

ירמיה געהט צום הר-הבית.—דער חרוב'ער בית-המקדש.—יהוה'ס שטים שיקט איהם די אבות וועקען.—ירמיה רופט די אבות פון דער מערת המכפלה.—אברהם, יצחק, יעקב.—די טענות פון די אבות פאַר'ן רבונו של עולם.

פערלאָזט האָט דער נביא די מוטער ציון און איז קיין ירושלים אַריינגעגאַנגען. די נאַכט איז שוין איבער די טורעמס פון דער שטאָדט געפאַלען — און אויסגעשטאָרבען איז ירושלים געווען. איינער אַליין האָט זיך ירמיה אַרומגעדרעהט גאַס אויס, גאַס אַיין, חורבות זענען די הייזער, און די צעבראָכענע בעל-הבתישקייט אויף די גאַסען אַרויסגעוואָרפען. געטראָפען האָט ער דאָ און דאָרט אַ טויטען גוף ליגען, וואָס קיינער האָט איהם נישט אַהיים גענומען און נישט צו קבורה געבראַכט. געטראָפען האָט ער משוגענע מוטערס, ווי ווילדע שאַקאַלען איבער די גאַסען אַרומבלאָנקען. שטום געוואָרען פון שרעק זענען אַ טייל פון זיי—האָבען מיט זייערע קראַנקע אַרויסגעזעצטע אויגען ווילד געקוקט און צוגעברומט מיט זייער שטומער צונג. אַ טייל האָבען שטיקער גלידער פון זייערע טויטע קינדער אַיינגעוויקעלט אין זייערע ווינדעלעך און אַרומגעטראָגען מיט זיך. אין די ווינקלען האָבען קראַנקע געשמאַכט און געבענקט נאָכ'ן טויט—איבערגעלאָזט האָט זיי דער פיינד אין דער צעשטערטער שטאָדט, אַז זיי זאָלען

מיט זייער עלענד אַ שרעק אָנוואַרפן אויף די שכנים אַר׳ם. נור נישט געזעהן האָט זיי יעצט דער נביא, נישט דעם מענשליכן לייד האָט זיין אויג בענומען, געזוכט האָט דער נביא גאָט. ער האָט געוואָלט פון איהם פערנעהמען אַ וואָרט, וואָס ער זאָל די אַרויסגעטריבענע אין גלות פאַר אַ טרייסט ברענגען. אַרויסגעגאַנגען איז ער צום הר־הבית. געזאָגט האָט ער זיך: „גאָט האָט נאָך נישט פערלאָזט זיין הייליגען אָרט—און איך וועל ביי דער טיר פון בית־המקדש שטעהן און צו גאָטס שליחות זיין גרייט.”

אָנגעקומען איז ירמיה צום הר־הבית, דעם אָרט, וואו אַברהם האָט יצחק׳ן אויף דער עקדה געבראַכט. ווי זעהט עס אויס? צעפיהרט איז דאָס הויז, וואו גאָט האָט צווי־שען די לעבעדיגע געוואוינט,—נאַכט העננט דעריבער און דעקט די געטליכע הרוגים צו. צעבראָכענע שטיקער פון אַ הימעל ליגען דאָ. עס ווייסט זיך דער מירמעלשטיין אין דעם ליכטיגען לבנה־שיין. און די קופּערנע זיילען, אָבגע־בראָכען פון די טרעפּען, ווי ריזען־הרוגים ליגען זיי. עס שטראַהלען די שטערען אַקעגען די גאָלדענע פּעדים פון אַ האַלב־פערברענטען פּרוכת, וואָס קוקט פון דער חורבה אַרויס. און פון דעם אַש בלישטשעט די גאָלד פון אַ היי־ליגער כלי—אין דעם יונגען כהנ׳ס האַנד. קדושים זענען זיי ביידע, פאַר גאָט אין פייער פערברענט. מורא האָט דער נביא געהאַט דעם אָרט צו בעטרעטען. יעדער שטויבעל איז הייליג דאָ, יעדער זעמדיל פון גאָט געקושט. אויסגעמישט האָט זיך די קדשי־קדשים מיט די עזרות, און דער געט־ליכער הייליגער סוד ליגט איבער אַלץ אויסגעשפּרייט. געפאַלען איז דעריבער די שטילקייט פון הימעל, גאָט האָט מיט זיין מאַנטעל זיינע הרוגים פערהילט. אַזוי אָב־

געזונדערט איז געווען דער אָרט פון דער גאַנצער וועלט. און עס איז געווען דעריבער—נישט די ליכט פון טאָג און נישט די ליכט פון נאַכט, נור פון אַ געוויטער, ווי דער הימעל איז, ווען גאָט בעוויזט זיך אויף דער ערד—אַזוי האָט גערוהט דער הייליגער סוד פון געטליכקייט איבער דעם געטער־בית־עולם דאָ.

געשטאַנען איז ירמיה ביים איינגאַנג פון בית־המקדש און געוויינט ווי אַ קינד און געזאָגט אַזוי: „גאָט, וואו זאָל איך דיך זוכען? פערלאָזען האָסט דו דעם אָרט, וואו דו האָסט צווישען די מענשען געוואוינט, און ביזט צוריק אין דיינע פערבאָרגענע הימלען געגאַנגען. איבערגעלאָזט אונז אַליין, און מיר ווייסען נישט אוים און מיר ווייסען נישט איין. גאָט, צו וועמען זאָל איך געהן, וועמען זאָל איך פרעגען? דיין בית־המקדש איז צעשטערט, דיינע כהנים טויט, יודען אין גלות, און דאָס בייז הערשט איבער דער וועלט. און דו וויזט מיר קיין צייכען ניט און דו זאָגסט מיר קיין וואָרט ניט, וואו זאָל איך דיך זוכען געהן, גאָט?" אַזוי געוויינט האָט דער נביא, און זיינע ווערטער האָבען אין די צעבראָכענע כלים פון בית־המקדש אָבגעקלונגען. דער מעטאַל האָט פון זיך אַ קול געגעבען און מיטגעוויינט האָט ער מיט דעם נביא. און ווי ירמיה וויינט אַזוי—און זעה—פלוצלינג בעוויזט זיך אַ ליכט, בעהעלט ווערט דער גאַנצער אָרט; אַ שטילקייט האָט אַרומגעכאַפּט דעם גאַנצען הר־הבית, און די צעבראָכענע בית־המקדש־שטיקער, ווי אַ נשמה וואָלט אין זיי אַריין—זענען זיי שטעהן געבליבען, שטיל געשוויגען און אויסגעהערט. קיין געשטאַלט האָט ירמיה הנביא נישט געזעהן—נור דערהערט האָט ער אַ שטים. ווי אַ טויב האָט געברומט די שטים פון יהוה און געזאָגט

אַ װײ: „עס טוט באַנג אַלײן אין די הימלען צו זײן, און נאָך ישראל איז מײן בעגעהר. איך האָב הימעל און ערד געשאַפען, איך שװעב איבער דעם גאַנצען חלל אַרום, מיר געהערט דער תהום פון יענער זײט װעלט—אין ערגיץ געפײן איך נישט קײן רוה. ענג איז מיר דעם הימעלס מלוכה, די נאַכט איבער דעם תהום פון יענער זײט קען מײן גײסט נישט אַרומנעהמען,—און געננג איז מיר געװען דער חלל פון פיער אײלען ערד, װאָס ישראל האָט מיר צװישען זיך אָבגעטײלט. איך שװעב איבער דער חורבה פון מײן צעפיהרטער הײם און קוש יעדען שטײן און האַלז יעדען שפּאַן ערד. צו שװאַך איז מיר דער לױבגעזאַנג, װאָס די הימלען זינגען מיר בײם זונען־אױפגאַנג, דער לײבען־געשרײ, װאָס די ימים שאַלען צו מיר, װען די שטורעמס ברומען איבער זײ. צו דעם רױש פון די שטערן־װעלטען אין זײער גאַנג אין דעם חלל פון דער נאַכט—הער איך זיך נישט אײן. נישט איז מיר די שטילע ליעד, װאָס שװעבט אַרום דעם תהום פון אין־סוף. איך בענק נאָך ישראל'ס לױב, װאָס געזונגען האָבען צו מיר די לױים, מיט די האַרפען בעגלײט. געבראַכט האָבען זײ מיר מיט זײער געזאַנג די ליעד פון יעדען בלעטיל און גרעזיל, דעם לױב פון יעדען פליגעל און עוף—װאָס כ'האָב געשאַפען אױף דער װעלט. געהערט האָב איך זײער לױב און געבענשט האָב איך זײ. אָ, ישראל, אין אַרגע פון צאָרן האָב איך דיך געשטראָפט, און אײביג איז מײן בענקשאַפט נאָך דיר. אונטער די שמיץ פון דײנע פײניגער הער איך דײן רופען נאָך מיר—און עס געהט אױס מײן האַרץ נאָך דיר. די הימלען פאַר מיר, דער גלות, װי די ערד פאַר דיר—װער װעט מיר געהן און װעמען זאָל איך

שיקען מיינע פריינד רופען—אברהם, יצחק און יעקב—די הייליגע דריי, קומען זאָלען זיי צו געהן און טרייסטען מיך?״

געציטערט האָט ירמיה הנביא פאַר גאָטס רייד, געוואָרפען זיך צו דר׳ערד און געזאָגט: „שיק מיך, גאָט, איך בין צו דיין שליחות גרייט״.

און געזאָגט האָט יהוה: „געה, ירמיה, וועק מיר מיינע פריינד אויף—רוף זיי פון זייער רוה. זאָג, אַז יהוה איז פערלאָזט, ווי אין דעם הימעל, אַזוי אויף דער ערד, אַז אומעטום הערשט דאָס שלעכטס. עס זענען אַרויס די קליפות פון זייערע לעכער, און די מדת־הרחמים איז פערשטומט. פעראיינזאַמט איז יהוה און ישראל, קיינער ווייס זייער נאָמען נישט מעהר. קומען זאָלען זיי צו געהן—איך דאַרף זיי האָבען נעבען מיר אין דער שלעכטער צייט״.

געגאַנגען איז ירמיה צו דער מערת־המכפלה, אַהין, וואו עס רוהען די פאָטערס פון ישראל, מיט די מוטערס ביי זייער זייט, אין דעם טויזענד־יעהריגען שלאָף. אַ הייליגע ציטערניש האָט איהם אַרומגענומען, ווען ער איז געקומען אין זייער נאָהענט—אָנגעקלאַפט האָט ער אין זייערע לאָדענס אַריין און גערופען זיי: „שטעהט אויף, אברהם יצחק און יעקב, פון אייער רוה. איהר זענט פאַר גאָט בעגעהרט צו קומען צו געהן״.

די אַלטע קעניגען, מיט די קרוינען אויף די קעפּ אָנגעטאָן, האָבען געעפענט די אויגען פון דעם טויזענד־יעהריגען שלאָף און געפרעגט איינער ביים אַנדערן: „ווייסט דו נישט, וואָס עס איז געשעהן? מען וועקט אונז פון אונזער רוה״.

דערהערט אַז זיי האָבען גאָטס נאָמען פון ירמיה׳ס

מויל אויסרופען, האָבען זיי פערוואונדערט געפרעגט:
„וואָס איז היינט מעהר פון אַנ׳אַנדער מאָל?"

מורא האָט ירמיהו געהאַט זיי פון דעם חורבן צו דערצעהלען. ער האָט זיך געטראַכט: „זיי וועלען שטראָפען און זאָגען: „אַ נביא ביזט דו געווען ביי יודען, וואָס האָסט דו צוגעלאָזט, אַז עס זאָל אַזעלכעס געשעהן אין דיינע טעג?"—האָט ער זיי געענטפערט: „איך ווייס נישט, וואָס געשעהן עס איז, נאָר איהר זענט פאַר גאָט בעגעהרט צו קומען צו געהן".

אויפגעהויבען האָבען זיי זיך פון די קברים, מיט די קרוינען אויף זייערע קעפּ, אין די טליתים איינגעהילט, האָבען זיי איבער דער וועלט געשפּרייזט. געשוויגען האָט די ערד, געציטערט באַרג און טאָל, אַז זיי געהען פאַרביי פאַר זיי, און מיט שטיל ציטעריג געבעט האָט זיי בוים און גראָז נאָכגעקוקט און בעוואונדערט זיי.

געגאַנגען איז דער ערשטער אברהם אבינו, הויך איז זיין געשטאַלט געווען, העכער פון די יודען אַלע. אַ גרויסע קרוין אויף זיין גראָהען קאָפּ, אין זיין ברייטען טלית איינגעהילט, איז ער מיט זיין ברייטער, ווייסער באָרד און שטילע רוהיגע טריט פאַר גאָט געגאַנגען, זיכער און רוהיג, ווי מען קומט צו אַנ׳אַלטען גוטען פריינד. אין דער האַנד האָט ער געהאַלטען אַ גרויסע האַק, צעשטערט האָט ער מיט דער האַק די געטער פון זיין פאָטער און פאַר יהוה׳ן זיי אונטערטעניג געמאַכט. געציטערט האָבען די געטער פאַר זיינע טריט. אַזוי איז דער געטער-צעשטערער, דער עלטסטער פון אונזערע אבות פאַר גאָט אָנגעקומען צו געהן.

ווי יהוה האָט איהם דערזעהן, אויסגעשטרעקט האָט

ער צו איהם די האַנד און געזאָגט: „זיי געגריסט, מיין אַלטער פריינד—יהוה׳ס וייל. דער ערשטער פון די לעבעדיגע האָסט דו יהוה׳ן דערקענט, פון די געצען פון דער וועלט מיך אויסדערוועהלט. דער ערשטער מיין נאָמען צווישען די פעלקער פערשפרייט. ענטפלעקט האָב איך זיך צו דיר און געבונדען מיט דיר אַן׳אייביגען באַנד. קום, מיין פריינד, זעץ זיך ביי מיין זייט.“

דער צווייטער איז געגאַנגען זיין זוהן יצחק, קלענער פון דעם פאָטער, אָבער נאָך גרעסער פון אלע אין דער וועלט. בלינד איז ער געווען, אָבער שטאָלץ און זיכער איז ער דאָך געגאַנגען, מיט זיין גאָלדענער קרוין אויף זיין קאָפּ, אויף גאָטס חסד געשטיצט. מיט דער האַנד האָט ער אַ בעקיל ביי זיינע הערנער געפיהרט — דעם קרבן, וואָס אברהם האָט אויף זיין אָרט צו גאָט געבראַכט. אַזוי איז אונזער פאָטער יצחק, דער קרבן פון גאָט, פאַר יהוה׳ן אָנגעקומען צו געהן.

ווי יהוה האָט איהם דערזעהן, האָט ער אויסגעשטרעקט צו איהם די האַנד און געזאָגט אַזוי: „יצחק, שעפּעלע מיינס, דיין האַרץ איז אַזוי פּראָסט, ווי די ערד. אַז איך האָב גערופען צו דיר, האָסט דו, ווי אַ קאַלב, די הענד מיט די פיס זיך בינדען געלאָזט און דיין האַלז צום חלף אויסגעשטרעקט, געבונדען האָב איך זיך מיט דיר אין אייביגען באַנד—קום, מיין פריינד, זעץ זיך נעבען מיר“.

דער דריטער איז געגאַנגען דער פאָטער יעקב אונזערער, שוואַרץ פערוואַקסען איז ער נאָך געווען און יונג, ווי ביי לבנ׳ס שאָף, ווען ער האָט פאַר אונזער מוטער רחל געדיענט. זיין שעפער־שטעקען געהאַלטען אין האַנד, איז

ער מיט שטילער הכנעה און געטרייסאַפט פאַר גאָט גע-טרעטען.

ווי יהוה האָט איהם דערזעהן, האָט ער איהם פון דערווייטענס צוגערופען: „יעקב, יעקב, מיין זוהן און מיין קנעכט! פון דיין מוטערס בויך אָן האָב איך דיך שוין אויסדערוועהלט. איידער דו האָסט מיך נאָך געקענט, ביזט דו שוין אין מיין וועג געגאַנגען, אין דיר האָב איך אויסגעגאָסען דעם פורעם פון ישראל, דיר איבערגעגעבען דעם סוד, וועלכען יהוה האָט מיט ישראל—ביזט דו גע-ווען דער ערשטער יוד, איידער יודען זענען נאָך גע-ווען אויף דער וועלט. קום צו מיר, אַלטער פריינד, און זעץ זיך ביי מיין זייט."

אַראָבגענידערט האָבען מלאכים דריי און דריי גאָל-דענע שטולען פאַר די אבות אויפגעשטעלט, יהוה'ן צו רעכטס אין צו לינקס. וואָרום, אמת, אבלים זענען זיי געווען נאָך זייער קינד—דאָך זענען עס קעניגען געווען, און גאָט האָט זיי דעם כבוד געגעבען, ווי עס פּאַסט פאַר זיי.

אז די אָבות מיט די קרוינען אויף די קעפּ און מיט די צייכענס אין די הענד האָבען זיך אַרום יהוה'ן אויף זייערע טרוינען געזעצט, האָט זיך דערהערט יהוה'ס שטים:

„איהר זענט געקומען אין מיין הויז אַריין, מיינע פריינד, און מיין הויז איז צעשטערט. משפט צווישען מיר און אייער זוהן. צעריסען האָט ישראל דעם באַנד, וואָס איז צווישען מיר און אייך—אַנדערע געטער האָבען זיי זיך געמאַכט און יהוה'ן פערלאָזט. די הייליגע ערד, וואו איך האָב זיך צו דיר, אברהם, צום ערשטען מאָל בע-

וויזען, האָבען זיי פעראונרייניגט; דעם אָרט, וואו יצחק איז צו דער עקדה געבראַכט געוואָרען—טמא האָבען זיי איהם געמאַכט; און וואו איך האָב דיך, יעקב, אין דעם חלום פון דער נאַכט, אויף דער לייטער אין מיין הימעל געפיהרט — פאַר אַנדערע געטער האָבען זיי דאָרט מזבחות אויפגעשטעלט; דעם טויער, וואו די תפלות פון דער וועלט שטייגען צו מיר אין הימעל אויף—מיט בלוט פון קרבנות פאַר פרעמדע געטער האָבען זיי עס פערשפריצט. פערוואָרפען האָב איך זיי פון מיר, אין פרעמדע הענד איבערגעגעבען, פון לאַנד ארויסגעטריבען, אין גלות געפיהרט".

און אויפגעעפענט האָט יהוה די אויגען פון די אבות, און דערזעהן האָבען זיי דעם פינסטערן קייטען=וועג פון דעם לאַנגען גלות. לאַנג און אייביג ציהט זיך אַ וועג, דער וועג פון חורבן, מיט בלוט און טרערען איז ער בעזייהט, אויף שריט און טריט מצבות—זיי שטעהען פון פריה=צייטיגען טויט. ווי שאָטענס שוואַרצע, יאָגט זיך דער רעשט פון ישראל אונטער דעם אייזערנעם שטאַנג פון דער קללה, וואָס רוהט אויף איהם, צווישען די פעלקער פון דער וועלט און האַלט זיך אויף ביי זיין שטאַם און רופט צו זיין גאָט און די אבות דערמאָנט ער.

דערזעהן האָבען זיי דעם גלות, דעם שוואַרצען ביז'ן היינטיגען טאָג אַריין. קיין טאָג, קיין נאַכט, קיין אברוה נישט, פער'מיאוסט פון צרות, איינגעמידט פון קלאָגען זיך, יאָגט ער, ווי אַנ'אייביגער מצורע און ציהט נאָך זיך זיין בלוטיגען באַנד פון גלות=בבל ביז אין היינטיגען גלות אַריין.

דערזעהן אַז זיי האָבען דעם שטעכענדיגען וועג, האָבען

זיי די קרוינען פון זייערע קעפּ אַראָבגענומען און פאַר די פיס אַנידערגעלעגט. זיי האָבען מיט אַמאָל דערהערט ישראל׳ס געוויין. די ווינטען האָבען אָנגעהויבען צו ברענגען צוגויף זיינע קרעכצען פון גאָר דער וועלט, און ווי שטורם־ווינטען האָבען זיי געיאָגט פאַר די אבות פאַרביי.

אויפגעהויבען האָבען זיי זיך פון זייערע ערטער, צעריסען די טליתים אויף זיך און פאַר גאָט זיך געשטעלט.

און דער ערשטער איז געווען אונזער פאָטער אברהם, וואָס האָט פאַר גאָט גע׳טענ׳עט אַזוי:

„אויסדערוועהלט האָסט דו מיך פון גאָר די מענשען פון דער וועלט, פאַר אַ פאָטער פון אַ שטאַם האָסט דו מיך געמאַכט און געוויזען מיר אין חלום פון דער נאַכט דאָס לאַנד, וואָס דאָרט וועסטו בעזעצען זיי. צו די שטערן אין הימעל האָסט דו זיי מיר געגליכען, אייגעם אין איינעם, זייערע קינדער זאָלען די קעניגען פון דער וועלט זיין. איך וויל נישט אַ פאָטער פון אַ קנעכטען־פאָלק זיין. וואָס האָסט די געמאַכט פון זיי?״

געברומט האָט יהוה הינטער זיין שוואַרצען וואָלקען אין דער נאַכט אַריין: „זיי האָבען געזינדיגט, אַלטער פריינד.״

אַברהם איז אָבער ווייטער פאַר גאָט געשטאַנען און געזאָגט אַזוי:

„וואָס האָבען זיי דיר געטאָן אַזוינס? ווי גרויס איז דען דעם מענשענס פרייד אויף דער ערד,—ווי לאַנג זיין לעבען דען? נאָהענט ביי אונזער וועג שטעהט דער קבר. אונזער לעבען — איז אונזער וועג צום טויט, אויף וועמען האָסט דו דאָ דיין כעס אויסגעגאָסען? מיט וועמען ביזט

דו אין דער מלחמה געגאַנגען? פאַר וואָס האָסט דו זיי
נישט מוחל געווען?"

אָבער יהוה האָט אַלץ געברומט פון זיין שוואַרצען
מאַנטעל אַרוים: „זיי האָבען געזינדיגט, אַלטער פריינד."

און אויפגעהויבען האָט זיך אונזער פאָטער יצחק
מיט טרערען אין די אויגען—מיט הכנעה און שטיל גע-
בעטן געזאָגט אַזוי:

„צוויי קינדער האָסט דו מיר געגעבען, צוויי צוויי-
גען פון מיין בוים אויסגעשפּראָצט. מיין האַרץ מיט ליעבע
געבונדען צו זיי ביידען—האָסטו אַנ'אייביגע פיינדשאַפט
צווישען זיי געוואָרפען. איינעם פאַר אַ זוהן אויסגעקלי-
בען, דעם צווייטען פאַר אַ רוט—צו שטראָפען איהם בע-
שאַפען. ווען איינעם איז גוט, איז דעם צווייטען שלעכט,
און יעדען מאָל איז אַ זייט פון מיין האַרץ פערבלוטיגט. צי
געפינט זיך נישט אין דיין האַרץ ליעבע פאַר זיי ביידען?—
עשו איז דאָך אויך מיין קינד, פאַרוואָס האָסט דו איהם
פון דיר פערשטויסען און צום פיינגער פון יעקב גע-
מאַכט? מאַך דאָך שלום צווישען זיי ביידען, און זאָלען
זיי ביידע דיינע זיהן זיין".

און אויפגעשטעלט האָט זיך יעקב אונזער פאָטער
און האָט זיך פאַר גאָט געשטעלט און מיט גרויס גע-
וויין געזאָגט אַזוי:

„פאָטער, דו ווייסט, ווי איך ליעב זיי,— יעדעם קינד
מיינס,— אַלע זענען זיי מיינע קינדער ביז צו דעם יונגס-
טען, ביז היינטיגען טאָג אַריין. און טייער בעצאָהלט
האָב איך פאַר זיי—אָבגעאַרבייט פאַר יעדען מיין
קינד.—ביי לבן הארמי אָבגעדיענט, נישט געשפּאָרט קיין
אַרבייט, נישט ביי טאָג נישט ביי נאַכט. יעדעם שעפעלע

געטריי אָבגעוואַכט. רחל׳ן האָב איך ליעב געהאַט, דאָך לאה׳ן האָב איך ניט פערשעמט. מיט בענקענדיגע בלי־קען האָב איך צו רחל׳ן געקוקט, דאָך מיט לאה׳ן בין איך אין געצעלט געגאַנגען — ווייל דו האָסט איהר נישט געשאָנקען קיין חן, האָב איך זיך אויף איהר מרחם געװען. און דו האָסט אויף מיינע קינדער קיין רחמנות ניט געהאַט? דו ווייסט, איך האָב זיי, ווי מיינע שעפעלעך, אין פעלד געפיהרט און די הימלען געוויזען און פער־צעהלט זיי פון דיר. און ווען אויפגעוואַקסען זיי זענען מיר, און מיין ברודער עשו האָט זיי פערטיליגען גע־וואָלט, איינגעשטעלט האָט איך מיין לעבען פאַר זיי. און דו ווייסט, ווי איך האָב מיין לעבען לאַנג געטרויערט אי־בער איינעם פון זיי—ווען מען האָט מיר זיין העמדיל גע־בראַכט—און איך האָב געמיינט, אַז אַ חיה רעה האָט איהם פערצוקט. יעצט האָסט דו מיר זיי אַלע אומגע־בראַכט—איבערגעגעבען האָסט דו זיי צו פרעמדע אין די־הענד. אָ, יעדער זייער וואונד איז מיין וואונד, יעדער זייער געשריי—אָ, איך קען אין מיין קבר נישט אַיינ־רוהען, עס רינען צו מיר די טרערען זייערע אַלע אַריין, עס רינט דורך מיין האַרץ זייער בלוט, און יעדע וואונד איז מיין, און יעדע לייד איז מיין״.

און עס איז געוואָרען אַ גרויס געוויין, ווען די אבות האָבען זייער וואָרט פאַר גאָט געפיהרט. הימעל און ערד האָבען מיט אונזערע פאָטערס מיטגעוויינט. און אַלע שטערען זענען געקומען און אַרום זיך געשטעלט, און די מלאכים אויבען אין הימעל. אַלץ האָט געוויינט. און פון גאָטס אויגען זענען צוויי טרערען אַראָבגערונען אין ים אַריין און האָבען די וואַסערן אויפגעקאָכט. און עס

איז געגאַנגען דער געשריי פון די אבות פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערן. און דערהערט האָבען עס די יודען ביי די טייכען פון בבל — וואָס זענען דאָרט געזע־סען. אַז זיי האָבען געהערט דעם געשריי, האָבען זיי די אבות דערקענט און האָבען געזאָגט: זיי זענען פאַר גאָט געקומען, האָבען זיך אָנגענומען פאַר אונז. און אַ שטילע האָפנונג איז אַדורכגעגאַנגען צווישען זיי.

פערטער געזאנג.

יהוה׳ס ענטפער. — יהוה שיקט ירמיהו׳ן משה׳ן רופען. — משה געהט איבער די וועלען פון ירדן. — משה מיט דער זון און שטערען. — משה געהט אין בבל די יודען בעפרייען. — די תפילה פון דר׳ערד. — די גולי בבל ביי די טייכען זיצען. — יהוה׳ס שטים. — משה קומט פאַר יהוה אָן. — זיין טענה פאַר גאָט. — די לוחות קומען פאַר עדות קעגען ישראל, די מלאכים קומען פאַר עדות קעגען ישראל. — משה׳ס ענטפער די לוחות און די מלאכים. — משה רופט די מוטער רחל. — די מוטער רחל פאַר גאָט. — יהוה געהט מיט ישראל אין גלות אַריין. —

באַלד אַנטשוויגען זענען די אבות געוואָרען, ציטערנדיג אויף זייערע שטולען זיצען געבליבען. ווי אַ דונער האָט יהוה׳ס שטים געשאַלט און איבערגעגאַנגען מיט דעם שטורמווינט פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערן. בעהאַלטען האָבען זיך די פויגלען אין זייערע נעסטען אַריין, און די ווילדע חיות אין וואַלד האָבען געברומט פאַר אונבעוואוסטער שרעק, וואָס איז אויף זיי געפאַלען. געציטערט האָבען די יסודות פון דער וועלט, ווען יהוה האָט געדונערט מיט זיין שטים אַזוי:

„אויף מענשען־צרות טוט איהר קלאָגען, אויף דעם, וואָס דער קערפער איז אין געפאַנגענשאַפט, און דעם צער פון גאָט זעהט איהר נישט. אונטערטעניג איז דער אמת געוואָרען, דאָס געזעץ איז געשטאָרבען, און קיינער

זויים נישט מעהר, ווער יהוה איז. געה, ירמיה, רוף מיר מיין שותף אַהער, משה בן עמרם. אין זיין האַנד האָב איך דאָס געזעץ פאַר די מענשען איבערגעגעבען, קומען זאָל ער דאָ פאַר מיר, צוריק וועל איך נעהמען מיין האַנד פון דער וועלט, וואו זיי האָבען מיין אמת פערגעסען".

און געענטפערט האָט ירמיה מיט ציטערנדיגער שטים: „איך וויים נישט, וואו משה איז אַהינגעקומען. גענומען האָסט דו איהם אין דיינע הימלען אַריין, און פערהוילען איז ער פון די שטאַרבליכע: קיינער וויים נישט, וואו משה איז. וואו זאָל איך איהם זוכען געהן?" געענטפערט האָט יהוה: „געה צום ירדן און שטעל זיך ביי זיין ברעג און רוף אין די וועלען אַריין: „משה בן עמרם, קום פאַר גאָט צו געהן!"—און ווייזען וועט ער זיך דיר".

געגאַנגען איז ירמיה, וואו גאָט האָט איהם בעפוילען, געשטעלט האָט ער זיך ביים ברעג פון ירדן. נאַכט איז עס געווען, און געשטורעמט האָט דער טייך, אויפגעהויבען האָבען זיך זיינע אינדען און געשטעלט זיך ווי אַ וואַנט. דען גערונען האָבען אין דעם טייך די יודישע טרערען, אַלע פון גלות צונויפגערונען, און אויפגעקאָכט האָבען זיי די וואַסער, געגראָבען אַ גרוב ביז זיין טיעפען אונטערגרונד, און געוואָרפען האָט דער שטרוים זיך בארג־אויף און טאָל־אַרונטער. גערופען האָט ירמיה אין דער טונקעלער נאַכט צום רוישענדיגען טייך צו: „משה, משה! ביזט פאַר גאָט בעגעהרט". באַלד געשטילט האָט זיך ער ירדן, די וועלען זיך בערוהיגט, ווי די אונטערטעניגע, האָר־בעוואַקסענע הינט ווענען זיי געלעגען אונטער יינע פים. און משה איז געטרעטען איבער זיי פון דעם

געטליכען סוד אַרויס, וואו גאָט האָט איהם אויפגעהאַל־
טען. יונג איז ער געווען, שוואַרץ, מענליך בעוואָקסען זיין
געזיכט. און מיט'ן פייערדיגען גריפעל אין דער האַנד, וואָס
מיט איהם האָט ער די לוחות געקריצט, געהט ער, דער
געטליכער קריצער, העכער פון אַלע, שטאַרקער פון אַלע,
טרעט ער אויף די אונטערטעניגע וועלען און קומט פאַר
ירמיה'ן אָן אויף דעם ברעג, ווי אַ געטליך געשטאַלט:
„וואָס איז דער מעהר? ווער רופט מיך פון מיין רוה
אַרויס?" — מורא האָט אויך ירמיה געהאַט פאַר איהם צו
זאָגען, אַז די יודען זענען אין גלות פערטריבען, האָט ער
אויך געענטפערט: „איך ווייס נישט, וואָס עס איז. דו
ביזט פאַר גאָט בעגעהרט". געגאַנגען איז משה צו זיינע
פריינד, צו דער זון און צו די שטערען, וואָס שיינען אין
הימעל אויבען. גוט־פריינד איז ער געווען מיט זיי פון
יענער צייט, ווען ער איז גאָטס גאַסט אין הימעל געווע־
זען, ביי דער תורה מקבל זיין. האָט ער זיי געפרעגט:
„זאָגט מיר, אַלטע פריינד, ווייסט איהר נישט, וואָס עס
איז געשעהן — וואָס גאָט האָט מיך געלאָזט רופען פון
מיין רוה אַרויס?" לאַנג געשוויגען האָבען די שטערען, נישט
געוואָלט משה'ן דעם צער אָנטון. די זון האָט דאָך צו־
לעצט געזאָגט: „דיין ווערק, משה, איז געוואָרען צו נישט,
צעשטערט האָט גאָט דעם באַנד מיט ישראל, פערטריבען
איהם פון זיין לאַנד — דעם בית־המקדש פערברענט, און
איינזאַם און פערלאָזט דרעהט זיך יהוה אַרום. אין די
הימלען איז ער נישטאָ (דערפאַר געשלאָגען איז אונזער
ליכט), אויף דר'ערד צווישען די לעבעדיגע נישטאָ—הערשט
דאָס שלעכטס אומעטום. אויפגעשטאַנען זענען די פינ־
סטערע כוחות און שרעקען צו פערנעהמען, חלילה, יהוה'ס

אָרט. די געוויקסען רייסען איינער פון אַנדערן די ליכט אַרויס, וואָס מיר שיקען איבער זיי. דאָס געזעץ איז טויט. יהוה איז אַוועק. געה, משה, ראַטעווע די וועלט פון אונטערגעהן, פיהר אַיין דאָס רעכט צווישען די מענשען פון דער וועלט, צווישען די חיות אין וואַלד, צווישען די געוויקסען אין פעלד, — פאַר אַלעמען האָבען מיר ליכט. ברענג, משה, יהוה׳ן דער וועלט צוריק״.

ווי משה האָט געהערט די טרויעריגע בשורה, האָט ער איבערגעלאָזט זיינע אַלטע פריינד און געזאָגט צו ירמיה: „פיהר מיך צו די יודען אין גלות אריין, בע־פרייען וויל איך זיי — איך וויל זעהן, ווער עס וועט מיר אין וועג שטעהן״.

גענומען האָט ער זיין געטליכען שעפער־שטאָק אין האַנד און געגאַנגען איז ער איבער׳ן לאַנד — זיבען מייל אַ טריט. נאָכגעקוקט האָבען איהם די פעלדער מיט אַ שטיל געבעט — און די בערג זענען קלענער געוואָרען פאַר איהם, דערשראָקען זיך און אין די זייטען זיך אָב־געררוקט. אויסגעשטרעקט האָט די ערד נאָך איהם די הענד — אָנגעכאַפּט איהם ביי זיין קלייד און געבעטען זיך אַזוי: „אָ, לייז, משה, די יודען פון גלות אויס, ברענג מיר ווידער די קינדער צוריק״, — געבעטען האָט זי זיך, ווי אַ מוטער. וואָרום געשוואוירען האָט די ערד אין דעם טאָג, ווען ישראל איז פון איהר פערטריבען געוואָרען, אַז זי דאַרף קיין תבואות פאַר אַנדערע נישט אַרויסברענגען. פערשטיינערט האָט זי אין זיך די קוואַלען פון איהר חיות און די זאַפטען אין איהר טיעפעניש בעהאַלטען פאַר איהרע קינדער, ווען זיי וועלען צוריקקומען צו איהר.

געטראָפען האָט זיי משה ביי די טייכען פון בבל

זיצען, אין די ריטער־געוויקסען ביי די ברעגען אויפגע־האַלטען האָבען זיי זיך. זייערע פידלען אויף די צווייגען אויפגעהאַנגען, און די האַרפעס ליגען צעבראָכען צו זייערע פיס. זייערע בליקען זענען מיט בענקשאַפט צום וואַסער געווענדט. דערמאַנט האָבען זיי זיך אָן דעם ירדנ׳ס וועלען און דעם שלח׳ס שטילען שעפטשען, און הערען האָבען זיי פון וואַסער געוואָלט אַ גרוס פון זייער היים, וואָס די וועלען ברענגען מיט׳ן שטרוים מיט. פערלאַנגט האָט פון זיי דער פיינד ציונ׳ס געזאַנג, ירושלים׳ס ליעד. „ווי אַזוי קענען מיר דיר זינגען ציונ׳ס געזאַנג אויף פרעמדער ערד?״ אָבגעביסען האָבען זיי זיך די פינגער פון זייערע הענד, צעבראָכען די האַרפען צו זייערע פיס, און אויפגעשטאַנען ווי איין מאַן, און אַ גרויסע שבועה געשוואָרען, די שבועה פון אייביגען קיום. אָ, געציטערט האָבען בבל׳ס וואַסערן פון ישראל׳ס געטרייען וואָרט, — וואָס ער האָט צו זיין ערד געשוואוירען: „פערגעסען ווען מיר וועלען דיך, ירושלים, זאל ווערען אונזער רעכטע האַנד פערגעסען, אונזער צונג צום גומען צוגעקלעפט—ווען מיר וועלען דיך נישט דערמאָנען, ירושלים, ביי אונזער פרייד״.

געטראָגען אויף די פליגלען האָט דער ווינט די בשורה נאָך ציון צוריק און אויסגעשפרייט זי ווי אַ טוי איבער די פעלדער אַרום. איינגעזאַפט האָט אין זיך די ערד ישראל׳ס געטריישאַפט און זי טראָגט זי, ווי אַ געטליכען זוימען, אין איהר שויס. צייטיגען לאָזט זי דעם זוימען אין זיך און טראָגען וועט זי אַמאָל די פרוכט פון דעם געטרייען וואָרט. — אַזוי האָבען זיך מוטער און זוהן די הענד געגעבען איבער זייערע שונאים׳ס קעפ—און בעהאַפטען זיך ביז׳ן היינטיגען טאָג אַריין.

אויפגעהויבען האָט ישראל די אויגען און משה׳ן דער=
זעהן: ער שטעהט פאַר זיי. און אַ גייסט פון גאָט איז אַריבער=
געגאַנגען איבער זיי: „משה בן עמרם איז דאָ צווישען אונז״—
אַראָבגענומען איז געוואָרען די קללה פון גלות פון זיי און בע=
פרייט ווערען די קנעכט: די קייטען פון די הענד אַראָב, די
קנעכטשאַפט פון די נשמות, און עס ציטערט שוין דער
פיינד פאַר זיין פרייען בליק. געקליבען האָבען זיך אַרום
דעם שעפער די שעפעלעך אַלע, — עס פינקעלט זיך אין
דער זון דער געטליכער שעפער=שטאָק אין משה׳ס האַנד,
און עס ציהען זיך פון איהם די שטראַהלען=פעדים אַרוים
און קניפען צו זיך און ציהען צו זיך איטליך יודיש האַרץ.
גערופען האָט ער מיט זיין שטים, און דערהערט האָט
די פערבלאָנזשעטע שעפעלע דעם שעפערס קול איבער
די בערג שאַלען און זי קעהרט שוין צו דער טשערעדע
צוריק. אַיינגעזאַמעלט זענען זיי שוין אַרום איהם. עס
הויבט אויף דעם שטאָק דער גרויסער שעפער איבער די קעפ
און ווייזט זיי דעם וועג קיין ציון צוריק. — אָבער יהוה׳ס
שטים, ווי אַ געוויטער קומט זי אָן צו געהן: „משה, שטעה!
נאָך נישט איז געקומען די צייט. — נאָך נישט איז
די גאולה צייטיג. פיעל נאָך פערקנעכטעטע זענען דאָ
צווישען זיי—צו קליין די האַרץ, דער גייסט פערשקלאַפט—
אַ פאַלשע גאולה וועט דאָס זיין״. אָבגעלאָזט האָט זיך
דעם שעפערס האַנד, די שטים פערשטומט, און משה
פערשוואונדען ווערט פון זיי. עס שוועבט נאָך די שטים
פון פרייהייט אין די הערצער אַרום; עס שווינדעלט נאָך
די ליכט פאַר די אויגען פאַרביי; נאָך הויבט און שטאַרקט
זיך דער גייסט, — און די הענד געהען שוין אין די אַיי=
זערנע קייטע צוריק אַריין, עס בויגט זיך שוין דער רו=

קען צו זיין יאָך אין דעם אײַזערנעם שטאַנג. עס שימערט נאָך פון דערווייטענס נאָר קוים קוים די פערגאַנגענע ליכט און קוקט מיט בענקשאַפט צוריק — זיי זעהען עס נישט מעהר. ביי דער אַרבייט זענען זיי אין דער פינסטערער נאַכט פון זייער געפאַנגענשאַפט פערזונקען.

אַוועק איז משה פון זיי צו גאָט געגאַנגען, געטראָפען האָט ער נאָך די אָבות אַרום יהודה׳ן זיצען. ווי זיי האָבען איהם דערזעהן, האָט זיך דערוועקט דער געשריי אויפ׳ן ניי: „משה, פון וואַנען קומסט דו צו געהן?—האָסט דו די קינדער געזעהן?״—„געזעהן האָב איך זיי״.—„וואָס האָט געמאַכט מיט זיי דער פיינד?״—„אַ טייל האָט ער געטויט, אַ טייל פאַר שקלאַפען פערקויפט״.

און געטרעטען איז משה פאַר יהודה׳ן און געזאָגט אַזוי: „יהודה, וואָס האָסט דו מיט ישראל געטאָן? פערלאָזט האָב איך מיך אויף דיר, געפיהרט האָב איך זיי פערציג יאָהר אין מדבר אַרום און אָבגעהיט האָב איך זיי פאַר דיין גרימצאָרן. פערשטעלט האָב איך זיי פאַר די שפּיזען פון דיין כעס—אַלץ גענומען אויף זיך און מיט מיין אייגען לייב בעשירעמט זיי פאַר דיר. ביז די טויערן פון ציון האָב איך זיי צוגעפיהרט. מיך האָסט דו געלאָזט פון דרויסען שטעהן—זיי האָסט דו אין לאַנד אַריינגעבראַכט. געפאַלען בין איך אויף די קניה פאַר דיר און געבעטען האָב איך זיך ביי דיר—לאָז מיך אין ארץ־ישראל אַריין. נישט געבעטען האָב איך פאַר מיר, נישט פאַר מיר לעבען געוואָלט—אָ, געפאָרכט האָב איך זיך זיי צו לאָזען מיט דיין כעס אַליין. געשוואוירען האָסטו, אַז דערמאָנען וועסט דו דיך אָן מיר און רחמנות האָבען אויף זיי. וואָס האָסט דו געמאַכט מיט זיי? איך פערלאַנג משפט פון דיר!״

האָט יהוה גערופֿען פֿון הינטער דעם וואָלקען אַרויס, און געבּרומט האָט זיין שטים ווי אַ געוויין: „זיי האָבּען גע־זינדיגט, משה. דיין תּורה נישט אָבּגעהיט, דאָס געזעץ, דורך דיר געקריצט—פֿערשעמט, בּעליידיגט, בּעשמוצט. זייער האַרץ פֿון גרונד איז פֿול מיט זינד, און פֿערשיקט האָבּ איך זיי פֿון מיר".

אָבּער משה האָט פֿאַר גאָט גערעדט: „וואָס איז זינד? ווער האָט'ס געשאַפֿען? אַלץ קומט פֿון דיר. מיר זענען דער לייהם אין דיין האַנד. דו בּיזט דער פֿאָטער פֿון אונז. אויף דיין וועג געהען מיר — וואָס איז גוט און וואָס איז שלעכטס—וואָס וויים דער מענש? ווער וועט קומען און עדות זאָגען, וואָס איז זינד"?

געזאָגט האָט יהוה: „קומען זאָל דיין ווערק אין שטע־לען זיך קעגען זיי".—בּאַלד האָט זיך דער הימעל אין פֿיי־ער געצונדען און די לוחות געוויזען. געפֿלאַקערט האָבּען די טאָוולען אין דער נאַכט, און אַ פֿייערדיגע האַנד האָט געשריבּען אין זיי: לא תגנוב, לא תרצח, לא תענה בּרעך עד שקר. געבּרענט האָס יעדעס וואָרט, און טראָפּענס בּלוט האָבּען גערונען פֿון זיי און געשריגען: „פֿערבּלוטיגט זענען מיר געוואָרען פֿון יעדען שטאָך. יעדע שלעכטס האָט ווי אַ דאָרן געשטאָכען אין אונז אַריין, און מיר טריפֿען בּלוט". געוויינט האָט יעדער אות און געזאָגט: „געשטראַהלט האָבּען מיר ווי אַ געטליכע ליכט, יעדע זינד האָט אַ פֿלעק געוואָרפֿען אויף אונז, און טונקעל איז געוואָרען אונזער שיין". אַזוי געקלאָגט האָבּען די לוחות און געוויזען די וואונדען, וואָס נעשלאָגען זענען זיי געוואָרען מיט זיי דורך ישראל'ס זינד.

אָבער ניט געשוויגען האָט משה, געשטעלט האָט ער זיך קעגען די לוחות, געקוקט זיי אין די אותיות אַריין און געזאָגט אַזוי:

„געזעץ—איך האָב אַייך געשאַפען און ווי אַ געשפּאַן אויף דעם מענשענס פרייען ווילען געוואָרפען—צו די פעלקער פון דער וועלט האָב איך אַייך אַרומגעפיהרט, און קיינער האָט זיך נישט געוואָלט בינדען מיט אַייער „יאָ" און „ניין". געקומען איז ישראל, מיט ליעבע גענומען אויף זיך דעם יאָך, פערשטיינערט זיין געפיהל, אויסגעריסען דעם ווילען פון זיין האַרץ און צום קרבן יהוה׳ן געבראַכט. אַזוי שלעפּט ער זיך אַרום מיט אַייער געשפּאַן אויף זיינע הענד איבער זיין בלוטיגען וועג ביזן היינטיגען טאָג אַריין—יעצט קומט איהר עדות זאָגען אויף איהם! וואָס איז? ער האָט אַייערע צעהן געבאָטען נישט געהיט! — ווער האָט דען יאָ אָבגעהיט? וואו איז דאָ דאָס גוטס—ווען איהר איהר רופט שלעכטס, ווייזט מיר די גערעכטיגקייט,—ווען יודען זענען אונגערעכט".

געזוכט האָבען די פייערדיגע אותיות איבער דער אוי־בערפלאַך פון דער ערד די גערעכטיגקייט און נישט גע־פונען האָבען זיי זי אונטער די לעבעדיגע אויף דר׳ערד. פערלאָשען האָבען זיי זיך אין דעם הימעל־ים. אויסגע־גאַנגען איז דער הייליגער פלאַם פון די לוחות, ווי אַ שלאָף, און פערשוואונדען אין הימעל צוריק.

אַראָבגעבראַכט האָט אָבער יהוה די גערעכ־טיגקייט פון הימעל אַראָב. אויפגעשטעלט האָט ער זיינע מלאכים רייהענווייז: פון דורכזיכטיגען לאזור־ליכט זע־נען זייערע איידעלע געשטאַלטען אויסגעגאָסען געוועזען און אין וואָלקען־העמדלעך אָנגעטאָן. זייערע געזיכטער געלויכ־

טען האָבען פאַר לויטערקייט—ווי די קינדער, פון קיין שלעכטס נישט געוואוסט. געשטאַנען זענען זיי פאַר משה'ן און פאַר די אבות און מיט גוטסקייט, ווי די קינדער, אויף דער וועלט געקוקט. געזונגען האָבען זיי אינאיינעם אַ געטליכע ליעד און געזאָגט אַזוי: „דורכזיכטיג זענען אונזערע לייבער, יעדער געדאַנק פון שלעכטס וואָלט אויף אונזער ליכט אַ פלעק געוואָרפען—זעה, אויב מיר זענען בעפלעקט. אַזוי זאָל ישראל זיין".

אָבער נישט אָבגעשראָקען איז משה געוואָרען פאַר זיי, געשטעלט האָט זיך אונזער מליץ יושר פאַר די מלאכים. געשטאָרבען איז אין איהם דער מלאך, און ווידער געבוירען געוואָרען דער מענש. אין זיין הימעלשען לייב האָט געשלאָגען מענשען-האַרץ, און מיט מענשען-שמייכעל אויף די ליפען האָט ער אויף די מלאכים געקוקט און געענטפערט אַזוי:

„אָ, שען זייט איהר, מלאָכים-קינדער! פון מענשלי-כען ריינעם געדאַנק געשאַפען, פלאַטערט איהר אין איי-ביגען הימעלרייך אַרום. איהר באָדט אייערע לאַוור-ליי-בער אין וואָלקען-ליכט און זינגט פאַר גאָט די אייביגע לויב-ליעד. בעפרייט פון מענשען-לאַסטען, ווייסט איהר נישט, וואָס קנאָה און שנאָה איז. קיין תאוה אין אייערע הערצער, קיין ליעבע, קיין כעס, דרעמעלט איהר אין אייער האַרפען-שפיעל אַיין. צו אונז קומט אַראָב, אויף דר'ערד וואוינט, זאָלען די זאַפטען פון דער ערד דורך אייערע לייבער אַדורכרינען, און בליהען זאָל אין אייך דער מענש, געברענט מיט די גלוטען פון מענשליכען ווי-לען, צעבראָכט אייערע הערצער פאַר גאָט. נשמות האָט אונז גאָט אין ערדישע לייבער געגעבען, ווילען האָבען

מיר זיך אַליין געשאַפען. און אונטער די שמיץ פון אונזערע פערלאַנגען ברענגען מיר איהם אונזער האַרץ. אַזוי געגליהט אין די מענשליכע פלאַמען, ווערען מיר צו גאָט. אויף מענשען זענט איהר געקומען עדות זאָגען, וואוינט מענשליכעס אין אייערע ברוסטען? דערנעהרט איהר זיך מיט זיין שפייז?.. איז ווילען אין אייערע לײַבער דאָ?

פערשווייגען זענען באַלד די מלאכים געוואָרען, אָבגערוקט זיך אָן אַ זייט,—ווי אַ ווינט האָבען זיי משה׳ם ווערטער פערטריבען. און געווענדט האָט ער זיך צו גאָט און ווייטער גערעדט אַזוי:

— וועלטען האָסט דו בעשאַפען, הימלען אָהן אַנעק. עס איז נישט אין שטאַנד קיינער צו בענעהמען דיין הימעלס אונענדליכקייט. עס שטורעמען די אייביגע ווינטען אין די אייביגע נעכט אַרום, אין דיינע פערבאָרגענע וועלטען ערגיץ וואו; עס לויפען די שטערען אין זייער אייביגען הימעל־קרייז. און אויף אַלץ האָסט דו דיין אויג. שטורעמדיג איז אָבער אויך די קליינע מענשען־האַרץ. דו זעהסט זי אַדורך. עס וואוינען דערינען די ברויזענדיגע ווינטען און שטורעמען, ווי די כוואַליעס אין די ימים, און אהן אַ סוף איז איהר גרונד. קיינער ווייס נישט איהרע דרכים אין אַ מינוט אַרום. פול מיט סודות, ווי דיין פערבאָרגענע וועלט, איז דעם מענשענס האַרץ. דו איינער זעהסט זי אַדורך, ווייסט איהרע בעהעלטענישען, פערשטעהסט זי—און קענסט איהר נישט מוחל זיין? אַ שוואַך בעשעפעניש האָסט דו אויף דיין וועלט בעשאַפען—ווי לײַהם זיין האַרץ איז ווייך. עס זעהט די לײַד פון צווייטען און קאָן מוחל זיין״.

און גערופען האָט משה אונזער מוטער רחל. זי איז געקומען פאַר גאָט צו געהן פון דעם בית־לחם־וועג, וואו זי האָט געבלאָנזשעט אין די פעלדער אַליין און איז נאָך איהרע אַרויסגעטריבענע קינדער נאָכגעגאַנגען. אין איהר ווייסען געוואַנד, מיט דער שבת־קרוין אויף איהר קאָפּ, האָט זי בײַ דער לבנה־שיין צוגעדעקט זייערע טויטע קערפּער, וואָס פערשפּרייט זענען זיי געווען איבער׳ן וועג. זי איז געגאַנגען, און פון איהרע טויטע אויגען האָבען טויטע טרע־רען גערונען. גענומען האָט זי משה בײַ דער האַנד און פאַר גאָט און פאַר די אבות געפיהרט. זי האָט זיך פאַר׳ן רבונו של עולם געשטעלט און מיט געוויין גע־זאָגט אַזוי:

„די ווייסט, רבונו של עולם, ווי איך האָב דײַן קנעכט געליעבט. געדיענט האָט ער פאַר מיר בײַ מײַן פאָטער לבן זיבען הארטע יאָהר. מיר האָבען אינאיינעם די חדשים געצעהלט, די טעג, די שעה׳ן. און אַז עס איז געקומען די צייט, ווען איך זאָל די זכיה האָבען צו זײַן יעקב׳ס ווייב—האָט דער פאָטער איהם מײַן שוועסטער לאה אין געצעלט געשיקט. געוואוסט האָב איך דערפון און מיט יעקב׳ן זיך אַ סימן אָבגעמאַכט, אַז דערקענען זאָל ער מיך אין דער טונקעלער נאַכט. דאָך, אַז עס איז גע־קומען די חתונה־נאַכט, האָב איך אויף מײַן שוועסטער לאה׳ן רחמנות געהאַט, אויסגעזאָגט האָב איך איהר דעם סוד, וואָס איך האָב מיט יעקב׳ן געהאַט, און זיך אונטער דעם געלעגער אַרונטערגעלעגט. געהערט האָב איך זייערע טרייסט־רייד, זייערע קושען, זייער געוויין. און אַפּוירגע־רעדט האָב איך צו איהם פון אונטערן בעט, אַז ער זאָל מײַן שטים הערען און נישט ווייסען, ווער עס איז מיט

איהם. איך בין נור אַ געוועהנליכער בשר ודם און האָב מיך אָן מיין שוועסטער נישט מקנא געווען. דו, וואָס דו ביזט דער איינציגער לעבעדיגער אויף דער וועלט, האָסט דיך אָן האָלץ און שטיין מקנא געווען, וואָס יודען האָבען געדיענט צו זיי".

אַנטשוויגען איז באַלד יהוה געוואָרען פון איהרע רייד, אויפגעהויבען האָט ער זיך פון זיין אָרט און גע־בלאָזען מיט זיין וואָלקען אַרום און אַרום. און אויסגע־רופען: „רחל, דו האָסט רעכט. דו האָסט געלעהרענט יהוה׳ן, ווי ער דאַרף צו זיין. פאַר דיר וויל איך מיט זיי אין גלות געהן און אויפהאַלטען זיך מיט זיי, ביז די גאולה וועט קומען".

און פערלאָזט האָט יהוה די אבות אויף זייערע ערטער זיצען, פערלאָזט האָט ער משה׳ן און די מוטער רחל, פערלאָזט האָט ער דעם גאַנצען הימעל־קרייז — און אָנגענומען מענשליכע געשטאַלט און איז געגאַנגען מיט די יודען אין גלות אַריין. אָנגעטראָפען האָט ער זיי ביי דעם טייך פון בבל זיצען, אַריינגעגאַנגען איז ער צווישען זיי. אַזוי האַלט ער זיך אין גלות אויף און געהט מיט מיט זיי פון טייך צו טייך. וואו עס איז דאָ פיין, וואו עס איז דאָ לייד, איז ער דערביי. ער הערט דעם געוויין, ער זעהט די שאַנד—און די אָהנמאַכט זעהט ער—און ווי זיי, וואַרט ער אויף די גאולה. דאָך אַליין קען ער נישט ווערען אויסגעלייזט — די יודען מוזען זיין צו דער גאולה גרייט. ער וואַרט אויף דער ריכטיגער רגע, ווען יודען וועלען נאָך דער גאולה בענקען, וואַרפען די קייטען פון גלות פון זייערע הענד, הויבען זייערע נשמות צום הימעל צו, בעפרייען זייערע געמיטער און נאָך דער גאולה שרייען.

אָ, יהוה וועט ווערען דאַן בּעפרייט מיט זיי צוריק. קרי־גען וועט ער זיין מאַכט פון די יודענס קראַפט. בּעפרייען וועט ער די וועלט. זון און שטערען וועלען צוריק קרי־גען זייער ליכט; אונטערגעהן וועט דאָס שלעכטס — און יהוה אַליין וועט קיניגען איבּער דער וועלט.

אינהאלט

רייזע־בילדער.

1 אויפ'ן שיף.

2. לבנון.

3. פון יפו קיין ירושלים.

4. ירושלים.

5. שבת אין ירושלים.

6. צו דער מוטער רחל'ס קבר.

חורבן ירושלים פּאָעמע אין פיער געזאנגען.

אָריגינאל־צייכענונגען פון הערמאן שטרוק:

1. ארץ־ישראל־לאנדשאפט.

2. דער מוטער רחל'ס קבר.

ווילנער פערלאג פון ב. א. קלעצקין.

אין אונזער פערלאג האָבען ערשיינט פאָלגענדער ווערק פון

שלום אש:

מערי. ראָמאַן פונ׳ם לעבען פון דער יודישער יוגענד.
בראָש. 1.25 ר. געב. 155 ר.

ארץ ישראל. בראָשירט 60 קאָפּ. געב. 85 קאָפּ.

מעשה׳לעך פון חומש ב. I בראשית. בראָש. 75 ק. געב. 1 ר.

ס׳דרוקען זיך.

ר׳ שלמה נגיד, פּאָעמאַ פון יודישען לעבען אין פוילען.

דראמעס אין 4 בענד.

באַנד I ביבעל־דראַמעס:

יפתח׳ס טאָכטער; שבתאי צבי.

באַנד II סאָציאַלע דראַמעס:

גאָט פון נקמה; דער בונד פון די שוואַכע.

באַנד III סימבאָליסטישע דראַמעס:

משיח׳ס צייטען; מיט׳ן שטרוים; אום ווינטער; דער זינדיגער.

באַנד IV סאָציאלע קאָמעדיעס:

יחוס; דער לאַנדסמאַן.

אין דעמזעלבען פערלאַג האָבען ערשיינט:

דוד בערגעלסאָן—נאָך אַלעמען בר. 1,50 געב. 180

〃 〃 —אַרום וואָקזאַל 3-טע אויפלאַגע 〃 50 〃 75

מ. ד. ריבקין —דער וועליזשער בלוט-בלבול 〃 125 〃 155

אַ. ווייטער —דער שטומער 〃 40

ד. איינהאָרן —מיינע ליעדער 〃 50 〃 75

ר. קיפלינג —דאָס בוך פון דזשאָנגל 〃 —2

אויך אין 8 איינצעלהעפטען צו 20-30 ק. אַ העפט

בעל-מחשבות —שריפטען ב. III בר. —1 〃 1,30

פּראָפ. ע. שירער—געשיכטע פון יודישען פאָלק

אין דער צייט פון בית שני 2 בענד 〃 2.50 〃 —3

ס'דרוקט זיך:

ש. גאָרעליק—די ליעבע פראָווינץ.

ש. גינזבורג —די רוסישע יודען אין דער פראַנצויזיש-רוסישער מלחמה.

מ. סאָלאָווייטשיק—קאַפּיטל. פון דער עלטסטער יודיש. קולטור-געשיכטע

פעריאָדישע אויסגאַבען:

„די יודישע וועלט" מאָנאַטליכער ליטעראַר.-געזעלשאַפטליכער זשורנאַל.

דער פנקס

יאָהרבוך פאַר דער געשיכטע פון דער יודישער ליטעראַטור און שפּראַך, קריטיק, ביבליאָגראַפיע און פאָלקלאָר.

רעדאַגירט דורך ש. ניגער.

אויפ'ן סקלאַד: „דאָס יודישע וואָרט" ליטער. כרעסטאָמ.
טייל I. 75ק. טייל II-III 1,25 ר.

אַלע אויסגאַבען פון „קונסט פערלאַג", קיעוו.

אַדרעס פאַר אַלע מינים קאָרעספּאָנדענץ:

Книгоиздательству Б. А. Клецкина, Вильна.